

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KUR'ÂN'A GÖRE İLÂHÎ İMTİHANDA AİLENİN ROLÜ

Hazırlayan
Tuba EKİNCİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Enver BAYRAM

KUR'ÂN'A GÖRE İLÂHÎ İMTİHANDA AİLENİN ROLÜ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 28 / 08 / 2019

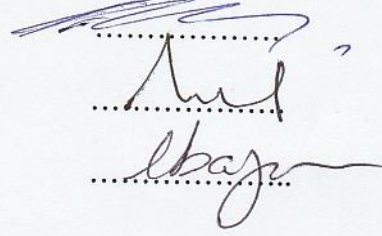
Jüri Üyeleri

Başkan : Doç. Dr. Recep Orhan ÖZEL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Enver BAYRAM

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 01.08.2019 tarih ve 45 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof.Dr.İlhan EROĞLU

Enstitü Müdürü:

Enstitü Müdürü

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Enver BAYRAM danışmanlığında hazırlamış olduğum “Kur’ân’a Göre İlahî İmtihanda Ailenin Rolü” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi durumunda her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

28.08.2019

Tuba EKİNCİ

ÖNSÖZ

Toplumsal bir varlık olan insan için ailenin varlığı ya da yokluğu hayatı önem taşımaktadır. İnsan, dünyaya birilerinin anne-baba rolü vasıtasıyla gelir. Bu durum, insanın varoluşundan başlayarak diğer insanlarla etkileşim hâlinde olmasını gerektirir. Bu nedenle kişi bireysel bağlamda incelenmiyorsa ona öncelikle ‘toplumsal varlık’ tanımlaması yapılmaktadır.

İnsan; doğar, büyür ve ölür. Doğarken onun yanında kimse olmasa bile bir annesi vardır. O, büyürken ve yaşarken en az onlarca insanla ilişki içinde bulunur. Bu insanların ona en yakın olanları aile fertleri ve akrabalarıdır. Özellikle ailede ve yakın çevrede bulunan bireylerin kişiliklerinin, yaşam felsefesi ve biçimlerinin insanın kişiliğinin oluşmasında büyük bir etkisi vardır.

Sosyal ilişkilerin, kültürel ve ahlâkî değerlerin şekillenmesinde ailenin önemi büyüktür. Aile içinde ve dışında insanı ilgilendiren ne kadar konu varsa insan için bir imtihan vesilesi olabilmektedir. Bizim amacımız da ilâhî denemelerde ailenin rolünü, öncelikle hayat rehberimiz olan Kur’ân-ı Kerîm’den ve hadis-i şeriflerden araştırmak ve incelemektir.

Çalışmamız giriş bölümü dâhil üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde imtihan kavramı ve aile olgusu üzerinde durduk. Birinci bölümü, ailenin birey ve toplum açısından konumuna ve Kur’ân’da aile değerlendirmesine ayırdık. İkinci bölümü ilâhî imtihanda ailenin rolü ile alakalı konulardan oluşturduk. Üçüncü bölümde ise Müslümanların hayat serüveninde rol model mesabesinde olan peygamberler ve ailelerini, aile ile imtihan olma bakış açısıyla değerlendirdik.

Çalışmam sırasında desteklerini esirgemeyen sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Enver Bayram’a ve değerli aileme teşekkürü bir borç bilir, cümlesine vefâsızlıktan Allah’a sığınırım.

Tuba EKİNCİ

Tokat, 2019

Kur'ân'a Göre İlâhî İmtihanda Ailenin Rolü

ÖZET

Doğal koşullarda kişinin en sık ilişki kurduğu bireyler kendi aile üyeleridir. Aile üyeleri ile kişinin kurduğu bu ilişkiler ilâhî imtihanda son derece etkilidir. Biz de çalışmamız gereği bu konuyu değerlendirmeyi amaçladık.

Bu çalışmanın amacı, ilâhî imtihanda ailenin yeri ve önemini anlamaya vâkıf olmaktır. Ailenin insan hayatındaki konumunu ortaya koyma çabası hasebiyle, bu çalışma önem taşımaktadır. Başarılı olmak adına, öncelikle Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere kutsal kitaplardan, hadislerden, eski ve yeni Tefsîr kaynaklarından araştırma ve incelemelerde bulunduk. Çalışmamızın nihayetinde, ailenin ilâhî imtihanlarda sık sık rol üstlendiğini ve aile ile imtihanların insan hayatında son derece önemli bir konumda olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Dünya, Ahiret, Aile, İmtihan.

Kur'ân'a Göre İlâhî İmtihanda Ailenin Rolü

ABSTRACT

Under natural circumstances, individuals, whom person make contact with are his or her family members. These relationships of the person with his or her family members are very effective in his or her divine examination. Due to our work here, we tried to take into account this subject.

Purpose of this work, is to succeed at understanding the place and importance of the family in divine examination. For attempting to display the place of family in human life, this work carries great importance. To achieve this feat, we utilized primarily Holy Quran, Hadiths and other divine books and old and new interpretations of Holy Quran. In the conclusion of our work here, we tried to display the place of crucial importance of examination with family in human life and how much family gets role in divine examination.

Keywords: Earth, Hereafter, Family, Examination.

İÇİNDEKİLER

Tez Onay Sayfası.....	ii
Bilimsel Etik Sayfası.....	iii
Önsöz.....	iv
Özet.....	v
Abstract.....	vi
İçindekiler.....	vii
Kısaltmalar.....	x
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: İMTİHAN KAVRAMI VE AİLE OLGUSU	4
1.1 İMTİHAN KAVRAMI	4
1.1.1 İmtihan Kelimesinin Anlam Alanı	4
1.1.2 İmtihan Kelimesinin Yakın Anlamlıları	6
1.2 İMTİHANIN MAHİYETİ VE UNSURLARI	10
1.2.1 İmtihanın Gerekliliği	10
1.2.2 İmtihanlar Karşısında İnsanın Kapasitesi, Gücü	11
1.2.3 İmtihan ve Rabb	11
1.2.4 İnsanın Sorumluluğu	13
1.2.5 Hayır ve Şerle İmtihan.....	15
1.2.6 Belâların Nedenleri.....	17
1.2.7 İmtihan Yeri ve İmtihan Edilen Kişiler	20
1.2.8 İmtihan Vesîleleri	21
1.3 İMTİHANIN ÇEŞİTLERİ	21
1.3.1 Bireysel İmtihan	21
1.3.2 Toplumsal İmtihan.....	22
1.4 İMTİHANIN AMAÇLARI.....	22
1.5 AİLE OLGUSU	24
1.5.1 Bireysel Açıldan Ailenin Yeri ve Önemi.....	25
1.5.2 Toplumsal Açıldan Ailenin Yeri ve Önemi	26
1.6 DEĞERLENDİRME.....	27

BÖLÜM 2: KUR'ÂN'DA AİLE	29
2.1 KUR'ÂN'DA AİLE	29
2.1.1 Ailenin Kurucu Üyeleri Olarak Ebeveyn ve İlâhî İmtihanda Ebeveyn Faktörü.....	29
2.1.2 Çocuklar ve İlâhî İmtihanda Evlat Faktörü	34
2.2 DEĞERLENDİRME	35
BÖLÜM 3: PEYGAMBERLERİN HAYÂTINDAN AİLE İLE İMTİHANA ÖRNEKLER	37
3.1 HZ. ÂDEM (AS)	37
3.2 HZ. NÛH (AS)	39
3.2.1 Eşi ile İmtihanı	40
3.2.2 Evladı ile İmtihanı	40
3.3 HZ. İBRÂHÎM (AS).....	43
3.3.1 Babası ile İmtihanı.....	43
3.3.2 Evlat Vesîlesiyle İmtihanı	45
3.3.3 Baba ve Oğlun Ortak İmtihanı.....	47
3.4 HZ. YA'KÛB (AS)	48
3.5 HZ. YÛSUF (AS).....	53
3.6 HZ. MÛSÂ VE HZ. HÂRÛN (AS).....	55
3.7 HZ. DÂVÛD VE HZ. SÛLEYMAN (AS).....	60
3.8 HZ. ZEKERİYYÂ VE HZ. YAHYÂ (AS)	62
3.9 HZ. MERYEM VE HZ. ÎSA (AS)	63
3.10 HZ. MUHAMMED'İN (SAV) HAYATINDA AİLEVÎ İMTİHANA ÖRNEKLER	66
3.10.1 Anne-Babası	66
3.10.2 Hanımları.....	67
3.10.2.1 Hatice (ra).....	67
3.10.2.2 Sevde (ra)	68
3.10.2.3 Aişe (ra).....	69
3.10.2.4 Hafsâ (ra).....	72
3.10.2.5 Zeynep binti Huzeyme (ra)	75
3.10.2.6 Ümmü Seleme (ra)	75
3.10.2.7 Zeynep binti Cahş (ra).....	77
3.10.2.8 Cüveyriye Binti Haris (ra).....	81
3.10.2.9 Safiyye Binti Huyey (ra)	82

3.10.2.10 Ümmü Habîbe Remle Binti Ebi Süfyan (ra)	84
3.10.2.11 Mariye binti Şem'un el-Kıbtiyye (ra).....	85
3.10.2.12 Reyhane binti Şem'un (ra)	88
3.10.2.13 Meymûne bint el-Hâris (ra).....	89
3.10.2.14 Değerlendirme	90
SONUÇ	96
KAYNAKLAR.....	98
ÖZGEÇMİŞ	108

KISALTMALAR

- age.** : Adı geçen eser
agm. : Adı geçen makale
a.s. : Aleyhisselam
Bkz. : Bakınız
b. : Bin- ibn
c. : Cilt
Çev. : Çeviren
DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı
Ens. : Enstitü, Enstitüsü
Üni. : Üniversite, Üniversitesi
krş. : Karşılaştırmamız
Neşr. : Neşreden
ra : Radîallâhu Anh(uma)
s. : Sayfa
sav. : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Say. : Sayı
TDV. : Türkiye Diyanet Vakfı
Thk. : Tahkik
t.y. : Tarih yok
vd. : ve diğerleri
Yay. : Yayınları
y.y. : Baskı yeri yok

GİRİŞ

Ölümden sonra yeniden dirilme, bütün kutsal dinlerde bulunmaktadır. Asıl görülen bu ahiret hayatı, dünyada ömrümüzü nasıl geçirdiğimize göre biçimlenecektir. Dolayısıyla dünya hayatının amacının ne olduğunu ve bu amaç doğrultusunda başımıza gelecekleri belirlemek büyük önem göstermektedir. Bu noktadan hareketle, insan için dünya hayatının daha anlamlı olması adına Allah'ın gönderdiği ilâhî mesajlar insanlar tarafından alınmış ve değerlendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki dünya ile ilgili ayetlerden anlaşılın, buradaki hayatın yalnızca eğlence için amaçsızca kullanılamayacağıdır. Allah'ın iradesiyle geldiğimiz bu dünya, imtihan yeridir. Dünya kimin nasıl davranacağını, kimin daha güzel işler yapacağını sergileneceği bir sahnedir. Burada karşılaşacağımız her bir olgu, insanların ilâhî imtihanının bir parçasıdır.¹

İnsan, dünya üzerinde yalnız değildir. Bir insan, doğduktan sonra yalnız kalsa bile yaratılırken ve dünyaya gelirken ilk temasını ve ilk ilişkisini kurduğu en az bir kişi ile karşılaşmaktadır. Onun dünyaya gelmesine vesile olan annesi ile ilişkisi, çoğunlukla bir diğer insanla yaşadığı ilk temaslarını oluşturur. Bu nedenle insan, sosyal bir varlık olarak değerlendirilmektedir.

Bir kadın ve bir erkeğin birlikte yaşamalarını mümkün kılan, toplumların genelinde meşru olarak kabul edilen uygulama, evliliğdir. Farklı uygulamalar ve yöntemler olsa bile toplumların kabul ettiği evlilik sözleşmesi, töreni veya ilanı ile kadın ve erkek, bir çift olarak yeni bir hayata başlamaktadır. Bu iki kişinin ortak yaşamı, dünyaya gelen bir çocuk ile düzen değiştirerek yeni bir biçim oluşturur. Çünkü çiftin bir çocuğunun dünyaya gelmesi ile aile olgusunun gerçekleşmesi ve gelişmesi arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır. Artık ikiden fazla olan bu topluluğa, aile denmektedir. Çift olmaktan aile olmaya giden yol kısaca böyledir.

Aile, insan yaşantısında son derece önemlidir. Öyle ki aile, bir kişinin ahlakından inancına, karakterinden geleceğine, ekonomik koşullarından beslenmesine, eğitiminden insanî ilişkilerine kadar her noktada hayatî önem taşımaktadır. Çünkü genetik özelliklerin dışında her çocuk, dünyaya benzer yeteneklerle gelmektedir. Bu noktadan sonra kişide oluşacak farklılıklar, çok büyük oranda aile etkisi ile gerçekleşmektedir. Bu duruma Rasûlullah (sav) şu hadisinde dikkat çekmektedir:

¹ İnsan, 76/2; Mülk, 67/2; Kehf, 18/7; Bakara, 2/155; Muhammed, 47/31; Âl-i İmrân, 3/186.

“Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu yahudi, hıristiyan, mecûsî (farklı bir rivayete göre hatta müşrik) yapar.”²

Özellikle semâvî dinlerde kişi dünyaya belli amaçlar çerçevesinde gönderilir. Bu amaçlardan biri de insanın bazı nedenlerle imtihan edilmesidir.³ İslâmiyet’e göre de insan, dünya hayatında çeşitli denemelerden geçmektedir. Kişinin yaşayacağı bu denemeler birçok nedenle meydana gelmektedir. Yüce Allah insanı, ekonomik şartlar, kendisi ya da başkaları, doğal afetler, açlık veya kıtlık, savaş, sorumluluklar, aile ve çocuklar gibi kişinin hayatında önemli noktalarda bulunan vesîlelerle imtihana tabi tutmaktadır.

Bir insan için sürekli etkileşimde bulunduğu ailesi, dünyadaki imtihanlar silsilesinde belki de en çok rolü üstlenen kişileri oluşturmaktadır. Böylesine önemli bir etkiye sahip olan aile olgusunun önemi, kişi için hayatî noktada bulunmaktadır. Anne, baba ve en az bir çocuğun varlığı ya da yokluğu sürekli farklı konularla imtihan nedeni olabilmektedir. Diğer bir deyişle, aile bireylerinin varlıklarıyla çeşitli imtihanlar yaşanabildiği gibi, onların yoklukları ya da kayıpları da farklı imtihan nedenlerini oluşturabilmektedir.

Bir aileye sahip olmayla olmama arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bir babanın, bir annenin, bir kardeşin, bir eşin ya da bir evladın varlığı ile yokluğu arasında şüphesiz büyük farklar vardır. Elbette ki bu durum kişilik, hayat, düşünce ve davranışlar üzerinde belirleyici etkilere sahiptir. İnsan, bir aileye sahip olsa da olmasa da genellikle çevresindeki diğer insanların etkileriyle şekillenebilmektedir. Kuşkusuz kendi hayatında genetik altyapı, huy, mizaç ve kendi özgür irade ve kararları söz konusudur ve muhakkak bunların da kişiliğin oluşmasında etkisi bulunmaktadır. Ancak temelde özellikle ilk bedensel ve zihinsel gelişim evresinde çevrenin özellikle de ailenin etkisi, şekillendirme boyutuna varabilmektedir.

Hayatın niçin var olduğu konusu eskiden beri insanın varoluş problemlerinden birisi olmuştur. Bu noktada din, insana yaşama amacı sunmaktadır. İslâmiyet, insana ebedî kurtuluşu ve mutluluğu vaat etmektedir.⁴ Ancak son derece önemli ve değerli olan

² Buhârî, “Cenâiz”, 79, 80, 93; Müslim, “Kader”, 22-25.

³ Âl-i İmrân, 3/186; Maide, 5/48; Hüd, 11/7; Hezekiel, 21/13; 1. Korintliler, 10/13; 1. Petrus, 1/6.

⁴ Nisâ, 4/13, Tevbe, 9/72; Câsiye, 45/30; Tevbe, 9/110- 111; Ra’d, 13/26; Maide, 5/119; Nebe, 78/31; Burûc, 85/11.

bu kurtuluş karşılıksız, bedava değildir.⁵ Elbette bir bedeli bulunmakta ve Kur'ân bunu imtihan kavramıyla doğrudan ilişkilendirmektedir.⁶

Biz de insanın hem dünya hem de ahiret hayatını son derece etkileyen ailesi ile ilgili imtihan perspektifli böyle bir çalışma yapmaya karar verdik. İnsanın geleceği noktasında belirleyici olabilen aile ve aile bireyleriyle imtihanı araştırmaya ve değerlendirmeye çalıştık.

Kur'ân'ın birçok ayetinde imtihan olgusundan bahsedilmektedir. Özellikle Peygamber kıssalarının anlatıldığı ayetler incelendiğinde, imtihanların insan hayatında ne denli etkili olabileceği anlaşılmaktadır. Biz de çalışmamız sırasında öncelikle imtihan olgusunu anlayıp değerlendirmeye çalıştık. Sırasıyla birey ve toplum açısından aile olgusunu, ilâhî imtihanda ailenin rolünü ve son olarak aile ile nasıl imtihan olunabildiğini nebîlerin hayatlarından örnekler sunarak incelemeye çalıştık. Araştırmamız sırasında gerekli gördüğümüz yerlerde Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere hadîs-i şerîflerden, tefsîrlerden, Kitâb-ı Mukaddes'ten, konuyla ilgili hazırlanmış tez, makale ve bildirilerden yararlandık.

⁵ Tevbe, 9/111; Âl-i İmrân, 3/186; Nisâ, 4/74; Kasas, 28/54; Tûr, 52/20, 21.

⁶ Âl-i İmrân, 2/186; Enbiyâ, 21/35, 111; Ankebût, 29/2-3; Hûd, 11/7; Nahl, 16/92; Zümer, 39/49.

BÖLÜM 1: İMTİHAN KAVRAMI VE AİLE OLGUSU

İmtihan, Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Zorluk, sıkıntı, direnme ve güç gerektiren durum gibi anlamlara gelen imtihanın karşılığı olarak, sınav ve deneme kelimeleri sıkça kullanılmaktadır. İmtihan kelimesinin türevleri ve eş anlamlıları Kur'ân'da geçmektedir. Bu bölümde öncelikle imtihan kavramı açıklanmaya çalışılacak ve sonrasında aile olgusu üzerinde durulacaktır.

1.1 İMTİHAN KAVRAMI

1.1.1 İmtihan Kelimesinin Anlam Alanı

İmtihan kavramı Türkçeye Arapçadan geçmiş ve güç, direnme, dayanışma gerektiren, sonucunda deneyim kazandıran zor bir durum⁷ anlamına gelmektedir. Nitekim mastarı olan *mihnet* kelimesi de sıkıntı⁸ demektir.

İmtihan kelimesi Arapça m-h-n (مَحْنٌ - مَحْنٌ وَمِحْنَةٌ) kök fiilinden türemiştir. Bir kimseyi veya şeyi deneyerek, değerini ya da kalitesini ortaya koymak, altının posasını ayırmak için ateşte eritilmesi⁹, gümüş gibi maddeleri ateşle saflaştırmak, arıtmak, şiddetli azap etmek¹⁰ anlamlarına gelmektedir. *Mehane* fiilinin aslı ise *karbaçla dövmek* manasındadır.¹¹ Aynı kökten mastar olan *mihnet*, kapalı bir konuya vâkıf olarak mâhiyetini anlayıp ortaya koymak, insanın kendisiyle imtihan edildiği bela ve gerginlik¹² anlamlarında kullanılır.

Yukarıdaki ifâdelerden anlaşılacağı üzere *mihnet* kökünden gelen imtihan kelimesi, Türkçedeki karşılığı olan sıkıntı ve zorluk anlamından daha çok, zor ancak üstün başarı ve temizlenerek yüce nimetlere erme vesîlesini ifâde etmektedir.

İmtihan kelimesi Kur'ân'da m-h-n (مَحْنٌ) kök fiili ile hiç kullanılmamıştır. *İmtihane* (اِمْتِحَانٌ) fiilinin geçtiği iki ayet bulunmaktadır.¹³ İkisinde de doğrudan sınama, deneme kastedilmektedir. M-h-n (مَحْنٌ) kökü ifti'âl bâbında kullanılınca anlamı daha da

⁷ Türkçe Sözlük, "İmtihan", Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, I/703.

⁸ Türkçe Sözlük, "Mihnet", II/1024

⁹ Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Dâr Sâdır, Beyrut 1968, XIII/ 401.

¹⁰ Arapça-Türkçe Sözlük, "İmtihan", Mektep Yay., İstanbul 2011, 1095.

¹¹ İbn Manzûr, *age*, 13/401.

¹² Carullah Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *Esâsu'l-Belağa*, Dâr Sâdır, Beyrut 1979, XIII/584; İbn Manzûr, *age*, XIII/401.

¹³ Hucûrât, 49/3; Mümtehine, 60/10.

derinleşmiş olur. Meselâ “أُولَئِكَ الَّذِينَ أَمَّاَنَ اللَّهُ فُلُوْبُهُم لِلتَّقْوَىٰ” ayeti¹⁴ “Onlar, gerçekte Allah’ın takva için kalplerini seçtiği kimselerdir”¹⁵ anlamında tefsîr edilmektedir. Burada kastedilen mana, tıpkı kuyumcunun altını diğer maddelerden seçip ayırdığı gibi, Yüce Allah’ın da o seslerini yumuşatanların kalplerini temizlemiş ve pisliklerden arındırmış olmasıdır.¹⁶ Bu bahiste imtihanın takva için yapıldığına dikkat çeken Seyyid Kutub, şunları ifâde etmektedir: Takvâ büyük bir bağış ve büyük bir lütuftur. Yüce Allah onu, imtihandan, denemeden, ayıklamadan ve deneyden sonra kalplere lütfeder. Yüce Allah takvâyı, ona hazır olan ve onu hak etmiş olduğunu ispat eden kalbe yerleştirir.¹⁷

İmtihan olgusunun daha iyi anlaşılması adına şu ayetler sırasıyla değerlendirilebilir:

وَأَخْلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِئُجْرَتِي كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Allah, gökleri ve yeri bir amaç için yarattı ve (bu nedenle diledi ki) her insan kazandığının karşılığını görsün ve hiç kimseye haksızlık yapılmaz.”¹⁸

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

“Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O Azizdir, Gafurdur (üstün kudret sahibidir, affı ve mağfireti boldur).”¹⁹

وَلِنَبِّئَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخُوفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالتَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.”²⁰

Ayetler sırayla değerlendirildiğinde öncelikle genel olarak varlığın bir amaç doğrultusunda yaratıldığı anlaşılmaktadır. Varlığı anlamlı kılan ölümün ve yaşamın

¹⁴ Hucûrât, 49/3.

¹⁵ Vehbe ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, Hamdi Arslan (çev.), Bilimevi Basın-Yayın, İstanbul 2005, XIII/443.

¹⁶ Vehbe ez-Zuhaylî, *age*, 443.

¹⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, M.Emin Saraç (çev.), Hikmet Yay., İstanbul ts., XIII/491.

¹⁸ Câsiye, 45/22.

¹⁹ Mülk, 67/2.

²⁰ Bakara, 2/155.

denemeler silsilesi için var olduğu ve bu denemelerin insan hayatında oldukça etkin konumları olan sebeplerle gerçekleştirildiği devam eden ayetlerden anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de imtihan/deneme ile ilgili bu ayetlerin dışında daha birçok ayet bulunmaktadır.²¹

1.1.2 İmtihan Kelimesinin Yakın Anlamlıları

1.1.2.1 Belâ Kavramı

Belâ kelimesi de imtihan kavramı gibi Arapçadan Türkçeye anlam daralmasına uğrayarak geçmiştir. İçinden çıkılması güç, sakıncalı durum, büyük zarar ve sıkıntıya yol açan olay veya kimse²² anlamlarına gelmektedir. Arapça bir fiil olarak belâ, (بَلَاءٌ - بَلَى) sözlüklerde imtihan etmek, denemek, haber vermek, iyilik yapmak, eskimek, yormak, mükâfat veya nimet vermek manalarına gelirken ad olarak *belânın* nimet, eskimiş şey,²³ üzüntü, keder²⁴ gibi anlamları vardır. Yine aynı kökten gelen *belvâ* kelimesi musîbet, deneme, imtihan anlamlarına gelmektedir.²⁵

TDV İslam Ansiklopedisinde İmtihan maddesi, *belâ* maddesine yönlendirilir²⁶. Aynı eser belâ kavramını, Allah'ın insanları denemek için verdiği maddî manevî sıkıntı, dert, külfet²⁷ olarak tanımlamaktadır.

Belâ kök fiili öncelikle, kişiye sıkıntı ve zorluk vererek imtihan etme anlamı taşır. Bu doğrultuda, ölünceye kadar sahibinin mezarı başında bekletilen deveye “النَّاقَةُ الْبَلِيَّةُ” *sıkıntılı deve* tabiri kullanılmıştır.²⁸ ‘Filan kişi bir şeyi denedi, sınıdı anlamında ‘ابْتَلَى فُلَانٌ كَذَا’ veya ‘بَلَاءٌ’ dendiğinde iki anlam kastedilir: Birincisi; denenen şey hakkında bilgilenme, onunla ilgili bilinmeyen noktalara vâkıf olma, ikincisi; o şeyin iyiliğinin ve kötülüğünün veya bozukluğunun ortaya çıkması. Fiilin kullanımında bazen her iki husus da aynı zamanda kastedilir. Bazen de sadece bir durum anlatılmaya çalışılır. Bu bakımdan Allah ile ilgili ifâdeleri anlarken, bu iki husustan yalnızca ‘o imtihan edilen şeyin (insanın) iyiliğinin, kötülüğünün ya da bozukluğunun ortaya

²¹ Ankebût, 29/1-6; Enfâl, 8/28; Bakara, 3/186; Muhammed, 47/31; Teğabûn, 64/15; Nahl, 16/55, 93; Kehf, 18/7; Zariyât, 51/56; En'am, 6/44, 53.

²² Türkçe Sözlük, “Bela”, TDK, I/164.

²³ İbnu Manzûr, *age*, XIV/86.

²⁴ er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, Mektebetü Nazâr Mustafâ el-Bâz, yy., ty., 78.

²⁵ Cübrân Mes'ûd, *er-Râid*, Dâru'l-İlmiyye li'l-Kitâbî, Beyrut 1967, 338.

²⁶ *DİA*, XXII, 240.

²⁷ Süleyman Uludağ, “Belâ”, *DİA*, V, 380.

²⁸ İbnu Manzûr, *age*, XIV/85.

çıkması' anlaşılır.²⁹ Çünkü Allah, yarattığı hiçbir şey hakkında bilgisiz değildir³⁰ ki onun hakkında bilmediği bir şeye vâkıf olmak için onu denesin.

Kurtubî'nin rivayetine göre Ebu'l-Heyssem belâ ile ilgili şöyle demiştir: “Belâ iyi de kötü de olabilir. Bunun asıl anlamı mihnet (snama) demektir. Yüce Allah kulunu onun şükrünü sınamak üzere iyiliklerle ibtilâ ettiği gibi, sabrın sınamak üzere hoşuna gitmeyen şeylerle de ibtilâ eder. Bu bakımdan iyi olana da kötü olana da belâ denilmiştir.”³¹

1.1.2.2 Fitne Kavramı

Fitne kelimesi Arapça f-t-n (فتن) fiil kökünden türetilmiş bir addır. Kelimenin asıl anlamı, altın, gümüş gibi değerli madenlerin kendisiyle kaynaşmış olan değersiz madenlerden ayrıştırılması, yani saflaştırılması amacı ile yüksek ateşte eritilmesidir. Bu manadan hareketle madeni yakıp eriten (fitne işlemi yapan) ustaya ‘fettan’ denildiği gibi, erkeğin içine aşk ateşi düşürdüğü veya gönlünü çelip mantıklı düşünmesini engellediği için kadına ‘fettan’ denilmiştir. Aynı kelime, kişinin aklını karıştırıp ahlakını bozan ve cezaya çarptırılmasına neden olan şeytan için, ayrıca zarar verme manasından dolayı hırsız için de kullanılmıştır. İnsanların hırsını kamçılıyıp günah işlemelerine neden olan altın ve gümüşe ‘iki fettan’, insanları zor bir imtihandan geçirecek olan Münker ve Nekir’e de ‘*kabrin iki fettanı*’ adı verilmiştir.³²

Sözlükte imtihan, sınama demek olan fitne kelimesi değişken anlamlı olarak karışıklık, ihtilal, günahkârlık, sapıklık ve azgınlık, bir kimseyi azdırmak, küfür, ayrılık, savaş, anlaşmazlık ve çatışma, belâ ve azap gibi anlamlarda da kullanılır.³³

Her mü'min dinî, mâlî veya toplumsal açılardan birçok vasıta ile imtihan edilmektedir.³⁴ Bütün bu fitneler (denemeler) sonucunda iyi ile kötü, temiz ile kirli, doğru ile yanlış yapan, altının ateşte eritilip posasından ayrılması gibi sâdık veya nankör olan seçilip ayrılmaktadır Bu nedenledir ki Kur'ân, fitneyi insanın gelişiminde bir

²⁹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 79.

³⁰ Bakara, 2/29,115; Nisâ, 4/176; En'am, 6/59; Enfal, 8/75; Enbiya, 21/81; Lokman 31/34, 1. Yuhanna, 3/19-20; Mezmurlar, 139/4 .

³¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed El-Kurtubî, *el-Camiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut t.y., II/88-89; *el-Cami'u li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beşir Eryarsoy (çev.), Buruc Yay., İstanbul 2003, II/80,81.

³² İbnu Manzûr, *age*, XIII/317.

³³ İbrahim Kâfi Dönmez, *İslam'da İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, “Fitne”, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997, II/52.

³⁴ Enbiya, 21/35; Enfal, 8/28; Bakara, 2/155.

tekâmül aracı olarak görmekte³⁵ ve hayatı da bir fitneler (denemeler) silsilesi olarak tasvir etmektedir.

İnsan sık sık imtihanlara tabi tutulur. Bunlar pek çok biçimde görünse de esasen hepsinin amacı aynıdır. İmtihan, insanı Allah'a yakınlaştırıyor mu yoksa O'ndan uzaklaştırıyor mu?³⁶ İşte bunun cevabı kişilerin iman dereceleriyle yakından ilgilidir. İnsanlar çoğunlukla aynı türden hatta hemen hemen aynı olan imtihanlara tâbi tutulurlar. Ancak herkes aynı sonucu elde edemez. Kimi isyana düşer, kimi sabreder. Başa gelen sıkıntı her ne kadar aynıymış gibi gözükse de sonuçlar ve yaşananlar - yaşananların etkisi- tamamen farklıdır.

1.1.2.3 Musîbet Kavramı

Musîbet, Arapça bir kelime olarak e-s-b (اصاب) kök fiilinden türetilmiş ism-i fâildir.³⁷ Kök anlamı vurmak, isabet ettirmek, görüş vb. doğru, isabetli olmak olan musîbet kelimesi, felaket, belâ³⁸ anlamlarına gelir. Kavram, Arapçada kullanıldığı gibi dilimize geçmiş ve ansızın gelen felaket, sıkıntı veren şey, uğursuz³⁹ ifâdelerini taşır. Musîbet sözcüğü temelde atışla ilgilidir. اصاب السهم ok hedefe doğru biçimde ulaştı denilir. Bu temel anlamdan sonra musîbet, kaza, talihsizlik anlamlarına tahsis edilmiştir⁴⁰. اصاب fiili hem hayırla hem de şerle ilgili de kullanılır. Nitekim Tevbe Sûresi 50. ayette;

إِنْ نُصِيبَكَ حَسَنَةً تَسُوهُمْ وَإِنْ تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ قَرْحُونَ

“Eğer sana bir iyilik erişirse, bu onları üzer. Ve eğer başına bir musibet gelirse, “İyi ki biz daha önce tedbirimizi almışız” derler ve böbürlenerek dönüp giderler.”⁴¹ Ayette hem güzelliğin hem sıkıntının ifâde edildiği görülmektedir. Bu vesîleyle İbn Manzûr, musîbet kelimesine zamanla insanın başına gelen şeyler⁴² anlamını vermektedir.

³⁵ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2012, 193.

³⁶ Mustansır Mir, *Kur'anî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, Murat Çiftçikaya (Çev.), İnkılap yay. İstanbul 1996, 67.

³⁷ İbnu Manzûr, *age*, I/477.

³⁸ Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “Musîbet”, 686.

³⁹ *Türkçe Sözlük*, “Musîbet”, TDK, II/1046

⁴⁰ el-İsfahânî, *age*, 377.

⁴¹ Tevbe, 9/50.

⁴² İbnu Manzûr, *age*, I/478.

Musîbet kelimesi Kur'ân'da belâ, yenilgi⁴³, felaket⁴⁴, ölüm⁴⁵, ceza⁴⁶, acı, elem⁴⁷, kıtlık⁴⁸ ve azap⁴⁹ manalarına gelmektedir.

Musîbetler insan için bir uyarı niteliğindedir. Mü'minlerin başına gelen belâ ve sıkıntılar, onların günah ve hatalarına birer kefarettir. Bu sıkıntılar, bir yandan da Allah katında değer kazanmayı sağlar. Dolayısıyla Allah yolunda olan bir insanın sıkıntılar ile karşılaşılıyor olmasını, o kimsenin günahlarının cezası olarak değerlendirmek yanlış olacaktır.⁵⁰

E-s-b (اصاب) fiili ve türevlerinin geçtiği ayetlerin çoğunda karşılaşılan sıkıntı ve belâların sorumlusu insan gösterilmektedir. Bu noktada insanın gerek kişisel gerekse toplumsal alandaki tercihleri ve sorumlulukları gündeme gelmektedir. İnsanın olumlu ya da olumsuz yönde başına gelenler, yapıp ettiklerinin bir sonucudur.⁵¹ Böylece insanın arzu ve tercihlerine dayanan fiillerinin sorumluluğu tamamen kendine aittir. Bu durumun yanı sıra eğer insan, yaptığı hatalardan vazgeçip Allah'tan af dilerse Allah da onu cezalandırmaktan vazgeçer, bağışlar.⁵²

İnsanların başına gelen bazı musîbetler, tamamen kendi hatalarından, yanlış tercihlerinden ya da uygunsuz arzularından kaynaklanmaktadır. Buradaki sorumluluğun bütünü insana aittir. Ancak bazı musîbetler de Allah'ın dinini yaşama ve yayma uğrunda gelir. Buradaki sorumluluk kapsamında yine insan vardır. Allah'ın yolunda çekilen sıkıntıların mükâfatı da yalnızca Allah'a aittir.⁵³

Musîbete uğramış kişinin istirca' -Allah'tan geldik ve yine O'na döneceğiz⁵⁴- etmesi, kişiye hem sevap hem de metânet kazandırır. Mü'min kişinin başına gelen musîbetler, onun derecesini yükseltir. Ölüm, başkalarının verdiği zararlar, doğal afetler

⁴³ İbnu Manzur, *age*, I/535.

⁴⁴ Nisa 4/62.

⁴⁵ Nisâ, 4/72; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, Mısır 1977, II/249.

⁴⁶ Kasas, 28/47; Kurtûbî, *age*, VII/269.

⁴⁷ Şûra, 42/30; Carullah Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf an Hakikati't-Tenzil*, y.y., Riyad 1998, V/411.

⁴⁸ Hadid 57/22, Zemahşerî, *age*, VI/50; Hadîd Sûresi, 57/22.

⁴⁹ Hud 11/81.

⁵⁰ Ebû Alâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Muhammed Han Kayanî vd. (çev.), İnsan yay., İstanbul 1986, V/241.

⁵¹ Kasas, 28/47-48; Şûra, 42/30; Nahl, 16/34; Rum, 30/36; Zümer, 39/51.

⁵² Yunus, 10/98.

⁵³ Zümer, 39/10.

⁵⁴ Bakara, 2/156.

kişinin elinde olmayan nedenlerle gerçekleşir. Bunun yanı sıra insanın, bu tür olaylara karşı bazı önlemler alması yüklenmesi gereken görevdir.⁵⁵

1.2 İMTİHANIN MAHİYETİ VE UNSURLARI

1.2.1 İmtihanın Gerekliği

Kutsal kaynaklara göre insan, sürekli olarak bir mücadele içindedir. Bu mücadelenin karşı tarafında şeytan bulunmaktadır. Şeytanla insan arasındaki bu mücadele ve çatışma, son derece kapsamlıdır. İnsanın imtihanı da bu çatışma alanı içinde gerçekleşmektedir. İnsanoğlu için bu imtihanlar silsilesi Hz. Âdem'in dünyaya gelişinden son nefese kadar devam edecektir. Böylece dünyadaki denemeler insanla adeta ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır.

Kur'ân'a göre insan yeryüzünü imar ve ıslah etme emanetini alarak büyük bir sorumluluk yüklenmiştir. İnsanın yüklendiği bu emaneti anlamlı kılan onun sınırlı bir hürriyete ve birtakım yetenek ve zaafllara sahip olmasıdır. İnsanda bulunan bu iki zıt durumun mevcudiyeti onun imtihanı açısından kaçınılmazdır. İnsanın bir şeyle sorumlu tutulması o şeyi hem yapmaya hem de yapmamaya kabiliyetli olması anlamına gelir. Şayet böyle bir durum olmasaydı bu durum bir imtihan değil zorunluluk olurdu.⁵⁶ Böylece imtihanların nedensiz olmadığına ortaya çıktığı gibi, insanın gerçek değeri de imtihanların varlığıyla kanıtlanmış olmaktadır.

İmtihan gerçekliği, insana büyük, küçük ya da gizli, açık her amel ve niyetin yapılmadan önce iyice düşünülüp ona göre karar verilmesini sağlar. Böylece kul, Allah'ın rızasını kazanmayı arzu ederek ameller işlerken ne yaptığının farkında olur. Kuşkusuz farkındalığı olan kişilerin işleri ile bilinçsiz davrananların akıbetleri de aynı olmayacaktır.

Cenneti ve ilâhî rızayı kazanabilmek için insan, çeşitli imtihanlardan geçerek bu nimetlere layık olduğunu kanıtlamak durumundadır. İnsanın dünyada imtihana tâbi tutulması ise Allah'ın bir sünnetidir. İmtihan şekilleri farklı farklı olsa da hepsinin altında tek bir ilke yatmaktadır. O da, insanın yaratana yaklaşmasıdır. Dünyadaki imtihanların temel ilkesi budur. İmtihanlar soncunda kul Allah'a ya yakınlaşır ya da O'ndan uzaklaşır. Her ne biçimde olursa olsun Allah'tan gelen şeyler insana

⁵⁵ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul 1988, I/264.

⁵⁶ Mehmet Altuntaş, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İmtihan Gerçeği*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens., YL Tezi, Ankara 2002, 32.

zulmetmek, ıstırap vermek için değil bilakis insanların faydalanması içindir. Bundan dolayı insan elden gidene, zarar görülene üzülmemeli, bahşedilenden dolayı da fazla sevinip şımarmamalıdır.⁵⁷

1.2.2 İmtihanlar Karşısında İnsanın Kapasitesi, Gücü

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar...”⁵⁸ Ayetin bu kısmından anlaşılacağı üzere her varlık, kapasitesine göre bir göreve koşulmuştur. İnsanın diğer varlıklardan önemli bir farklılığı onun iradesinin bulunmasıdır. Buna göre insana cüz’i irade verilmiş, kendisine verilen görevi yapıp yapmamada serbest bırakılmıştır. Zalim ve cahil oluşunun kaynağı da bu cüz’i iradeyi yanlış kullanması, onu nefsinin emrine vermesidir.

İmtihan için kişinin sağlığının yerinde olması, ahsen-i takvîm üzere yaratılması, hayra ve şerre yetenekli olması, arzusu, kalbi, akli, ruhu ve iradesinin olması gerekir. Bütün bunların yanı sıra imtihanın gerçekleşebilmesi için kişinin, Allah’ın emir ve yasaklarını öğreneceği bir kitabın ve bir peygamberin bulunması şarttır. Çünkü insan bilmediği veya bilemeyeceği konularda mükellef değildir.⁵⁹ Allah, insanı bu özelliklerle donatmış,⁶⁰ ona hayatı boyunca ihtiyaç duyacağı her şeyi musahhar kılmıştır.⁶¹ Her insana akıl, bilgi ve ahlakî duygu -vicdan- ile iyi ve kötünün ayırımına varacağı yetenek verilmesi de imtihan için gereken donanımlardandır. İşte bu özelliklere sahip olan insan imtihan için hazırdır.

1.2.3 İmtihan ve Rabb

Arapçada *rabb* kelimesi, Kur’ân nazil olmadan önce itaat edilen efendi, bir bozukluğu düzelten kimse, bir şeyin maliki manalarına gelmekteydi. Ancak Kur’ân ayetleriyle kullanılmaya başlanan Rabb ifâdesi daha geniş manaları ihtiva ederek, benzeri olmayan efendi, verdiği nimetlerle mahlûkatın durumunu düzelten, yaratma ve emretmenin gerçek sahibi gibi anlamlar kazanmıştır.⁶² Rabb kelimesinin imtihan

⁵⁷ Bakara, 3/153.

⁵⁸ Bakara,2/286

⁵⁹ İsrâ, 17/15.

⁶⁰ Nahl, 16/78; Mü’minûn, 23/78; Secde, 32/8-9; Tîn 95/4.

⁶¹ Câsiye, 45/13; Lokman, 31/20.

⁶² Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami’u’l-Beyân an Te’vîlü’l-Kur’an*, yy. 1968, I/9.

meselesiyle ilgili anlamları terbiye eden, idare eden ve kemale erdirendir. Zaten kelimenin terbiye manası diğer anlamlarından daha meşhurdur.⁶³ Terbiye, bir nesneyi bütünlük, kemal, olgunluk veya yetişkinlik sınırına ulaşıncaya kadar, aşama aşama, tedricen inşa etmek, besleyip büyütme veya yetiştirmek anlamına gelir.⁶⁴ Bundan dolayı Allah'ın, Rubûbiyetiyle kullarını imtihan etmesi arasında önemli bir bağ vardır. Müslümanın gerek dâhilî yani kendi hataları ve gerekse düşmanları tarafından haricî olarak şer ve fitnelere maruz kalmasıyla imtihan edilmesinde hep bu Rubûbiyetin tezâhürleri vardır.⁶⁵ Rabbu'l-Âlemîn ifâdesi Allah'ın Rubûbiyetinin kapsamını açık bir biçimde ifâde eder. Eğitime ve olgunluğa erdirmeye bütün âlemleri yani bütün mahlûkâtı kuşatır.

Terbiye, bir şeyi aşama aşama ve yavaşça olgunluğa erdirmek olduğu için insanın farklı imtihanlardan geçmesi kaçınılmazdır. İmtihanı İslâmî çerçevede değerlendirdiğimiz için sınavın temel amacını, Müslüman kulun samimiyetini ortaya koyması olarak ifâde etmeliyiz.

Musîbetlerin kişi ve toplumlara gelişinde Allah'ın iradesinin bulunması esastır. Bu anlamda musibetlerin geliş nedenleri arasında Allah'ın sevgisi, ilahî hatırlatma, günahları temizleme, kefarete ve kulun derecelerini yükseltme gibi hususlar, imtihanın Rubûbiyet kapsamında değerlendirilmesini gerektirir. Allah'ın sevgisinin musibet nedeni olduğunu Rasûlullah'ın şu hadisinde açıkça görüyoruz: Allah, sevdiği kavme belâ gönderir.⁶⁶ Buna göre inanan insanın başına gelen musibetlerin bir nedeninin de Allah'ın o kulunu sevmesi gösterilmektedir.

İnsanlar, tebliğ sınırlarından uzaklaştıkça İslâm dairesini de arkalarında bırakırlar. Merkezden uzaklaşma, kulluğun ve yaratıcının unutulması demektir. İnsanlara tebliğ, unuttuklarını tekrar hatırlatma fırsatını verir. Ancak imanın çok kalın günah perdeleriyle kaplanmış olması, mesajın kabulünü zorlaştırır. Bu nedenle başa gelen bir musibet, kulluk mesajının kabul edilmesinde büyük bir role sahiptir. Bu yüzden bazı gerçeklerin anlaşılması için başa gelen bir musibetin etkisi büyüktür, hatta nasihatın önüne bile geçer.⁶⁷ Musibetin hatırlatma gayesi, mü'mini de kâfiri de kapsar.

⁶³ İsfahânî, *age*, 587.

⁶⁴ *age*, 587.

⁶⁵ Lütfullah Cebeci, *Kur'an'da Şer Problemi*, Akçağ Yay., Ankara 1985, 218.

⁶⁶ İbn Mâce, "Fiten", 23.

⁶⁷ Necati Kara, *agm.*, s. 52.

İmanı günahlarla kirlenmiş olan mü'minler, temizlenmek, kâfirler ise tamamen örtülmüş olan imanlarını tekrar açığa çıkarmak için musîbete uğratılırlar.⁶⁸

Musibetlerin günahlara kefarete ve hatalardan arınma vesîlesi olduğu şu hadis-i şeriflerle netleşmektedir: *“Müslümanın başına yorgunluk, hastalık, keder, acı, kaygıdan dikene batmaya varıncaya kadar gelen her musîbet, günahlarına kefarete olur.”*⁶⁹

*“Allah, mü'min kuluna bir hastalık musîbetini verse, onunla günahlarını siler.”*⁷⁰

Musîbetlerin bazısı da özellikle Allah'ın sevdiği kullarına ahiretteki derecelerini yükseltmek için verilir. Bu konuda şu hadisler zikredilebilir: *“Allah, bir kimseye hayır dilerse o kimsenin günahlarını bağışlamak ve derecesini yükseltmek için onu belâ ve musîbete uğrattır.”*⁷¹ *“Erkek olsun, kadın olsun bir mü'min Allah'a, gûnahtan arınmış, tertemiz olarak kavuşuncaya kadar başından, çoluk çocuğundan, akrabasından ve malından musîbet eksik olmaz.”*⁷²

1.2.4 İnsanın Sorumluluğu

Sorumluluk, bir kimsenin üzerine aldığı, yaptığı ya da yapmadığı bir işten dolayı gerektiğinde hesap vermek zorunda olmasıdır. İnsan sorumlu bir varlıktır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerden biri de sorumlu olmasıdır. İnsanın sorumlu bir varlık oluşu, onun hür bir iradeye, seçme ve seçtiğini yapma gücüne sahip olmasının bir sonucudur. İnsanın özgür iradesiyle yaptığı her davranıştan sorumlu olması onun kaderidir. Kişinin imtihanlar karşısında sorumlu olmasının ilk şartı akıllı olmasıdır. Zihinsel özü olanlar dinde mükellef sayılmadıkları gibi onlar için imtihan da söz konusu değildir. Bir diğer mesele ise sorumlu tutulacak şeyin insanın gücü kapsamında olmasıdır. Çünkü sorumluluk her şeyden önce mesuliyeti üzerine alma yeteneğinin olması ve kişinin kendi çabalarıyla görevini yerine getirmesidir.⁷³ İnsanın kaderle ilgili

⁶⁸ A'râf, 7/168; Secde, 32/21.

⁶⁹ Buhârî, “Kitabu'l-Merdâ”, 3.

⁷⁰ Malik b. Enes, *Muvatta*, tahk.: Muhammed Fuad Abdulkaki, yy., Kahire 1951, “Ayn” 8.

⁷¹ Buhârî, “Kitabu'l-Merdâ”, 1.

⁷² Ebû İsa Muhamed et-Tirmizî, *el-Câmiü'l-Kebîr*, thk: Beşşar Avvad Ma'ruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998, “Zühd”, 57.

⁷³ Muhammed Abdullah Draz, *Kur'an Ahlakı*, Emrullah Yüksel, Ünver Ünay (çev.), İz yay., İstanbul 1993, 70.

özgürlüğü ise onun sorumlu olduğu alanda iyi veya kötü iş yapmakta serbest bırakılmasıdır.⁷⁴

İnsan, hayatında temel olarak iki alana sahiptir. Bunlardan biri zorunlu alan olan iradenin herhangi bir etkisinin bulunmadığı alandır. Bu alanda zorunluluk ile kişinin nerede, ne zaman, hangi cinsiyette doğacağı gibi iradesinin etkisiz olduğu kastedilir. İkinci kısım ise, iradenin etkili olduğu tercihli alandır. Burada kişinin seçimi, iradesi etkilidir. Eğitimle ilgili sorumlulukları yerine getirmek, ahlâklı olmak, iyi bir insan, iyi bir vatandaş olmak kişinin kendi elindedir. Bunun aksine kötü huylu olma yolunu da seçebilir. Bunların arasından seçim yapmak kendi tercihidir. Bu alan sorumlu olunan alandır. Çünkü burada özgür irade kullanılmaktadır. Bu da gösteriyor ki, insan özgürlüğü oranında sorumludur. Bu da yine Allah'ın dilemesi çerçevesinde gerçekleşmektedir.⁷⁵

İslâm'a göre insan, düşünce, söz ve davranışları hususunda tamamen özgür bir varlıktır. Onun bu özelliği, sorumlu olma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Allah, insana akıl ve düşünme yeteneği vererek, onu iyiyi ve kötüyü, doğru ile yanlış ayırt edebilecek bir özellikte yaratmıştır. Ayrıca kitaplar ve Nebîler göndererek insana iyiyi kötüyü, doğruyu yanlış, faydalıyı zararlıyı açıklamış, onu seçimlerinde serbest bırakmıştır. Bu durum Kur'an'da şöyle belirtilmektedir: “*Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.*”⁷⁶

Bundan sonrası insanın kendisine aittir. İnsan isterse iyiyi, doğruyu, yararlı olanı tercih eder ve onu işler, isterse kötüyü, yanlış ve zararlıyı tercih eder ve onu yapar. İnsan özgür iradesiyle dileyip yapmış olduğu davranışın sonucundan da sorumlu olur. Örneğin, bir öğrenci, imtihanda başarılı olmak için derse çalışmasının gerekli olduğunu bilir. Ancak çalışıp çalışmamak, onun karar vereceği bir durumdur. Eğer öğrenci, iradesini kullanarak ders çalışmamayı tercih eder ve bunun sonucunda imtihanda başarısız olursa, sorumluluk tamamen kendisine ait olur. Onun, imtihanda başarısız olduğunda ‘Ne yapalım Allah kaderimi böyle yazmış.’ diyerek sorumluluğu kadere ve

⁷⁴ Ömer Aydın, “Kur'an'da Kader ve Özgürlük”, *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, S: 4, Şubat 1998, 80; İnsan, 76/3; Bakara, 2/286

⁷⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn Yay., İstanbul ty., VIII/473.

⁷⁶ İnsan, 76/3.

Allah'a yüklemesi doğru değildir. İnsan böyle demekle sorumluluktan kaçamaz. Böyle bir düşünce insanın kendi aklını, iradesini ve yapma gücünü inkâr etmesidir.

Sonuç olarak insan, akıl ve hür iradeye sahip olmasından dolayı sorumlu bir varlıktır. Yüce Allah insana akıl ve irade vermiştir. İnsan aklıyla iyi ile kötüyü birbirinden ayırt eder, herhangi bir işi yapmaya veya yapmamaya iradesiyle karar verir. Bu tercihlerinin sonucunda yaptığı davranışın sorumluluğu insana aittir. Bu durum, insana verilen akıl, özgür irade ile sorumluluk arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir.

1.2.5 Hayır ve Şerle İmtihan

Hayır, iyilik, karşılık beklenmeden yapılan yardım, iyi, faydalı⁷⁷ anlamlarına gelen dilimize Arapçadan geçmiş bir kelimedir. Hayır, Arapçada fiil olarak seçmek, tercih etmek anlamına gelir.⁷⁸ Seçenekler içinde faydalı, iyi, güzel olan şeyler tercihe şayandır. Hayırlı olan şeyler, insanların rağbet edip diledikleri akıl, adalet, mal gibi ma'ruf olan olgulardır.⁷⁹ Buradan hareketle hayır kelimesinin temel anlamının tercih etmekle alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Hayır, hem davranış hem de fizikî güzelliği ifâde etmede kullanılan bir sözcüktür. Yani o hem ahlakî değerleri, hem de estetik değerleri ifâde etmede kullanılan bir kelimedir. Kur'ân'da mânevî nimet kabilinden olan şeyler de hayır kelimesiyle ifâde edilmiştir. Nitekim hayır, Allah'ın kullarına özel nimeti olan vahiy veya Kur'ân yerine de kullanılmıştır.⁸⁰

Şer de hayrın zıt anlamında kullanılan bir kelime olup, zulüm, fesat, kötülük, fena gibi anlamlara gelir.⁸¹ Kelimeye terim olarak kimsenin hoşlanmayıp yüz çevirdiği zararlı ve kötü şey, zararlı şeylerin yayılması, bir şeyin kendi tabiatıyla örtüşmemesi gibi manalar verilmiştir.⁸² Dinî kaynaklarda Allah tarafından yasaklanıp karşılığında ceza tertip edilen inanç ve davranışlar, günahlar şer diye nitelenir. Kur'ân'da, şer olan fiillerin insana düşmanlık besleyen şeytan tarafından daima güzel gösterildiğine dikkat çekilerek bu konuda uyarılarda bulunulmuş⁸³ ve zerre kadar hayır işleyen kimsenin

⁷⁷ Türkçe Sözlük, "Hayır", TDK, I/626.

⁷⁸ Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arus*, Matbaa Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1976, XVI/ 241.

⁷⁹ *Age*, 16/238.

⁸⁰ Mustafa Çağrırcı, "Hayır", *DİA*, XVII, 45; bkz. Bakara, 2/105.

⁸¹ Türkçe Sözlük, "Şer", TDK, II/1379.

⁸² *İsfahânî, age*, 791.

⁸³ Bakara, 2/208, 268; Yâsîn, 36/60.

mükâfatını, zerre kadar kötülük işleyen kimsenin cezasını göreceği haber verilmiştir.⁸⁴ İnsanların en kötüsü, şerlisi aklını kullanmayan, gerçeği dinlemek ve söylemek istemeyen, bu nedenle Allah'ın lânetine ve gazabına uğrayan inkârcılardır.⁸⁵ Şer kelimesi hadislerde sıkça geçmektedir. Bu rivayetlerde şer kavramı Kur'ân'dakine benzer biçimde kötülük, zarar, musibet, fitne ve fesat, günah, kötü iş, kötü kişi, zararlı nesne gibi manalarda kullanılmıştır.⁸⁶

Hayrın ve şerrin iyilik ve kötülüğe mukabil gelmesi, imtihan bağlamında değerlendirildiğinde iki veçhe ortaya çıkmaktadır. Birincisi insanın neyin hayır neyin şer olduğunu kendi başına kestirebileceği, rasuller aracılığıyla da neyin yapıp neyin yapılmayacağını öğrendikten sonra buna göre davranması mutlak hayır ve şer olarak nitelendirilmektedir. Ancak imtihan olgusuna giren ve ikinci kısımda değerlendirilecek olan bir diğer hayır ve şer türü vardır ki bunlar, insan tarafından tam olarak anlaşılabilir ve haklarında hayır mı, şer mi olduğu kararı kişisel olarak verilemez. Bu tür olayların Kur'ân'daki en güzel örneği Hz. Mûsâ ve genç yardımcısının kıssasında anlatılmaktadır.⁸⁷ Diğer yandan Allah, insanı hayır ve şerle imtihan edeceğini Kur'ân'da zikretmektedir: *“Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz.”*⁸⁸

Hayrın ve şerrin imtihan vesileleri olduğunu bizzat Allah zikretmektedir. Kötü ya da iyi olarak anlaşılan olaylar kişinin imtihanı olabilmektedir. Bu bağlamda Rasûlullah'ın şu hadisi dikkat çekicidir:

“Şu iman ehlinin işine şaşmamak mümkün değil, bütün işleri hayırlı – bu da yalnız mü'mine mahsustur-. Başına sevinecek bir iş gelse şükreder ve hakkında hayır olur, başına bir zarar gelse sabreder bu da onun için hayır olur.”⁸⁹

İnsan, sıkıntılar tarafından kuşatıldığı ve altından kalkamayacağını sandığı zor anlarında pencereden ılık bir meltem esmeye başlar. Belki de hoşça gitmeyen şeyin arkasında hayır, buna karşılık arzulanan şeyin ardında kötülük vardır. Bunu sadece uzun vadeli amaçları bilen, gizli akıbetlerden haberdar olan yüce Allah bilir. İnsanlar böyle şeylerin iç yüzü hakkında hiçbir şey bilmezler. Bu ılık meltem soluğunu insan nefsinin

⁸⁴ Zilzâl, 99/7-8.

⁸⁵ Mâide, 5/60; Enfâl, 8/22, 55; Beyyine, 98/6.

⁸⁶ Yûsuf Şevki Yavuz, “Şer”, *DİA*, XXXVIII, 539.

⁸⁷ Kehf, 18/66-82

⁸⁸ Enbiya, 21/35.

⁸⁹ Müslim, “Zühd”, 64.

üzerine üfleyince artık o kişi sıkıntılarını önemsiz görür, önünde ümit pencereleri açılır, yakıcı sıcak altında kalan kalbine su serpilir.⁹⁰

Kötülükle sınanmak anlaşılır bir şeydir. Sınanan kişinin dayanma gücünü, sıkıntı anında sabretmesini, Rabb'ine bağlılığının derecesini, O'nun rahmetine olan ümidinin boyutunu ortaya çıkarma amacına yöneliktir. Kimi insanlar iyilikle sınanmanın kötülükle sınanmadan daha hafif olduğunu düşünseler bile iyilikle, nimetle sınanmanın ağırlığı daha fazladır. Kötülükle sınanmaya katlanan çok olur ancak iyilikle sınanmanın zorluklarına dayanan çok az kimse vardır. Kişinin iyilikle sınanırken kötülükle sınıandığı zamandan daha çok uyanık olması gerekir.⁹¹

1.2.6 Belâların Nedenleri

Belâlar ya insan kaynaklı ya da Allah kaynaklıdır. İnsan, her ne kadar üstün özelliklerle yaratılmışsa da aceleci,⁹² hırslı,⁹³ mala, şehvete düşkün,⁹⁴ cimri,⁹⁵ nankör,⁹⁶ zalim, cahil,⁹⁷ unutkan⁹⁸ gibi olumsuz özelliklere de sahiptir. İşte insan kaynaklı belâların, sık sık karşılaşılan sıkıntı ve musîbetlerin, fitnelerin ve felaketlerin bir nedeni, bu olumsuz özelliklerin insan tarafından terbiye edilmemesidir. Ya da farklı bir bakış açısıyla, Allah'ın bu belaları yaşatması O'nun Rab sıfatıyla insanı terbiye etmesi ile ilgilidir. Allah kaynaklı belâlar ise genel olarak insan gücünü aşan seller, depremler, yangın gibi doğal felaketler, ölüm, hastalık gibi olaylardır. Ancak bunlar kötülük olarak nitelendirilmez, Allah'ın inananlara karşı uyguladığı imtihan vesîleleridir.

İnsanın başına gelen belâlar, kötülükler kendi yapıp ettiklerinin yüzündendir. Nitekim bu durum Nisâ sûresi 79. ayette; *“Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter”* şeklinde açıkça beyan edilmiştir.

⁹⁰ Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l-Kur'an*, Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu (çev.), Dünya Yay., İstanbul 1991, I/355.

⁹¹ Age, VII/275-276.

⁹² İsrâ, 17/11; Enbiyâ, 21/37.

⁹³ Mearic, 70/19.

⁹⁴ Adiyât, 100/8; Âl-i İmrân, 3/14.

⁹⁵ İsrâ, 17/100; Nisâ 4/37.

⁹⁶ İsrâ, 17/67.

⁹⁷ Ahzâb, 33/72.

⁹⁸ Zümer, 39/8; İnfitar, 82/14.

Bir topluluk kendisinde bulunan güzel hasletleri değiştirmedikçe Allah onların durumlarını ve bahşetmiş olduğu nimetleri değiştirmez.⁹⁹ İnsan yaratılış itibariyle nefisini hem arındırma hem de azdırma, nefsinde barındırdığı olumsuz eğilimleri olumluya çevirebilme gücüne sahiptir. Fıtratı bozulan insan bu seçme hürriyetinden yoksun kalır.¹⁰⁰ İnsanın bu duruma gelmesi ise onun yaptıkları ile kalbini mühürlemesinden dolayıdır. Allah sadece küfre dalan, suç işleyen, zulmeden, emirlerine başkaldıran insanlara azap indirmiş, kendilerini ve vatanlarını helâk etmiştir.¹⁰¹ Allah nedensiz yere kullarına azap etmeyeceğine, zulmetmeyeceğine göre insanın başına gelen felaketlerin sorumlusu, işlemiş olduğu olumsuz eylemleri dolayısıyla kendisidir. Bu meyanda anonim olmuş řu söz dikkat çekicidir: Kula belâ gelmez Hakk yazmadıkça, Hakk belâ yazmaz kul azmadıkça.

Kur'ân-ı Kerîm'de bir kavmin helâkenden bahsedilirken, buna o toplumun işlediği günahlar,¹⁰² yaptıkları zalimlikler,¹⁰³ kötülükler,¹⁰⁴ gerçekleri saklama, ortadan kaldırma amacıyla kurdukları düzenler,¹⁰⁵ nimetlere karşı nankörlükleri,¹⁰⁶ fesat çıkarmaları¹⁰⁷ gibi olumsuz davranışları gerekçe gösterilir.

Kur'ân-ı Kerîm, belâ ve musîbetlere en çok zulümlerin neden olduğunu sık sık tekrarlar. Zulüm, bir şeyi ya eksilterek ya da artırarak veya zamanından ya da mekânından saptırarak kendine ait olmayan bir yere koymak demektir.¹⁰⁸ Tanımdan da anlaşılacağı üzere zulüm, yaratılış düzenindeki bozukluk ve yozlaşmadır. Hem kendi tabiatına hem de yaşadığı düzene en büyük zalimliği insanın bizzat kendisi yapmaktadır. Zulüm hangi türden olursa olsun azabın inmesine neden olmaktadır.¹⁰⁹ Zulmü yapmak bir yana zalimlere meyletmek dâhi Allah'ın ateşine çarpılmaya neden oluşturmaktadır.¹¹⁰ Yine Kur'ân, tarihin derinliklerinde çöken bütün medeniyet ve

⁹⁹ Enfal, 8/53; Ra'd, 13/11.

¹⁰⁰ Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İlhan Kutluer (çev.), İnsan yay., İstanbul 1998, 55.

¹⁰¹ İsmail Karagöz, *Kur'an'a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, Çelik yay., İstanbul 1996, 26.

¹⁰² En'am, 6/6.

¹⁰³ En'am, 6/45-47; Nahl, 16/113.

¹⁰⁴ Nahl, 16/34.

¹⁰⁵ En'am, 6/123.

¹⁰⁶ Nahl, 16/112.

¹⁰⁷ Nahl, 16/88; Ra'd 13/25.

¹⁰⁸ İsfehâni, *age*, 954.

¹⁰⁹ Bakara, 2/59.

¹¹⁰ Hüd, 11/116.

toplulukların her türlü zulüm yüzünden helâk olduklarını bildirmektedir.¹¹¹ Kur'ân'a göre medeniyetlerin yıkılışının ve başlarına belâlar gelmesinin nedenleri olarak inançsızlık, inatçılık, zulüm, şımarıklık, yalan, iftira, katillik, aşırılık ve vurdumduymazlık gibi sivri olumsuzluklar sayılabilir.

Ülke ve uygarlıkların yok oluşuna neden olan zulüm, servet ve nimet şımarıklığı, nankörlüğü ile yan yana olmuştur. İsrâfları doğuran bu şımarıklık, tabiatın dengesinin bozulmasına ve sıkıntılara neden olan en önemli etkenlerin başında gelir. Kur'ân'da her türlü israf yasaklanmıştır.¹¹² Yasağın da ötesinde israf, vicdanî ve ahlakî olarak insanları rahatsız etmelidir. Çünkü kimsenin, canlı olsun ya da olmasın hiçbir varlığa zulmetme lüksü olamaz. Her varlığın bir varoluş amacı, yeri vardır. Bu duruma ters düşecek aykırı her hareket zulümdür, sıkıntılara yol açar. Sıkışıklık da doğal olarak en sonunda patlar, felakete neden olur. Allah, insanlardan davranışlarında tutumlu olmalarını ister.¹¹³

İnsanın aceleci, kanaatsiz, şikâyetçi, çıkarıcı, bencil olması başını sürekli belâlara sokmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz özelliklerinin yanı sıra doyumsuz olması, isteklerinin bir türlü bitmemesi de insanı yeni maceralara, arayışlara itmiş ve bu arayışlar onun sahip olduklarından daha fazlasını istemesini artırmıştır.

Tabiattaki doğal afetler sonucunda oluşan zararlar, Allah'ın verdiği nimetlerle mukayese edildiğinde oldukça azdır. Bunlar, doğanın bir parçası olmasının yanı sıra insanın imtihan edilmesi hususunda önemli olaylardır. Kaldı ki tabiatta oluşan doğal afetler tek tek insanlara yönelik değildir. Aynı şiddette Japonya'da meydana gelen bir depremle, Hindistan'da meydana gelen depremin sonuçları aynı değildir. Depremler, seller, fırtınalar gibi doğal afetler tabiatın doğal düzenin bir sonucudur. Ancak deprem fay hattı üzerine, dere yataklarına veya heyelan olma ihtimali olan alanlara yerleşim alanı kurmak ya da kurmamak tamamen insanın iradesinde olan bir durumdur.¹¹⁴ Doğal afetlerden korunmak mümkündür. Ancak bu, imtihandan kaçmak olarak algılanmamalıdır.

Sonuç olarak insanın başına gelen belâların nedenleri, ahlakî bozukluklarının, tembelliklerinin, sosyal, siyasî, iktisadî alanlara yansımından başka bir şey değildir. İnsan, taşıdığı sorumluluğu hiçbir zaman unutmayarak insan-eşya ilişkisinde

¹¹¹ Hûd, 11/102; İbrâhîm, 14/13; Kehf, 18/59; Enbiyâ, 21/11; Neml, 27/52-58; Ankebût, 29/14-31; Kasas, 28/59; Hac, 22/45-48.

¹¹² A'râf, 7/31.

¹¹³ Furkân., 25/67.

¹¹⁴ İlhamî Güler, *Allah'ın Ahlakîliği Sorunu*, Ankara Okulu yay., Ankara 2000, 61.

sorumluluğunu elinden bırakmamalı ve eşya karşısındaki konumunun bilincinde olmalı ve bunun gereğini yerine getirmelidir.¹¹⁵

1.2.7 İmtihan Yeri ve İmtihan Edilen Kişiler

İlk insanlar Hz. Âdem ve Havvâ'nın yaratıldıkları yer olan cennet adındaki mekân, aynı zamanda onların ilk imtihan yerleridir.¹¹⁶ Dolayısıyla ilk imtihan yeri olarak cennet zikredilir. Kur'ân'da insanın yaratılış serüveninin anlatıldığı ayetlerde Hz. Âdem ile Havvâ'nın 'ağaca yaklaşmayın, meyvesinden yemeyin' emrine karşı gelerek imtihanı kaybetmeleri sonucunda cennetten çıkarılmaları ve dünyaya sürülmeleri anlatılmaktadır.¹¹⁷ Bundan sonra insanoğlunun asıl imtihan yeri dünya olmuştur. Dünya hayatı boyunca çeşitli imtihanlardan geçmiş ve kıyamet kopana kadar da devam edecektir.

Dinî açıdan mükellef olabilecek her insan imtihan edilmeye hazırdır. İnsanın cinsiyeti, ırkı, makamı, özürleri, yaşlılığı, gençliği gibi farklılıkları imtihan edilmesine engel değildir. Çünkü her can, kendi gücü ve bulunduğu konumu nispetinde sınamalara tâbi tutulur. İnsan, nebî de olsa, tarlada çiftçi de olsa, ergenliğe yeni girmiş bir genç ya da yaşlılığın bütün aciziyetini yaşayan bir ihtiyar veya kör yahut topal da olsa kendine göre imtihanlardan geçer.¹¹⁸ Çeşitli denemeler karşısında inananlar için en çarpıcı örnekler, Nebîlerin yaşadıkları sıkıntılar karşısındaki tavırlarıdır. Nebîlerin bu örnek davranışları mü'minler için hem nasıl davranılacağına dair ipuçları içerir hem de birçok açıdan ibretler almayı sağlar. Onlar, hastalık,¹¹⁹ yaşlılık,¹²⁰ körlük¹²¹ gibi bedensel olan maddî imtihanlara tabi tutulmalarından, tehdit,¹²² iftira,¹²³ iztihza¹²⁴ gibi manevî musîbetlere maruz kalmalarına kadar mü'minler için büyük örneklik teşkil etmektedirler.

¹¹⁵ Erdoğan Pazarbaşı, *Kur'an ve Medeniyet*, Pınar yay., İstanbul 1996, 392.

¹¹⁶ A'râf, 7/19; Tâhâ, 20/115.

¹¹⁷ Tâhâ, 20/123; A'râf, 7/24.

¹¹⁸ Bakara, 2/214.

¹¹⁹ Enbiyâ, 21/23-84.

¹²⁰ Yûsuf, 12/78; Hûd, 11/72, Kasas, 28/23.

¹²¹ Yûsuf, 12/83-84.

¹²² A'râf, 7/88; Şuarâ, 26/116.

¹²³ Yûsuf, 12/25; Nûr, 24/4-5.

¹²⁴ Bakara, 2/212; Mâide, 5/ 57-58; Sâffât, 37/12-14.

1.2.8 İmtihan Vesîleleri

Kur'ân'a göre imtihan veya musîbet çeşitleri şöyledir: İyilik ve kötülük,¹²⁵ savaş,¹²⁶ korku, açlık, evlat ve mal eksikliği,¹²⁷ yükümlülük,¹²⁸ insan,¹²⁹ darlık ve sıkıntı,¹³⁰ azap.¹³¹

Ayetlerden çıkarılan bu imtihan vesîlelerine Rasûlullah'ın hadislerinden ulaşılan şu nedenler de eklenebilir: Dünya,¹³² doğal afetler,¹³³ tembellik, ihtiyarlık, Deccâl.¹³⁴ Bunların yanı sıra kişilerin meslekî ve ailevî durumları ve bu rütbelerdeki değişimler de zaman zaman imtihan araçları olabilmektedir.

Nimet adına sayılabilecek her şeyin imtihan vesîlesi olduğunu da söyleyebiliriz. Çünkü hayat ve ölümün varlık amacı imtihandan geçmektir.¹³⁵ Bu noktadan hareketle insan, dünyada nefes aldığı müddetçe imtihanlardan geçmektedir. Dolayısıyla Allah'ın bahsettiği her nimete karşı insanın belli bir sorumluluğu olduğu ve bu nimetler vesîlesiyle sorguya çekileceği¹³⁶ aşikârdır.¹³⁷

1.3 İMTİHANIN ÇEŞİTLERİ

1.3.1 Bireysel İmtihan

İnsan, yaşamı boyunca birçok imtihandan geçmektedir. Bu imtihanlar zaman zaman özel hayatında olan şeylerle, zaman zaman da içinde bulunduğu çevreyle alakalıdır. Kişinin yalnızca kendisini ve yakın çevresini etkileyecek imtihanları bireysel imtihan olarak adlandırmak mümkündür. İnsanın sahip olduğu maddî şeyleri kaybetmesiyle yaşadığı, kişisel bir imtihandır. Yine insanın aile fertlerinden birini kaybetmesi, maddî zararlara uğraması gibi azalmayla olan imtihanların yanında, maddî darlıktan kurtularak zenginleşmesi, evlenmesi, çocuklarının olması, mevkisinin

¹²⁵ A'râf, 7/168; Enbiyâ, 21/35.

¹²⁶ Muhammed, 47/31.

¹²⁷ Bakara, 2/155; Âl-i İmrân, 3/186; Enfâl, 8/28; Teğabûn, 64/15.

¹²⁸ Kehf, 18/7; Hûd, 11/7, Mülk, 67/2.

¹²⁹ En'am, 6/53; Muhammed, 47/4.

¹³⁰ Bakara, 2/177.

¹³¹ A'râf, 7/64, 173; Bakara, 2/50, 65; Enbiyâ, 21/77; Furkân., 25/37.

¹³² Buhârî, "Kitâbu'd-Deavat", 37, 41, 44; Müslim, "Zikir", 76.

¹³³ Tirmizi, "Melâhim", 70, "Fiten", 38.

¹³⁴ Buhârî, "Vudu", 39; Müslim, "Merda", 33; Tirmizi, "Fiten", 24.

¹³⁵ Mülk, 67/2.

¹³⁶ Tekâsür, 102/8.

¹³⁷ Davut Şahin, "Kur'an'da Genel Anlamalı Bir Kelime: Nimet", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, S. 20, Aralık 2016, 226 (207-234).

yükselmesi gibi artmayla olan imtihanlar da kişisel denemelere girmektedir. Bu imtihanlar karşısında insan, sabrı mı yoksa âsîliği mi, şükretmeyi mi ya da israfı mı tercih edecek? Bütün bu eylemler bireyi ilgilendirir. Bu nedenle böyle imtihanları kişisel olarak algılamak mümkündür.

1.3.2 Toplumsal İmtihan

Daha geniş anlamda toplumların imtihanı Kur'ân'da kavimlerin helâkini anlatan kıssalarda açıkça görülmektedir.¹³⁸ Ad, Semud¹³⁹, Nûh kavimleri gibi adları bildirilen toplulukların varlığından haber edildiği gibi, adlarından bahsedilmeyen *nice kavimler* olarak bildirilen topluluklar ayrıca zikredilir.¹⁴⁰ Kur'ân'da çeşitli hatalarından dolayı imtihan edilip doğruya çağrılan birçok toplum anılır. Bunların imtihanlarının sonuçları da açıkça beyan edilir. Bahsi geçen kavimlerin çoğu inatçılığın yanı sıra birçok olumsuz davranış sergileyerek helâk olmuştur.

Toplumların imtihanları, kişilerin imtihanlarına göre daha çetin olabilmektedir. Çünkü çok fazla insanın etkilenmesi söz konusu olduğu için olayların yankısı da büyük olabilmektedir. Deprem, sel gibi birçok insanı birden etkileyen imtihan vesîlelerinin yanında, toplumun bozgunculuk, şımarıklık, haksızlık yapması, toplu bir biçimde işlenen hatalı davranışlar, inançsız veya yanlış inançlı bir ülkenin tevhide çağırılması gibi olaylar toplumsal imtihanları oluşturur.

Aile ise toplumu oluşturan en küçük kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. İmtihan ve aile söz konusu olduğunda, ailelerin de topluca imtihanlardan geçebileceğini söyleyebiliriz. Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi aile içinden birinin duygusal seçimi ya da davranışı doğrultusunda ailecek yaşanabilen ciddi düzen değişikliğine benzer imtihanlar olabilmektedir.¹⁴¹

1.4 İMTİHANIN AMAÇLARI

İmtihan edilmenin ilk amacı, mü'minin olgunluğa erdirilmesi, terbiye edilmesidir. Allah'ın Rubûbiyeti¹⁴² gereği insanlar, tedrici olarak çeşitli sıkıntılarla terbiye edilir ve kendilerinin samimiyetlerini ispatlamaları gerekir. Dünya hayatının

¹³⁸ En'am, 6/6; Ankebût, 29/40; Kasas, 28/58; Tâhâ, 20/128.

¹³⁹ Furkân, 25/38.

¹⁴⁰ Tâhâ, 20/128.

¹⁴¹ Ömer Faruk Harman, "İbrahim", *DİA*, 268-270.

¹⁴² *Rububiyet: Rablik, terbiye edicilik.*

temel amacı budur.¹⁴³ İmanın kuvvetlenmesi mü'minin sıkıntılara karşı sabır göstermesiyle paralel olarak gelişir. Yine aynı biçimde insan, işlediği hatalardan ders çıkarması sonucunda eğitiminde ciddi yol kat eder. Dünyaya, hayatına, etrafına daha olumlu bakmasını sağlayacak sağlıkla, hastalıkla ilgili imtihanlardan geçerek bu anlamda olgunluğa erişir.

İmtihanların eğitim alanındaki önemli bir katkısı da fertlerin sıkıntı esnasında kalplerini mâsivadan temizleyip yardımcı olarak yalnızca Allah'a yönelmelerini sağlamasıdır. İnsan, belâlar karşısında göstereceği tavırla olumsuz gibi görünen durumları olumlu hâle getirme imkânı elde eder. Sıkıntılar anında insan eksikliklerini fark edip kendini yenileyebilir, hatalarını tespit ederek hem diğer insanlar, hem de Allah katında daha değerli biri hâline gelebilir.¹⁴⁴ Gerçekten de insan zorda kalınca hem Allah'a sığınır hem de eksiklerini fark eder. Nitekim Lokman sûresi 32. ayette bu durum şöyle anlatılır:

“Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak (ihlâsla) O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör hâinler bilerek inkâr eder.”¹⁴⁵

Zamanımızda buna benzer olaylar uçaklarda yaşanmaktadır. Uçak havadayken bir tehlike anında insanların hemen Allah'ı hatırlamaları, dinî eksiklerini ya da sorumluluklarını çok kısa bir sürede fark ettikleri çeşitli vesîlelerle dile getirilmektedir.

İmtihanların bir amacı da kişinin cezasının yani karşılığının adil bir biçimde verilmesini sağlamasıdır.¹⁴⁶ Allah, insanın hangi durumlarda nasıl davranacağını elbette bilmektedir.¹⁴⁷ Dolayısıyla istese bu dünya hayatına lüzum olmadan da hesabı görebilir. Ancak insanı da kendine¹⁴⁸, yapıp ettiklerine şahit tutmak için dünya hayatını, imtihanları ve tecrübeleri yaatmaktadır ki sonradan hesap gününde her şey eksiksiz görülsün ve tam adalet sağlansın, böylece insanın da itiraz edeceği bir durum oluşmasın. Geçilen denemeler sonucu insana ya mükâfat verilir ya da yaptırım uygulanır. Eğer kul, imtihan karşısında doğru olanı yaptıysa Allah'ın vaadini, yanlış olanı tercih ettiyse ve bu durumda da ısrar ettiyse de Allah'ın vaidini bulacaktır.¹⁴⁹

¹⁴³ Mülk, 67/2.

¹⁴⁴ Mehmet Altuntaş, *age*, 63.

¹⁴⁵ Lokman, 31/32.

¹⁴⁶ Yûnus, 10/54. Bkz., AnkEbût, 29/40; Tâ-hâ, 20/76; Furkan, 25/75;

¹⁴⁷ En'am, 6/59.

¹⁴⁸ A'râf, 7/176.

¹⁴⁹ İnsan, 76/12; Kehf, 18/88; Âl-i İmrân, 3/182; Secde, 32/22; İsrâ, 17/7. Bkz., Sönmez Kutlu, “Va'd ve Vaid”, *DİA*, XLII, 452; el-İsfahânî, *age*, 682.

İmtihanların temel amaçlarından biri de kulun kendini tanımasını, ne durumda olduğunu fark etmesini ve böylece eksiklerini gidermesini sağlamasıdır. Bunların dışında imtihanın daha birçok amacı ve getirisi vardır: İnsanın sıkıntılar karşısında sabretmesi, daha kötüsünün de olabileceğini düşünerek hamd etmesi, Allah'ı yegâne kudret ve yardımcı bilerek yalnızca O'na yönelmesi ve hayata bu çerçeveden bakması, sıkıntısı geçince şükrünü bilmesi, bu durum hasebiyle etrafına maddî manevî yardımlarda –sadaka- bulunması, hâlden anlama kabiliyeti edinmesi, anlayışlı davranması, zihin ve tefekkür boyutunun derinlere ulaşması ve bu anlamda zenginleşmesi sayılabilir. Bunların yanı sıra bolluk, bereket, zenginlik, sağlığın yerinde olması gibi şeylerle de imtihan edilen insanın aynı biçimde bütün bu nimetlerin şükrünü, zekâtını, sadakasını yerine getirmesiyle de kişisel olgunluğa erişmesi, yine imtihanın amaçlarındandır. Kul, böylece Allah katındaki yerini kendi iradesi ve davranışlarıyla ortaya koymuş olur.

1.5 AİLE OLGUSU

Aile, kelime olarak evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik anlamına gelmektedir.¹⁵⁰

Aile, insanın neslini devam ettirmek için geliştirdiği en eski kurumdur.¹⁵¹ Bu yönüyle aile, evrensel ve sürekliliği olan köklü bir geleneğe sahiptir. Özellikle semavî dinlerdeki sosyolojik yapı, aile sosyolojisine dayanır. Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm'de insanın yaratılışından beri aile ele alınmıştır. Dinî açıdan ailenin üzerinde bulunduğu kurallar, inançlar, kutsal değerler ve bunların nakli doğrultusunda önemli görevlerden oluşmaktadır.¹⁵²

Ailenin, birey, toplum, kültür, din, tarih gibi açılardan farklı farklı tanımları yapılmaktadır. Biz, çalışmamız gereği dinî açıdan aile olgusunu inceleme çabası içerisinde olduğumuz için, ailenin genel tanımlarını verdikten sonra birey ve toplum açısından aile olgusuna değineceğiz.

¹⁵⁰ *Türkçe Sözlük*, "Aile", Türk Dil Kurumu, Ankara 2009, 45.

¹⁵¹ Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yay., Ankara 2015, 441.

¹⁵² Yümnî Sezen, *Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1997, 136.

1.5.1 Bireysel Açıdan Ailenin Yeri ve Önemi

Aile, insan hayatında en önemli ve ilk toplumsallaşma kurumunu oluşturan ortamı oluşturur. Dünyaya yeni gelmiş bir insan, öncelikle bir ailenin bireyi olarak aile çevresi içinde toplumsallaşma sürecine girmektedir. Ebeveynler, dünyaya yeni gelmiş, henüz bebek durumunda bulunan insanın yaşamında oldukça önemli kişilerdir. Özellikle anne, çocuğun bakımı, beslenmesi, sevgi ihtiyacını karşılama hayatî öneme sahiptir. Bu ihtiyaçların karşılanması sonucunda insanın en temel ihtiyaçlarından olan güven duygusu oluşur.¹⁵³ Ailenin bu hizmetleri sonucu insan, hayat serüvenine güvenli adımlarla başlar.

İnsan, dünya hayatına başladığı dönem olan bebekliğin ilk aylarında ebeveyn, tarafından verilen mesajlarla çevresini, doğduğu dünyayı tanımaya ve anlamaya başlar. Bu ilk öğrenmeler, kişinin gelişiminin¹⁵⁴, düşünce ve hayat biçimi seçimlerinin, kişiliğinin temelini oluşturur.

Birey açısından ailenin yeri ve önemine dair Kur'ân-ı Kerîm'de birçok ayet, Hz. Muhammed (sav)'in dilinden de birçok hadis bulunmaktadır. Bunlardan birkaç örneği burada zikretmek faydalı olacaktır.

Ebeveynin özellikle de babanın çocuğunu şefkatle yetiştirmesi açısından Lokman, öğütleriyle Kur'ân'da önemli bir yer edinmektedir. O, evladına; *"Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti"*¹⁵⁵ diye nasihat ederken insanın, yetiştirilmesi, dinî anlayış ve yaşayışı üzerinde ebeveynin etkin rolüne dikkat çekmektedir.

Diğer yandan Kur'ân bize; *"Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda..."*¹⁵⁶ derken de şunu göstermektedir: Aile, birey için hayatî öneme sahip olduğu gibi ölümcül sayılabilecek etkilere de sahip olabilmektedir. Nitekim İslâmiyet'in doğduğu ortam olan Cahiliye devrinin özellikleri anlatılırken en kötü geleneklerden olan kız çocuklarının utanç kaynağı sayılması ya da

¹⁵³ Enver Özkalp, *Sosyolojiye Giriş*, 8. Baskı, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yay., Eskişehir 1995, 89.

¹⁵⁴ Age, 89.

¹⁵⁵ Lokman, 31/13. krş. Hûd, 11/42, 45.

¹⁵⁶ Tekvir, 81/8-9. krş. Nahl, 16/58-59; En'am, 6/151; İsrâ, 17/31.

yoksulluk gibi nedenlerden dolayı onların diri diri toprağa gömülerek öldürülmesi, İslâm tarihi kaynaklarının hemen hemen hepsinde nakledilmektedir.¹⁵⁷

İnsan açısından hayatın başlangıç dönemi olduğu düşünüldüğünde ailenin, özellikle de anne babanın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bir bebek için bir kez yaşanılacak dünya hayatının temelini atıldığı ortam olan aile, hayatî bir yere sahiptir.

1.5.2 Toplumsal Açıdan Ailenin Yeri ve Önemi

Toplumsal yapı, eğitim, aile ve din gibi temel sosyal kurumlardan oluşan bir bütündür. Bu anlamda aile, toplumu oluşturan kurumlardandır. Bu kurumların tümünde olduğu gibi aile kurumunda oluşan değişimler, birey ve grupların yapı içindeki yerlerini belirlemekte, doğal olarak bireylerin tutum ve davranışlarını yönlendirmektedir.¹⁵⁸ Örneğin; bir ailenin kızı evlendiğinde yaşadığı toplumda kendi ailesinin bir parçası olmakla beraber başka bir aile içinde yeni bir konum kazanmaktadır. Yeni konumu ile birinin eşi, başka birilerinin yeni yakını olmaktadır. Kendi çocukları olduğu zaman da yeni birilerinin annesi olarak yine yeni bir konuma gelmektedir. Yakınların doğum ve evlilik gibi yollarla çoğalmasıyla bu kadın hala, teyze, nine gibi yeni sıfatlar kazanmaktadır. Tüm bu süreç ve daha fazlası, toplumu oluşturan en küçük yapı olan aile bireyleri için toplum var oldukça devam etmektedir.

Ailenin yapısı nasılsa toplum da bu yönde ilerleyip gelişim ya da değişim göstermektedir. Aile içindeki iletişim, ailenin yönetimi ve yetiştirilmesi, değer verilen unsurlar ya da olgular, gelenek ve görenekler toplumu, toplumsal yapıyı doğrudan etkilemektedir.

Birey, aile içerisinde hangi konumda ve değerde görülüp yetiştiriliyorsa topluma da bunu yansıtmaktadır. Güvenilen bir birey toplumda da güvenilir olur. Çalışkanlığı desteklenen birey faydalı bir toplum üyesi olur. Dolayısıyla böyle yetiştirilen aile üyeleri yaşadıkları toplumun yapısını olumlu anlamda etkiler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in şu ayeti bu noktaya ışık tutmaktadır: *“Bir toplum kendilerinde bulunan (iyi*

¹⁵⁷ Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul t.y., I/ 99-100.

¹⁵⁸ Celaledin Çelik, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yay., İstanbul 1996, 62.

davranışlar)ı değiştirmedikçe Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹⁵⁹

Diğer yandan düşünüldüğünde bozuk yapılı ailelerin varlığı da aynı biçimde toplum yapısını etkilemektedir. Bu konuya Kur’ân, şu ayetlerle dikkat çekmektedir: *“İşte böylece işledikleri günahlardan ötürü zalimlerin bir kısmını diğer bir kısmının peşine takarız.”¹⁶⁰*

1.6 DEĞERLENDİRME

İnsan dünya hayatına, varlığını devam ettirdiği kişilerin nesil zinciri olarak başlamaktadır. O, soy itibariyle değişmeyen ve değişmeyecek olan bir silsileye eklenerek ve muhtemelen o silsileyi devam ettirecek biri olarak dünyaya gözünü açmaktadır.

İnsan, bir ailenin bireyi olma durumunda iken bu bilince vardığında sosyal gerçekliğin belirlediği bir varlık hâline gelmektedir. Bu eğilim ile birey, gerçekte içinde bulunduğu sosyal yapı bünyesinde akıp gitmektedir.¹⁶¹ Bu sosyal gerçeklik ise bireylerin bir arada bulunmasından doğmakta ve esasen bireyin bilinci dışında gerçekleşmektedir.

İnsanın öncelikle bir ailede varlık bulması ve sonrasında toplumun bir parçası olması, Kur’ân’da yaradılış gerçeği olarak bildirilmektedir. Yüce Allah, bu durumu Hucûrât sûresinde şöyle bildirmektedir: *“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık...”¹⁶²*

İnsanların tamamına hitap ile başlayan ayette insanların bir çift olarak yaratıldığı gerçeği vurgulanmaktadır. Böylece insanın çoğalması, ailelere ve milletlere ayrılması da

¹⁵⁹ Enfal, 8/53.

¹⁶⁰ En’am, 6/129. krş. Ra’d, 13/11; İsrâ, 17/16. Ayrıca bkz. İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, y.y., Beyrut 1988, I/146, II/127.

¹⁶¹ Celaleddin Çelik, *age*, 62, 63.

¹⁶² Hucûrât, 49/ 13. krş. Zariyat, 51/49; Kıyame, 75/39; Yâsîn, 36/36.

ayetin devamından anlaşılmaktadır. Başka bir ayette ise milletlere ayrılmanın bir imtihan vesilesi olduğu belirtilmektedir.¹⁶³

İnsanların birey olarak bir araya getirdiği aileler, parçaların bütünü oluşturması gibi toplumların kendisini oluşturmaktadır. Birçok benzerlikleri ile birlikte birçok farklılıklarına rağmen ortaya bir bütün çıkaran aileler, ortak ve farklı özellikleriyle toplumu oluşturmaktadırlar. Bu anlamda denilebilir ki aile, içinde bulunduğu toplumu şekillendirme özelliğine sahiptir. Diğer bir ifadeyle bir organizma gibi toplumların da kendilerine has özellikleri mevcuttur ve bunu onu oluşturan aileler gerçekleştirmektedir.

İnsandan topluma giden yolda kişinin bireysel özelliklerini topluma yansıttığı ve toplumun da ona yeni özellikler kazandırdığı aşikârdır. Bu yolda özellik aktarımı için kendisi de kişinin tanıştığı ilk sosyal grup olan aile, bir köprü görevi görmektedir. Elbette kişinin topluma karışırken kullandığı bu köprüden birçok özellik alışverişi yapması kaçınılmazdır. Aile bireyleri, kazandıkları bu özelliklerin tamamını, yekûn olarak aile çatısı altında içinde buldukları topluma yansıtmaktadır.

Sonuç itibariyle insanın gerek kendisinde var olan ve gerekse aile vasıtasıyla edindiği özellikleri toplumu oluşturmaktadır. Bireylerin aileleri oluşturması, ailelerin de toplumu şekillendirmesi, toplumsal yapının tek yönlü kısa özetidir. Böylece topluma yansıyan ve onu oluşturan, kan bağı ile bağlı en küçük sosyal grup olarak ailenin, toplumu meydana getiren tuğlalar olduğu ifade edebilir. Bu noktadan hareketle ailenin ve aile bireylerinin imtihanları, toplumu da etkilemektedir.

¹⁶³ Maide 5/48.

BÖLÜM 2: KUR'ÂN'DA AİLE

Allah, ölümü ve hayatı imtihan unsuru olarak yaratmıştır.¹⁶⁴ Böylece hayatın tamamını kapsayan imtihan silsilesinden geçen insan için bir çeşit imtihan vesîlesi de insanlardır. İnsanın insan ile imtihan olması söz konusu olduğunda ise aile bireyleri ön plana çıkmaktadır. Çünkü kişi, en çok ailesi ile sosyal ilişkiler içerisinde. Bu da ailenin sık sık imtihan vesîlesi olması demektir.

Biz bu bölüme Kur'ân'da aileyi değerlendirerek başladık. Sırasıyla ailenin kurucu üyeleri olarak karı koca, sonrasında anne, baba ve çocuklar ile ilgili ayet ve hadisleri aktardık. Son olarak konuyu bir değerlendirme ile tamamladık.

2.1 KUR'ÂN'DA AİLE

2.1.1 Ailenin Kurucu Üyeleri Olarak Ebeveyn ve İlahî İmtihanda Ebeveyn Faktörü

Aile, insanoğlunun yaşaması için vazgeçemeyeceği bir kurumdur. Bu nedenle, kutsal kitaplarda dinî kuralların önemli bir kısmı bu alanla ilgilidir.¹⁶⁵ Ailenin neslin devamında ve nesebin korunmasında alternatifi yoktur. Çünkü nesil ve neseb söz konusu olduğunda aile zorunlu olan bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenlerden ötürü İslâmiyet, aileyi sağlam temellere oturtturarak erdemli nesillerin yetişmesine zemin hazırlamaktadır.¹⁶⁶

Bir ailenin temellerini oluşturanlar bir kadın ve bir erkektir. Evlilik akdiyle karı koca olan bu kişilerin birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları bulunmaktadır. Yüce Allah Kur'ân'da erkeklere hitaben kadınlarla iyi geçinilmesini,¹⁶⁷ hanımlara karşı adaletli davranmayı, onların sahipsiz gibi bırakılmamalarını¹⁶⁸ emretmektedir.

Hz. Muhammed'in (sav) de bu konu ile ilgili birçok hadisi bulunmaktadır. O, hanımlara kin beslenilmemesini, iyi davranılmasını, ihtiyaçlarının karşılanmasını, ailenin ihmal edilmemesini, aynı şekilde kadınlardan da kocalarına karşı ahlaksızlık

¹⁶⁴ Mülk, 67/2.

¹⁶⁵ Ömer Özsoy, İlhami Güler, *age*, 441.

¹⁶⁶ Hüseyin Çelik, "İslâm'da Kadın, Aile ve Aile Sorunları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 59, Ekim 2018, 1306.

¹⁶⁷ Nisa, 4/19.

¹⁶⁸ Nisa, 4/129.

yapmamalarını, onlar yokken de namus ve şereflerini korumalarını, eşlerine itaat etmelerini istemektedir.¹⁶⁹

Ailenin en önemli üyelerinden olan anne ve baba ile ilgili Allah, şöyle hüküm vermiştir:

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “of!” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülikle üzerlerine kanat ger ve: “Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!” diyerek dua et.”¹⁷⁰

Allah Teala insanı tevhd fitratı ile yaratmış, Nebiler, kutsal kitaplar ve evrendeki ayetlerle tevhd çağırmıştır. İsrâ sûresinde bulunan bu ayet-i kerime de tevhd vurgusuyla başlamaktadır. Dikkat çeken husus, Allah’ın son derece önem verdiği tevhd ilkesinden hemen sonra insanın anne babasına iyi davranmasının emredilmesidir. Allah, bu meseleyi tevhd gibi bir ilkeden bahsettikten hemen sonra zikrediyorsa, ‘insanın dünyadaki imtihan serüveninde anne babasına iyi davranma noktasına önemle dikkat etmesi’ gerektiği içindir, denilebilir.

Aileyi aile yapan üyelerden anne babaya iyi davranmayla alakalı birçok ayet bulunmaktadır.¹⁷¹ Bahsi geçen bu ayette de iyi davranma konusunda dikkat edilmesini hele hele anne ya da babanın veya ikisinin evladın yanında yaşlanmaları durumunda, çocuklarının onları söz ile dahi incitmemeleri, onlara hoş sözler söylemeleri emrediliyor.¹⁷²

İsrâ sûresinin bu ayetinin bir benzeri de En’am sûresinde bulunmaktadır:

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ إِلَّا تَشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

“De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin...”¹⁷³ Başından da anlaşılacağı üzere bu ayet birtakım haramları bildirmek maksadıyla inzal olmuştur. İlk bahsedilen yasak olarak şirk iddiasından hemen sonra bir emir olarak ebeveyne iyi davranmak emredilmiştir. Öncelikle haramların açıklanacağı söylenmişken böyle bir emrin, yasaklar arasında zikredilme amacı akılları meşgul edebilir. Burada çözümleme adına usul ilmindeki “Bir

¹⁶⁹ Müslim, Radâ, 61, 64; Tirmizî, Radâ, 10, 11, 19. Ayrıca bkz. Nisa, 4/34; Ebû Dâvûd , Zekât, 45; Buhârî, Zekât, 18.

¹⁷⁰ İsrâ, 17/23-24.

¹⁷¹ En’am, 6/151; Nisâ, 4/36; Lokman, 31/14; Ahkaf, 46/15; Bakara, 2/83; Ankebût, 29/8.

¹⁷² Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsiri*, Kerim Aytekin, Hasan Karakaya (çev.), Hisar Yay., İstanbul 1996, V/272.

¹⁷³ En’am, 6/151.

şeyin emredilmesi o şeyin zıddının haram kılınmasını gerektirir” kuralına binaen, haram yalnız açıkça yasaklamadan değil, bazen emirden de anlaşılmalıdır.¹⁷⁴ Sonuç olarak, şirk yasağı, inanç alanından şirkin uzak tutulması, tevhîd ve Allah’a herhangi bir şeyi, hiçbir biçimde ortak bulundurmama emrini bildirmektedir. Sonrasında zikredilen ‘anne babaya iyi davran’ emri de onlara ‘kötü davranma, incitme’ konusundaki yasağı gerekli kılmaktadır. Ayetin devamında ifâde edilen yasaklar konusunda da durum böyledir.

Ebeveyne kötü davranmanın, onlara isyanın, onları incitmenin yasaklanmasıyla alakalı birçok hadis de rivayet edilmiştir. Bunlardan birkaçını zikretmek yerinde olacaktır:

Abdullah İbn Amr İbn Âs adlı sahabiden aktarıldığına göre Rasûlullah şöyle buyurmuş:

*“Büyük günahlar şunlardır: Allah’a ortak koşmak, ana babaya isyan etmek, haksız yere adam öldürmek ve yalan yemin etmektir.”*¹⁷⁵ Rasûlullah’ın, yukarıda yer verilen ayetlerde Allah’ın zikrettiği gibi tevhîdi vurgulayan ifâdelerden sonra anne babanın varlığıyla ilgili bir konuda uyarı yapması; onlara isyanı büyük günahların ikincisi olarak sayması son derece dikkat çekicidir.

Hadiste geçen uyarıda ‘*ukûku’l-valideyn*’ tabiri kullanılmıştır. Ukûk, ‘*birr*’ (iyilik) kelimesinin zıddıdır ve koparmak, parçalamak anlamına gelmektedir. Burada bu tabirle, ebeveyne karşı gelmek, onlara hürmetsizlik etmek, itaatsizlik yoluyla bağları koparmak, asice kalplerini kırmak, arayıp sormamak gibi hoşnutsuzluk oluşturan davranışlar kastedilmektedir.¹⁷⁶

Anne babaya iyi davranmayı emreden birden fazla ayetin yanı sıra Rasûlullah’tan rivayet edilen pek çok hadis-i şerif de mevcuttur. İbn Mes’ud’un anlattığına göre bir adam gelip Nebîye (sav); *“Amellerin en üstünü hangisidir? diye sorunca Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Vaktinde kılınan namaz ve ebeveyne iyilik etmektir. Sonra Allah yolunda cihat etmek gelir.”*¹⁷⁷

Allah’a itaat ve ibadetten sonra zikredilen anne babaya davranışla alakalı emir ve uyarılardan anlaşılacağı üzere, Allah’ın rızası, anne babanın rızasına bağlıdır. Nitekim bu noktada şu hadis-i şerif bize ışık tutmaktadır:

¹⁷⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Zehreveyn Yay., İstanbul t.y., III/544.

¹⁷⁵ Buhârî, “Eyman” 16; “Diyat”, 2.

¹⁷⁶ Mehmet Emin Özafşar, İsmail Hakkı Ünal vd. (Ed.), *Hadislerle İslam*, 4. Baskı, DİB Yay., İstanbul 2017, IV/182.

¹⁷⁷ Buhârî, “Tevhid”, 48.

Abdullah İbn Amr'ın nakline göre Rasûlullah şöyle buyurmuş:

*“Rabbin memnuniyeti ebeveynin memnuniyetidir. Rabbin öfkesi de yine anne babanın öfkesine bağlıdır.”*¹⁷⁸ Yine bu bağlamda devam niteliğinde hatırdan tutabileceğimiz şu hadisi de zikrederim:

Ebu'd-Derdâ, Rasûlullah'tan şunları işitmiş: *“Anne baba, kişinin cennete girmesi için vesîle olacak ana kapılardan biridir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek veya değerlendirmek sana kalmış.”*¹⁷⁹

İnsanın ebedi kurtuluşuna vesîle olacak amellerin başında gelen davranışlar arasında anne babaya muameleyi zikreden Rasûlullah'ın, kıyametle alakalı bilgiler verdiği hadislerinde de anne baba hakkında ifâdeleri mevcuttur. O, Allah'ın anne babaya isyandan asla hoşlanmadığını,¹⁸⁰ kıyamet günü ebeveynine asi olanın yüzüne bakmayacağını,¹⁸¹ böyle kişileri cennete almayacağını¹⁸² ifade etmiştir.

Bir imtihan silsilesinden geçen dünyadaki insanın nihayetinin nasıl olacağını belirleyen önemli noktaların başında gelen anne babaya muamele ile ilgili birçok ayet-i kerîme ve hadis-i şerif bulunmaktadır. Anne babaya iyi davranmanın, onlara itaat ve hizmet etmenin, onları en ufak bir nedenle veya vesîleyle incitmemenin, kaba, kırıcı sözler söylememenin emredilmesi, her yaptığıyla akıbetini hazırlayan insan için son derece önemlidir. İmtihanın Arapçadaki kelime anlamından yola çıkarak varlığındaki bir amacın da ‘iyi olanın tespiti için sınamanın gerekliliğini sayacak olursak, ebeveyne muamelenin de bu yolda önemi bir kez daha anlaşılmış olacaktır. Diğer bir ifâdeyle, cenneti ve ilah-i rızayı hak edecek olanın kendini bilebilmesi için, ana babasına muamelesi, kendinin ne olduğunu ortaya koyacağı gibi akıbetini de ortaya koyacaktır.

Ebeveyne muamele ile alakalı ayet ve hadisleri incelerken anneye özellikle dikkat edilmesi karşımıza çıkmaktadır. Ona olan tutum, hizmet ve ihtimamın öncelikli olmasına yönelik ayet ve hadisler mevcuttur.

İnsanın hayat serüveni kısaca doğmak, yaşamak ve ölmektir. Her insanın doğumuna bir anne vesîle olmaktadır. Doğumdan önceki hamilelik süreci ile ilgili yüce Allah Kur'ân'da mealen şu ifâdeleri kullanmaktadır: *“...Annesi onu (insanı) nice*

¹⁷⁸ Tirmizi, “Birr”, 3.

¹⁷⁹ Tirmizi, “Birr”, 3.

¹⁸⁰ Nesâî, “Akika”, 1.

¹⁸¹ Nesâî, “Zekât”, 69.

¹⁸² Nesâî, “Eşribe”, 46; Dârimî, “Eşribe”, 5.

sıkıntılara katlanarak taşımıştır...¹⁸³ “Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu...”¹⁸⁴

İmtihan için yaratılan hayata başlama insanın doğumuna bağlıdır. Annenin doğumdan önce çeşitli zorluklardan geçmesi ve yine zorluklarla, acılarla doğum yapması biyolojik bir gerçekliktir.

Türlü sıkıntılar yaşanan gebelik ve doğum sürecinden sonra henüz dünyaya gözlerini yeni açmış, her şey için muhtaç, aciz bir bebek olan insanın bakımı, beslenmesi, güvenliği gibi hayâtî ihtiyaçlarını yine ilk olarak annesi sağlamaktadır. Nitekim Kur’ân’da insana; Allah’a ve ardından ana-babasına şükretmesi istenirken bu konu dile getirilmektedir: İnsana, o henüz bebekken iki ya da iki buçuk yıl anne sütüyle beslendiği bebeklik çağıyla ilgili önemli bir hatırlatma olarak ilahî kelimada mevcuttur. Bu hatırlatmanın akabinde yüce Allah, insana bütün bunlar için Allah’a ve ebeveynine şükredip dua etmesi gerektiğini bildirmektedir.¹⁸⁵

Durumun doğası gereği anne sorumluluğun diğer bir ifâdeyle yükün büyük bir kısmını yüklenmektedir.¹⁸⁶ Dolayısıyla insanın dünyaya gelişi ile ilgili bu ulvi görevi vesîlesiyle Kur’ân’da anneye ayrıca yer verildiği açıkça görülmektedir. Rasûlullah da farklı vesîlelerle annenin fedakârlıklarına binaen çeşitli hadisler zikretmiştir. Annenin önemine vurgu yapan şu hadis meşhurdur: “*Cennet, annelerin ayakları altındadır.*”¹⁸⁷

Ebu Hureyre’den nakledildiğine göre bir kişi Hz. Peygamber’e gelmiş ve:

“İnsanlardan en güzel muameleyi hak eden kimdir? diye sormuş. Rasûlullah da annendir, diye buyurmuş. Adam, sonra kimdir, diye sormuş, Hz. Muhammed yine annendir, demiş. Soran, üçüncü defa, sonra kim, diye sormuş ve o da üçüncü defa annen, diye buyurmuş. Adam, daha sonra kim gelir, diye sorunca Rasûlullah baban, cevabını vermiş.”¹⁸⁸

Yukarıdaki hadisten anlaşılacağı üzere kendisine güzel muamelede bulunulmayı en çok hak eden, kişinin annesidir. Hatta o, farklı bir dine mensup olsa bile evladın anneye irtibatı kesmemesi, ona hizmette bulunması gerekir.¹⁸⁹ Hz. Peygamber farklı rivayetlerde özellikle iyiyi ve doğruyu nasihat eden anneye karşı isyan ile saygısızlık yapmayı yasaklamış,¹⁹⁰ cennetin anneye bir adımlık mesafede olduğunu bildirmiştir.¹⁹¹

¹⁸³ Lokman, 31/14.

¹⁸⁴ Ahkaf, 46/15.

¹⁸⁵ Lokman, 31/14; Ahkaf, 46/15.

¹⁸⁶ Seyyid Kutub, *age.*, VIII/227.

¹⁸⁷ Nesâî, “Cihâd”, 6; Müsned, III/ 429.

¹⁸⁸ Buhârî, “Edeb”, 2; Müslim, “Birr”, 1.

¹⁸⁹ Buhârî, “Edeb”, 7; Müslim, “Zekat”, 50.

¹⁹⁰ Buhârî, “Rikak”, 22; “İ’tisam”, 3.

¹⁹¹ Nesâî, “Cihad”, 6.

Konu çerçevesinde bahsedilen ayet ve hadislerden anlaşılın, açık bir biçimde anne babaya iyi davranmanın ilâhî bir emir olduğudur. Bununla beraber ebeveynin müşrik, inkârcı, cehennemlik olması noktasında da yine yüce Allah düzenleme yapmayı uygun görmüştür. Bunların kârı imana tercih eden ebeveyni dost edinmemek,¹⁹² cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra müşrik ebeveyn için Allah'tan bağışlanma dilememek¹⁹³ ancak bununla beraber dünyevi işlerde onlarla güzel geçinmek¹⁹⁴ Allah'ın müşrik ebeveyne karşı emrettiği muameledir.

Ebeveynin kâfir-müşrik olması ile ilgili Esmâ bint Ebî Bekr'in yaşadığı şu durum nakledilmiştir:

Esmâ (ra.) anlatır: *“Rasûlullah'ın zamanında müşrik olan annem beni ziyarete geldi. Ben de Rasûlullah'a 'Ona iyilik, hizmet edeyim mi?' diye sordum. Rasûlullah da 'Evet, ona iyilik, hizmet et.' diye buyurdu.”*¹⁹⁵

Yukarıdaki hadisin mealinden anlaşılacağı üzere Esmâ, müşrik annesini ağırlamanın uygun olup olmayacağını Nebî'den öğrenmek istemiş ya da bunun için kendisinin izninin olup olmadığını sormuştur. Nihayetinde ebeveyn müşrik de olsa evladın hizmetine, iyiliğine karşı hak sahibidir.

Sonuç olarak annenin hizmete, ihtimama, saygı duymaya, kendisine karşı asice davranmamaya layık olma bakımından, babadan bir adım önde olduğu anlaşılmaktadır. Bunun öncelikli nedeninin de insanın dünya hayatına doğmasında annenin etkin rolü bulunduğu açıktır. Annenin böylesine özel bir konumu olması ve babayla beraber ebeveynlik hakları, onlara karşı muamele ilâhî kelamla ve hadis-i şeriflerle sabitlenmiştir.

2.1.2 Çocuklar ve İlâhî İmtihanda Evlat Faktörü

Ailenin geleceğinin üzerine bina edildiği üyeleri çocuklardır. Muhakkak ki çocuklar, insanların anne baba, dede nine gibi yeni sıfatlar elde etmelerine ve bu sıfatlarla hayata yeni pencereler açmaya vesîledir. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde çocuklardan bahsedilmektedir. Kehf sûresinde çocukların dünya süslerinden ve

¹⁹² Tevbe, 9/23.

¹⁹³ Tevbe, 9/113.

¹⁹⁴ Lokman, 31/14.

¹⁹⁵ Buhârî, “Edeb”, 25.

nimetlerinden olduğu¹⁹⁶ bildirilmiştir. Başka bir ayette ise evladın açıkça bir imtihan aracı olduğu zikredilmiştir:

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

“Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükâfat Allah'ın katındadır.”¹⁹⁷

Malın ve çocuğun Allah'ın imtihanlarından birer imtihan olduğu ayetten açıkça anlaşılmaktadır. Allah bunları, Onun verdiği şükredilecek nimetler olarak mı göreceğiz, yoksa Allah'ı bırakıp onlarla mı meşgul olacağız bunu tespit için vesîle kılmıştır.¹⁹⁸ Bu fitne araçları, kendilerine rağmen Allah'ın kanunlarına nasıl riayet edileceğini imtihan etmek için verilen nimetlerdir. Fahreddin Razi, mal ve çocukların ebeveynin kalbini meşgul etmelerinden ve Allah'a hizmetten alıkoymalarından dolayı onlara fitne denmiştir¹⁹⁹, der. Ayetin devamından anlaşılan ise Allah katındaki ödülün, bu imtihan araçları olan mal ve çocuklardan daha hayırlı olduğudur.²⁰⁰ Nitekim Yüce Allah bu noktada da şöyle buyurmaktadır: “Kıyamet günü yakınlarınız ve çocuklarınız size fayda vermezler. Çünkü Allah aranızı ayırır. Allah, yaptıklarınızı görendir.”²⁰¹

Anne baba, dünyadayken her ne kadar sağlam bağlarla özellikle evlatlarına bağlı olsalar da öldükten sonra bu bağların kendileri için bir imtiyaz vesîlesi olmayacağını ifâde eden bu ayet, dünyadaki tüm ilişkilerin orada kopacağını, orada bir grup olarak hesap verilmeyeceğini bildirmektedir. Herkes kendi yaptığının hesabını kendi verecek, dünyadaki dostluk ya da akrabalık bağları uğruna veya bunlar vesîlesiyle caiz olmayan bir işe kalkışan kimse, işlediğinin cezasını tek başına çekecek ve onun sorumluluğuna bir başkası ortak olmayacaktır.²⁰²

2.2 DEĞERLENDİRME

İslâm'a göre aile oldukça önemli bir noktada olup, kişinin ailesi için harcayacağı en ufak şeylerin bile sadaka sevabı²⁰³ mesabesinde sayıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

¹⁹⁶ Kehf, 18/46.

¹⁹⁷ Enfal, 8/28. krş. Teğabûn, 64/14-15; Munafikûn, 63/9.

¹⁹⁸ İbn Kesir Ebû'l-Fidâ, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, Bekir Karhağa, Bedrettin Çetiner (çev.), Çağrı Yay., İstanbul 1993, VII/3279.

¹⁹⁹ Fahrüddin Râzi, *Tefsîr-i Kebîr*, tsh: İsmail Karakaya vd., Huzur Yay., Ankara 1993, XV/152.

²⁰⁰ Muhammed Ali es-Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, Dârul-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut 1981, I/501; es-Sabunî, *Safvetü't-Tefasir*, Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz (çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul 1990, III/415.

²⁰¹ Mümtehine, 60/3.

²⁰² Ebû'l-Al'a Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 2. Baskı, Muhammed Han Kayani vd. (Tercüme Kurulu), İnsan Yay., İstanbul 1996, VI/236.

²⁰³ Müslim, “Zekât”, 39. krş. Bakara, 2, 233; Talak, 65, 7.

Bununla beraber aile bağlarının insan için vazgeçilemeyecek derecede olduğu aşikârdır. Kişi için, diğer aile üyeleriyle olan ilişkilerinin sıklığından dolayı da terbiye edilme ve kendini ortaya koyma mücadelesi sürecinde yani esasen hayatı boyunca aile fertleriyle birçok imtihan süzgecinden geçmesi kuvvetle muhtemeldir. Müslümanın Allah'ın rızasına uygun yaşama çabası,²⁰⁴ kulluk amacı,²⁰⁵ halifelik makamına gönüllü olma²⁰⁶ ve nihayetinde Allah'ın hoşnutluğunu,²⁰⁷ cenneti kazanma,²⁰⁸ cehennemden kurtulma²⁰⁹ gibi ulvi amaçlara hizmet etmesi hasebiyle ailesinin konumunun önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Kulun hayatı boyunca, apaçık düşmanı olan şeytanın²¹⁰ ve kendi nefsinin aldatici ve yoldan çıkarıcı²¹¹ rolleri de göz önünde bulundurulduğunda ailenin önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Ailece imtihan olma dışında ailenin birçok hataya karşı koruma görevi gördüğünü söylemek mümkündür. Çünkü özellikle aile reisinin yönetme gibi önemli bir sorumluluğu vardır.²¹² Dolayısıyla aile için kontrol merkezi işlevi gören baba, yerine göre de anne olumlu manada imtihan sürecini desteklemektedir.

Aile ile birçok şekilde imtihan olunabilmektedir. En sık imtihan sebeplerinden birisi de aile içindeki haklar ve sorumluluklardır. Aile bireylerinin sorumluluklarının yerine getirilip getirilmemesi, haklara riayet edilip edilmemesi başlıca imtihan vesîlelerindedir. Aynı şekilde ailenin geçimi, ekonomik durumu, eğitim seviyesi gibi durumlar da yine en sık imtihan olunan konulardandır. Bunlar, ailede bireysel ve ailecek imtihan vesîlesi oluşturabilmektedirler. Aile bireylerinin huyları, duygusal yapıları, anlayışları gibi konular da duygusal anlamda imtihan olmaya vesîle olabilmektedir.

Sonuç olarak aile, dünya hayatı sürecinde kişi için akıbeti açısından belirleyici bir konumdadır. Rasûlullah'ın ifâdesiyle dünya hayatında belirleyici olan unsurlar ahiret için de geçerlidir.²¹³

²⁰⁴ Bakara, 2/ 207; Maide, 5/ 16; Tevbe, 9/ 109; Ra'd, 13/ 22.

²⁰⁵ Zariyât, 51/ 56.

²⁰⁶ Bakara, 2/ 30; Ahzâb, 33/ 72.

²⁰⁷ Bakara, 2/ 207, 265, 272; Maide, 5/ 16.

²⁰⁸ Âli İmrân, 3/ 15, 162, 174, 198; Nisâ, 4/ 13; Hadid, 57/ 21.

²⁰⁹ Âl-i İmrân, 3/ 16, 185, 191; Fatiha, 1/ 5, 6; Bakara, 2/ 201.

²¹⁰ Yâsîn, 36/ 60; Yûsuf, 12/ 5.

²¹¹ Maide, 5/80; Yûsuf, 12/ 53.

²¹² Nisa, 4/34.

²¹³ Muhammed Abdurraûf Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, I/663.

BÖLÜM 3: PEYGAMBERLERİN HAYÂTINDAN AİLE İLE İMTİHANA ÖRNEKLER

Nübüvvet ilk insan olan Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e (sav) kadar süregelmiş kutsal bir müessesedir. Nebîler ilahî kelâmın naklini yapmakla birlikte yaşantıları, davranışları ve sözleriyle de bu kutsal naklin uygulayıcısı olmuşlardır. Bu bakımdan onların hayat hikâyeleri bizim için son derece önemlidir. Çünkü onlar hem görevleri hem de insanlara önder olma açısından her zaman göz önünde bulunmuşlardır. Böyle bir konumda olan Nebîler, inananlar için daima örnek olmuşlardır. Çalışmamız hasebiyle biz de Nebîlerin hayatlarını aile bireyleri ile imtihan olmaları açısından değerlendirmeye çalıştık.

3.1 HZ. ÂDEM (AS)

Sınırsız irade ve kudret sahibi olan yüce Allah, insanı yaratmayı istemiş ve önce Hz. Âdem'i sonra onun eşini yaratmıştır. Daha önce benzeri görülmemiş bu başlangıç cennette vuku bulurken insanlık, hiçbir şeyden haberi olmayan, hiçbir şey bilmeyen bir çiftten ibaretti. Allah, bu ilk insanları cennete yerleştirmeye beraber onlara bir uyarıda bulunmuştu. Onların orada dünya hayatında karşılaşacakları *yasak* kavramını temsil eden²¹⁴ bir ağaca yaklaşmamalarını emretmiş, emrin aksi durumunda zalimlerden olacaklarını bildirmiştir.²¹⁵

Hayatı, ilk insan hayatı olması hasebiyle Hz. Âdem, insanlığın atası ve ilk örneğidir. Bu açıdan onun ve eşinin yaşadıkları insanoğlu için çıkarılacak pek çok ders ile doludur. Hz. Âdem'e yapılan uyarıların bir diğeri de şeytanın insana çetin düşmanlığı için olmuştur.²¹⁶

İnsana ve soyuna düşmanlığa ant içmiş şeytan, insanın zaaflarını kullanarak Hz. Âdem ve eşinin yasağı çiğneyerek cennetten çıkarılmalarına neden olmuştur.²¹⁷ Hz. Âdem ve eşi, Allah'ın yasağını çiğneyerek kendilerine zulmetmişlerdir.²¹⁸ Bu zulüm sebebiyle de yorulmayla; açlık, susuzluk ve çıplaklık gibi birçok zorlukla

²¹⁴ Seyyid Kutub, *age*, I/82.

²¹⁵ Bakara, 2/35.

²¹⁶ Bakara, 2/36, 168, 208; Maide, 5/91; En'am, 6/142; A'râf, 7/22; Yûsuf, 12/5; İsrâ, 17/53; Tâhâ, 20/117; Fâtır, 35/6.

²¹⁷ Bakara, 2/36.

²¹⁸ A'râf, 7/23.

cezalandırılmak üzere dünyaya sürülmüşlerdir.²¹⁹ Bu ilk insanların yaşayacağı dünya meşakkati, aynı zamanda onların imtihan vesîleleri de olmuştur.²²⁰ Şeytan, asiliğinden, kibrinden ve düşmanlığından vazgeçmezken, Hz. Âdem ve eşi günahlarının farkına varıp pişman olmuşlar ve Allah'ın cennette kendilerine öğrettikleri ile O'ndan af dilemişlerdir.²²¹ Sonsuz merhamet sahibi yüce Allah onların tövbelerini kabul ederek yeryüzünde ikamet etmelerini emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

“Dedik ki: Hepiniz cennetten inin! Eğer benden size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler. İnkâr âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar.”²²²

Böylece Hz. Âdem, eşi ve onlardan devam edecek olan insanlığın imtihan silsilesi başlamıştır. Allah imtihan yeri olarak dünyayı seçmiş, insanı çeşitli vesîlelerle denemelerden geçirmiş ve insanoğlu dünyada var oldukça da bu böyle devam edecektir.²²³ Dünyanın var olma hikmetlerinden biri de insanın kendisine şahitlik etmesine mekân olmaktır.²²⁴

Hz. Âdem ve eşinin birlikte cennette başlayan imtihanları dünya hayatlarında da devam etmiştir. Doğum yolu ile üreyip çoğalan ilk insanlar,²²⁵ farklı durumlarla dolayısıyla farklı imtihan vesîleleri ile karşılaşmışlardır. Bu imtihanlar içinde muhtemelen çocukları arasında cinayete varan kötülöklere de şahit olan Hz. Âdem, insan için oldukça önemli bir örnek mesabesindedir. Hz. Âdem'in iki oğlu arasındaki çekişme Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

“(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğëerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden):

-Andolsun seni öldüreceğim, dedi. Diğëeri de:

-Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder, dedi (ve ekledi):

-Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezası işte budur.

Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü: bu yüzden de kaybedenlerden oldu. Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşleyen bir karga gönderdi. Katil kardeş:

²¹⁹ Allame Seyyid Muhammed Hüseyin et-Tabatabâî, *el-Mizân fî Tefsîri 'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbûât, Beyrut 1997, I/132-134.

²²⁰ Bakara, 2/155.

²²¹ A'râf, 7/23; Bakara, 2/37.

²²² Bakara, 2/38, 39.

²²³ Âl-i İmrân, 3/14, 91,145, 185; En'am, 6/130, 135.

²²⁴ En'am, 6/32, 135; Nûr, 24/24.

²²⁵ Ebû Ca'fer en-Nehhâs, *Meâni 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, Câmia Ümmü'l-Kurâ, Mekke 1988, II/7; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, el-Faruku'l-Hadis, Kahire 2002, I/344.

-Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim, dedi ve ettiğine yananlardan oldu.”²²⁶

Hz. Âdem’in iki oğlu arasında yaşanan bu elem verici olay insanlık tarihinin ilklerindedir. İlk cinayet suçu iki kardeş arasında gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere bu olaya, katil kardeşin kurbanlığının kabul olmaması ve kardeşinin kurbanının kabul edilmesi dolayısıyla duyduğu kıskançlığı neden olmuştur.²²⁷ Ayrıca bu cinayetin kıyamete kadar her cinayetin günahına ortak olacağı da hadislerde bildirilmiştir.²²⁸

İlk insanlardan olan maktul kardeş, kardeşinin kıskançlığı ve hasedine yenik düşmesiyle hayatî bir imtihana tabi tutulmuştur. Kendisini öldüreceğini söyleyen kardeşine sabırla, metanetle karşılık vermiş ve canı pahasına doğruluktan ayrılmamıştır. Nihayetinde zalimlerden, zarara ve pişmanlığa uğrayanlardan olan katil oğul, kardeşi vesîlesiyle gerçekleşen imtihanını kaybetmiş ve ona duyduğu kıskançlığı nedeniyle acizliğini dile getirmekten kendini alamamıştır. Bu olay Tevrat’ta da benzer bir biçimde aktarılmıştır.²²⁹

Bütün bunlar yaşanırken elbette bu olaydan en çok etkilenenlerden biri de baba Hz. Âdem’dir. Rivayete göre o, bu olaydan dolayı yüz sene boyunca hiç gülmemiştir.²³⁰ Onun açısından bakacak olursak cinayet gibi ağır bir suçun kendi çocukları tarafından işlendiğine şahit olmak oldukça ağır bir yük, çetin bir imtihan olmalıdır.

Sonuç olarak ilk insan ve ilk nebi²³¹ olan Hz. Âdem’in dünya hayatı, çeşitli imtihanlarla geçmiş belki de en ağır imtihanlarını ailesi vesîlesiyle vermiştir. Yine maktul olan oğlun da kardeşi vesîlesiyle karşılaştığı imtihanı, kişinin en yakınındaki insanların nasıl çetin birer fitne nedeni olabileceğini açıkça göstermektedir.

3.2 HZ. NÛH (AS)

Büyük azim sahibi ‘ulu’l-azm’ Nebîlerden olan Hz. Nûh,²³² Hz. Âdem’den sonra insanlığın ikinci atası sayılmaktadır ve kendisine risalet verilen ilk kişidir.²³³ O, 950 yıllık ömrü boyunca kavmini ve ailesini hidayete davet etmiştir.²³⁴

²²⁶ Maide, 5/27-31.

²²⁷ Carullah Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf*, Dâr al-Marefah, Beyrut 2009, I/287.

²²⁸ Buhârî, “Enbiyâ”, 1; “Cenaiz”, 33; Müslim, “Kasame”, 27.

²²⁹ Tekvin, 4/1-24.

²³⁰ Fahrüddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, XI/213.

²³¹ İbn Hanbel, V/265.

²³² Ahkaf, 46/35.

²³³ Müslim, “İman”, 327.

²³⁴ Ankebût, 29/14.

Nûh'un hayatı, aile ile ilgili çeşitli açılardan değerlendirilmektedir. O, tebliğ görevini icra etmekle birlikte kendi ailesini kurmuş ancak ne yazık ki hem eşinin hem oğlunun inkârı ile sınınanarak aile olma huzurunu tadamamış birinin örneğidir.²³⁵

3.2.1 Eşi ile İmtihani

Hız. Nûh, ailesinden eşi ile imtihan olmuştur. Bu duruma Kur'ân şöyle yer verir:

“Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin! denildi.”²³⁶

Nebî eşi olmanın bir ayrıcalık sağlamayacağı barizdir²³⁷ ancak yine de nebî eşi olmanın bilincinden yoksunluğun, ilâhî kelamla insanoğluna böylesine bildirilmesi ve kötü örnek olarak sunulmasına neden olmak da şüphesiz en ağır hezimetlerden birisi olsa gerektir.

Hız. Nûh öncelikle bir nebî ayrıca da aile yöneticisi olarak kavmiyle beraber ailesini de hakka davet etmiş, bu konuda sabırla ısrarcı olmuştur. Aile ile imtihandan dolayı, Hız. Nûh örneğinde olduğu gibi, mü'minlerin farklı inançları olan eşleri olabilmektedir.²³⁸ Böyle durumlarda Hız. Nûh örneğinin yaşanılabilirliği ve onun tavrı mü'minlerin nazar-ı itibarından kaçmamalıdır. Çünkü o, eşinin inkârına²³⁹ rağmen evliliğini sürdürmüş, davasından da vazgeçmemiştir.

3.2.2 Evladı ile İmtihani

Hız. Nûh'un bir çocuğu ile yaşadığı durum Kur'ân'da anlatılmaktadır.²⁴⁰ Onun başka çocukları da olduğu rivayet edilmiştir.²⁴¹ Hız. Nûh'un ailesi ile imtihan vesîlelerinden biri de evladı olmuştur. Nebî bir babaya sahip olmanın kıymetini anlamaktan yoksun oğul, Hız. Nûh'un tebliğine kulaklarını tıkamış ve iman etmeyen kavimle birlikte olmuştur.²⁴² Hız. Nûh (as), şimdiye göre uzun sayılan ömrü boyunca,

²³⁵ Huriye Martı, Abdurrahman Han, “Hız. Nûh'un Hayatı Ekseninde Aile Olmak Üzerine Yeniden Düşünmek”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 9, 5/2016, 97-105.

²³⁶ Tahrîm, 66/10.

²³⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyân Tefsîri*, 8. Baskı, Damla Yay., İstanbul 2012, IX/176; Kurtubî, *age.*, XVII/490.

²³⁸ Hüseyin Çelik, *Kur'ân'da Aile Modelleri*, Tebeşir Yay., Konya 2015, 174; Sevgi Tütün, *Kur'ân'da Peygamber Aileleri*, Kayıhan yay., İstanbul 2012, 101.

²³⁹ İbn Ebî Zemenîn, *age.*, V/10; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age.*, X/167-168; İsmail Hakkı Bursevî, *age.*, X/69, 70; İmam Kurtubî, *age.*, 489-490.

²⁴⁰ Hûd, 11/42-43.

²⁴¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, Dâru Sadır, Beyrut t.y, I, 40-41.

²⁴² Buhârî, “Tefsîr-Nûh”, 1.

halkı ve ailesini Allah'a imana davet etmiş ancak onların çok azı bu davete icabet etmiştir. Hz. Nûh (as), sapkın kavme karşı mücadelesinde hâlini Allah'a şöyle arz etmiştir: *“Nuh: Rabbim! dedi, kavmim beni yalancılıkla suçladı. Artık benimle onların arasında sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki müminleri kurtar.”*²⁴³

Hz. Nûh'un mücadelelerinin, Rabbin şu vahyinden sonra karşılık bulamayacağı kesinleşmiştir: *“Nuh'a vahyolundu ki: Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık (sana) asla inanmayacak. Öyle ise onların işlemekte olduklarından (günahlardan) dolayı üzülme.”*²⁴⁴

Bu durum üzerine Allah'ın inanmamakta ve sapkınlıkta ısrar eden kavim hakkında hükmü gelip çatmadan kısa süre evvel Hz. Nûh (as), Allah'ın emriyle, müşriklerin alaylarına rağmen, büyük bir kararlılıkla bir gemi inşa etmişti.²⁴⁵ İnananların gemiye binmesinin ardından Allah'ın helâk hükmü neticesinde gerçekleşen tûfân ile azgın halk dehşete düşmüştü. Bir baba şefkatiyle Hz. Nûh, dalgalarla boğuşan iman etmemiş evladına²⁴⁶ şöyle seslenmişti: *“Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna: Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma! diye seslendi.”*²⁴⁷

Babası için son anına kadar zorlu bir imtihan vesîlesi olan Hz. Nûh'un oğlu ise tûfândan kaçabileceğini düşünerek bir ata binmiş²⁴⁸ ve şu yanıtı vererek babasının son ümidini de yıkmıştır: *“O: Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım, dedi.”*²⁴⁹

Bunun üzerine Hz. Nûh, tûfânın iman edenlerle etmeyenleri ayıran bir vesîle olduğunu ifâde etmiş ve oğlu da helâk olanlarla birlikte helâk olmuştur.²⁵⁰ Bir baba olarak Hz. Nûh, son ana kadar oğlunu gemiye binmesi için ikna etmeye çalışmışsa²⁵¹ da o, bir dağa çıkarak tûfândan kurtulacağını düşünmüştür.²⁵² Hz. Nûh'un oğlunun babasının isteğini olumsuz karşılması, esasen onun tebliğ ettiği tevhîd inancını kabul etmemesi ile ilgilidir.²⁵³ Hz. Nûh, Allah'a evladı hakkında şöyle nidâ etmiştir: *“Ey*

²⁴³ Şuarâ, 26/117-118.

²⁴⁴ Hûd, 11/36.

²⁴⁵ Hûd, 11/37-38.

²⁴⁶ Râzî, *age.*, XIII/29.

²⁴⁷ Hûd, 11/42.

²⁴⁸ Kurtubî, *age.*, IX/64.

²⁴⁹ Hûd, 11/43.

²⁵⁰ Hûd, 11/43.

²⁵¹ Sevgi Tütün, *age.*, 103.

²⁵² Kurtubî, *age.*, 63; İsmail Hakkı Bursevî, *age.*, IV/137; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985, III/1476-1477.

²⁵³ Sevgi Tütün, *age.*, 103.

Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir... ”²⁵⁴ Hz. Nûh, Allah’ın bildiğini yine ona arz ederken açıkça ifâde etmese de muhtemelen oğlunun kurtulmasını niyâz etmiştir. Ancak Allah’ın şu sözleri, böyle bir durum için kesin hükmü bildirmektedir: “Ey Nuh! O asla senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir. O halde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.”²⁵⁵

Hz. Nûh, bunun üzerine baba şefkati nedeniyle yaptığı hatayı anlamış ve iman etmemiş aile bireyinin ehlinden olamayacağını kavrayıp tövbe etmiştir.²⁵⁶ Bu durumla birlikte yüce Allah, imanın aile ya da kan bağı da dâhil her bağın üstünde olduğunu açıkça ifâde etmiştir.²⁵⁷

Hz. Nûh’un hayatında zorlu birer imtihan vesîlesi olan eşi ve bir oğlu öncelikli olarak onun anılmasına vesîle olmuştur. Ancak ailesinden onun hakka davetine icabet edenler de vardır. Bunu Rasûlullah’ın şu hadisinden öğreniyoruz:

“Vefat vakti geldiğinde Nûh iki oğlunu çağırdı ve onlara dedi ki: Size şu vasiyeti yapıyorum. Şu iki şeyi emrediyor iki şeyi de yasaklıyorum: Allah’a ortak koşmayı ve kibirlenmeyi yasaklıyorum. ‘Lâ ilâhe illâllah’ demeyi emrediyorum. Gökler, yer ve bu ikisi arasındakiler bir kefeye, ‘Lâ ilâhe illâllah’ diğer kefeye konsa onlardan ağır gelir. Gökler ve yer bir halka olsalar ‘Lâ ilâhe illâllah’ onların üzerine konsa onları çatlatır ya da kırar. Size ‘subhanallahi ve bihamdihi’ demeyi de emrediyorum. Bu, her şeyin duasıdır ve her şey bununla rızıklandırılır.”²⁵⁸

Bu hadisle de Hz. Nûh’un yine şefkatli baba modeline örnek bir davranış olarak vefatından önce aile fertlerine hayâtî nasihatleri görülmektedir. Öz itibariyle ebeveyn için evladın varlığı her biçimde imtihan vesîlesi olmaya müsaittir denebilir.

Sonuç olarak eş seçimi kişinin, bir çocuğun dünyaya gelmesi de ebeveynin sorumluluğundadır. Her ne kadar bu konularda dikkatli davranılsa da şartlar ve kişilikler değişiklik gösterebilir. Böylece ortaya Allah’ın elçisi bir kişinin iman etmeyen karısı ya da oğlunun bulunması gibi tezat bir durum çıkabilir. Şüphesiz Nûh, bütün mü’minler için örneklerle dolu bir hayata sahiptir. Onun hayatından özellikle Kur’ân’da anlatılanlar yol gösterici niteliktedir.

İnanç konusunda imtihan vesîlesi bir eş ve çocuk söz konusu olduğunda inananlara yol gösterici olarak Allah’ın kelamı ile Hz. Nûh’un hikâyesi son derece

²⁵⁴ Hûd, 11/45.

²⁵⁵ Hûd, 11/46.

²⁵⁶ Hûd, 11/47.

²⁵⁷ Râzî, *age.*, 29; Kurtubî, *age.*, 72.

²⁵⁸ Buhârî, “Edeb”, 192; İbn Hanbel, II/225.

hayâtîdir. Böyle bir durumda sorumluluğu sonuna kadar yapmak, aile için ya da ailenin kurtuluşu için dua ve mücadeleyi terk etmemek büyük önem arz etmektedir.

3.3 HZ. İBRÂHÎM (AS)

Kur'ân'da Hz. İbrâhîm'in kıssası, öncelikle tevhîd ilkesinin insan fitratında olduğunun somut örneğidir. O'nun içinde bulunduğu şartları sorgulayıp hakka ulaşması, 'Kişiye ilâhî kelâm ya da nebî tebliği ulaşmamış olsa da Allah'ın varlığını ve birliğini aklını kullanarak veya düşünerek bulup iman etmeli mi yoksa böyle kişiler inanç konusunda muaf mı tutulmalı' şeklinde çeşitli sorulara cevap niteliğindedir.

3.3.1 Babası ile İmtihani

Hz. Nûh'un hikâyesinde kendi ev ahalisinden eşi ve oğlu ile inanç konusunda imtihanını görmüş olduk. Allah, benzer bir durumda model bir baba tavrını mü'minlere böylece göstermiştir. Hz. İbrâhîm'in sorgulama, düşünme ve zihin faaliyetleri ile ulaştığı iman hikâyesi de yine inanç konusunda örnektir. Burada da Hz. İbrâhîm bir evlat olarak örnek teşkil etmektedir. Onun Allah'ın varlığını ve birliğini zihnen bulması Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır:

"İbrahim, babası Âzer'e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti. Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi. Ay'ı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi. Güneşi doğarken görünce de, Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca, dedi ki: Ey kavmim! Ben sizin (Allah'a) ortak koştüğünüz şeylerden uzağım. Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim."²⁵⁹

Hz. İbrâhîm, kavminin hâkim inancı putperestliğin mantıksızlığını ve sapıkça yönünü fark etmiş ve bunun yanlışlığını öncelikle babasına söylemiştir.²⁶⁰ Sonrasında etrafındaki bazı varlıkların üstünlükleri vesîlesiyle Allah'ın varlığına ve birliğine vâkıf olarak iman etmiştir.

"O, sapkınlıkta gördüğü kavminin âdetiyle amel edip yaşamayacağını, onların yanlış yolda olduğunu ispat etmeye gayret göstermiştir. Ancak sapkın ve azgın topluluk, Hz. İbrâhîm'in delillerine rağmen yanlıştan dönmemişlerdir. O da bu sonuç üzerine gerçeği haykırarak kavmiyle bir bağının kalmadığını, yaratılmaya muhtaç cisimlere ve putlara tapmasının mümkün olmadığını söylemiştir."²⁶¹

²⁵⁹ En'am, 6/74-79.

²⁶⁰ Meryem, 19-42-45.

²⁶¹ İsmail Hakkı Bursevî, *age.*, III/45.

Kur'ân'ın da sıkça tekrarladığı aklı kullanma²⁶² yöntemi ile doğruyu bulan Hz. İbrâhîm, nihayetinde nebî olarak görevlendirilmiştir.²⁶³ O, hayatını tevhîde adanmış, birçok ortamda tevhîde tebliğ ve onu ispat etmiş, şirk inancını da bertaraf etmeye gayret göstermiştir.²⁶⁴

Tebliğ görevini alan İbrâhîm Nebî, babasını hakka davet ederken şefkatle şunları söylemiştir:

“Bir zaman o babasına dedi ki: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum.”²⁶⁵

Hz. İbrahim, küfür üzere ölümlük ilâhî azaba çarptırılacağından korktuğu babasını²⁶⁶ doğru inanca davet etmiştir. Babasını müşfik bir tavırla tevhîde çağırarak ve aksi hâlde olacak tehlikeleri ifade eden Hz. İbrâhîm'e babası olumsuz cevap vermiş ve onu kovmuştur. Bunun üzerine Hz. İbrâhîm, babasına rahatsız olduğu şeyleri kendisine söylemeyeceğini ifade edercesine²⁶⁷ babasına esenlik dilemiş ve onun için Allah'tan af dileyeceğini söyleyerek kavmini ve memleketini terk etmiştir.²⁶⁸ İbrâhîm'in babası Allah'a inanmadığı hâlde onun babası için af dilemesi esasen uygun değildir. Çünkü O'nun kendisine iman etmeyen için herhangi bir affi yoktur.²⁶⁹ Buna rağmen İbrâhîm'in af dileme sözü ona verdiği bir söz²⁷⁰ ve yumuşak huylu olması nedeniyledir. O, muhtemelen kendisinin kesin olarak vâkîf olduğu tevhîd inancına en azından babasının da katılacağını düşünmüş ve bu nedenle onun için af dileyeceğini söylemiştir. Ancak babasının cevabından ve tavrından sonra onun Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca ondan uzaklaşmıştır.²⁷¹

Hz. İbrâhîm'in bu noktaya kadar olan hikâyesi, bir evladın ebeveyni ile olan inanç imtihanına örnektir. O, bir evlat olarak babasının doğru yolu bulmasını istemiş bu

²⁶² Nahl, 16/67; Rs'd, 13/4; Rum, 30/24; Casiye, 45/5.

²⁶³ Necm, 53/36-37; A'la, 87/19.

²⁶⁴ Râzî, *age.*, IX, 504.

²⁶⁵ Meryem, 19/42-45.

²⁶⁶ Kurtubî, *age.*, XI/209; Taberî, *age.*, V/414.

²⁶⁷ Taberî, V, 415.

²⁶⁸ Meryem, 19/46-48.

²⁶⁹ Nisâ, 4/48.

²⁷⁰ Taberî, *age.*, V/415.

²⁷¹ Tevbe, 9/114.

konuda da son derece yumuşak davranmıştır.²⁷² Ancak babası şirkte ve Allah'a düşmanlıkta ısrar edince²⁷³ ondan uzaklaşmıştır.

Esasen anne ya da baba başka bir dinden veya müşrik de olsa terk edilmez, ona iyilik yapılır. Bunu Esmâ bint Ebî Bekr'in durumundan hatırlamalıyız. O, Hz. Muhammed'e (sav) gelip müşrik annesine nasıl muamele edeceğini sormuş, o da annesiyle bağını sürdürmesini istemiştir.²⁷⁴ Ebeveyn-evlat ilişkilerinde, her ilişkide belirleyici olan iman meselesidir. Ebeveyn evladı ya da evlat ebeveyni hakka karşı gelmeye zorlamıyorsa belirli bir düzeyde ilişkiler devam ettirilmelidir. Çünkü yakınlık bağları, keyfi ya da nedensiz yere koparılmaması gereken bağlardır.²⁷⁵ Ancak Hz. İbrâhîm'in kıssasında olduğu gibi ebeveyn, Hz. Nûh'un kıssasında da evlat, Allah'a şirk ve düşmanlık konusunda ısrarcı davranıyorsa artık bunlarla bağ kalmamış demektir ve böyle yakınların terk edilmesi uygundur.

3.3.2 Evlat Vesîlesiyle İmtihani

Hz. İbrâhîm kavmini ve memleketini terk ederek hicret yolunu tutmuştur. Bu yola Allah'a güveni tam olarak ve kendisine gurbette teselli olacak hayırlı bir evladının olmasıyla desteklenmeyi²⁷⁶ dileyerek başlamıştır.²⁷⁷ Onun ömrü hak yolunda mücadelelerle geçmiş ilerleyen yaşına rağmen bir evladı olmamıştır. Yaşlılık zamanında yalnızlık duygusu ve evlat özlemi gittikçe artan Hz. İbrâhîm, bir çocuğu olursa onu Allah'a kurban edeceğini adanmış²⁷⁸ ve böylece şartlı evlat arzusunu Allah'a beyan etmiştir.²⁷⁹

Hz. İbrâhîm'in durumunu eşi Sâre fark etmekteydi. Kendisi de yaşlı olan Sâre fedakârâne davranışıyla eşini, belki bir çocuğu olur ve evlat hasreti biter diye cariyesi olan Hâcer'le evlendirmişti.²⁸⁰ Hz. İbrâhîm'in kavminin yerini tutacak salih bir evlat²⁸¹ duasından belli bir süre sonra Allah ona uysal bir çocuk bahşetmişti.²⁸² Hz. İbrâhîm'in evlat özlemi ilk eşinin fedakârca isteği neticesinde son bulmuş olsa da Sâre de her kadın

²⁷² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age.*, IV/416.

²⁷³ Kurtubî, *age.*, XI/209.

²⁷⁴ Buhârî, "Hibe", 29.

²⁷⁵ Nisâ, 4/1, 36; Buhârî, "Zekât", 18; Müslim, "İman", 136; Buhârî, "Edeb", 15.

²⁷⁶ Kurtubî, *age.*, XIV/517.

²⁷⁷ Saffat, 37/99-100.

²⁷⁸ Mehmet Emin Özağar vd. (Ed.), *age.*, VI/43.

²⁷⁹ Bora Yılmaz, "Dini İçerikli Halk Anlatılarında Ebeveynin Evlat Sevgisi İle İmtihani", *Uluslar arası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1,1, Ağustos 2016, 8.

²⁸⁰ Ömer Faruk Harman, "İbrâhîm", *DİA*, XXI, 270.

²⁸¹ Taberî, *age.*, VII/93.

²⁸² Saffat, 37/100

gibi bir kadındı. Kocasının başka bir kadından olan çocuğu ile ilgilenmesi onlarla meşgul ve huzurlu olması Sâre'nin hem oğul İsmail'i hem Hâcer'i kıskanmasına neden oldu. Nihayetinde Sâre, Hz. İbrâhîm'den oğlunu ve eşini uzak bir yere götürmesini istedi. Durum, zorlu bir imtihana dönüşmüştü.²⁸³ İbrâhîm aile huzuru için ikinci eşi Hâcer ve henüz bebek sayılabilecek çağdaki İsmail'i Sâre'den uzak, ıssız bir vadiye bıraktı. Hâcer, arkasını dönüp giden eşi İbrâhîm'in arkasından onları bu çorak yere terk mi ettiğini sorunca üzgün baba İbrâhîm bir şey diyemedi. İmanlı bir kadın olan Hâcer, bu kez durumun Rabbin emri olup olmadığını sormuştu. İbrâhîm, yaşananların hem çetin bir imtihan vesîlesi hem de bir emir olduğunu kısaca 'Evet' diyerek cevap vermişti. Sabır, teslimiyet ve tevekkül içerisindeki Hâcer'in içi rahatlamış 'Eğer bu, Allah'ın emriyse korkmaya gerek yok, O bizi korur' diyerek eşini uğurlamıştı.²⁸⁴

Hâcer, salihâ bir kadın olarak Allah'ın emri için fedakârlıktan çekinmemiştir. O, küçük oğlu ile ıssız, susuz, ekinsiz bir yerde Allah için kalmaya razı olmuştur. Ayrıca o, ileride yaşanacak olan kurban olayında da yine samimiyetini göstermiştir. Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmek üzere götürmesi karşısında Hâcer'in, Allah'ın emrini samimiyetle kabullenmesi, onun üstün bir ahlaka ve imana sahip olduğunu göstermektedir.²⁸⁵

Buraya kadar, kocası vesîlesiyle zorlu imtihanlar yaşayan iki hanımın durumunu beyan etmeye çalıştık. Aynı zamanda İbrâhîm'in çocuksuzluk imtihanı ile evlat arzusunun ayrıca zorlu bir imtihan sürecini başlattığını söyleyebiliriz. Nitekim çocuk, insan hayatında soyun devamı için en önemli meselelerdendir. Dolayısıyla evlâdın varlığı ne kadar imtihan vesîlesi ise çocuksuzluk da o kadar zorlu imtihanları getirmektedir.²⁸⁶

Hz. İbrâhîm, eşi Hâcer'i ve henüz küçük olan oğlu İsmail'i Rabbinin emri doğrultusunda ıssız bir yerde yalnız bırakmış ve dualar ederek geriye dönmüştü. O şöyle niyâz etmiştir:

"Ey Rabbimiz! Ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem'inin (Kâbe'nin) yanında, ziraat yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki bu nimetlere şükrederler."²⁸⁷

²⁸³ Mehmet Emin Özafşar vd. (Ed.), *age*, 43.

²⁸⁴ Buhârî, *Enbiyâ*, 9.

²⁸⁵ Hüseyin Çelik, *age.*, 161-162.

²⁸⁶ Bora Yılmaz, *agm*, 8.

²⁸⁷ İbrâhîm, 14/37.

Muhakkak ki İbrâhîm'in de eşlerinin de görünürde birbirleri ve aile huzuru için yaşadıkları imtihanlara sabretmeleri ve gerekeni yapmaları, Allah'a olan imanları sayesindeydi. Aksi takdirde kimse yıllarca hasretini çektiği, olması için dualar ettiği ve adak adadığı evladını ve savunmasız eşini öylece çölün ortasına kolay kolay bırakamaz, kimse de küçük çocukla tehlikeli bir yerde kocası tarafından yalnız bırakılmaya tahammül edemezdi.

Hz. İbrâhîm'in gidişinin ardından, anne ve oğlun yiyecek ve içeceği tükenmiş, çaresiz kalmışlardı. Issız ve çorak olan yerde Hâcer, öncelikle evladı için su bulmaya çalışmış ancak bütün çabasına rağmen bulamamıştı. O, Safa ve Merve tepeleri arasında sonradan Hac farızası içine girecek olan yedi defa koşturmayı gerçekleştirmiş ancak eli boş dönmüştü. Evladının yanına geldiğinde mucizevî bir biçimde fişkırان Zemzem suyunu hayret ve telaşla görmüş böylece ihtiyaçlarını ilâhî yardımla karşılamıştı. Bu ihtiyacı karşılama ile görevli melek gitmeden önce Hâcer'i teselli etmiş ve Kâbe'nin İbrâhîm ve oğlu İsmail tarafından inşa edileceği yerini göstermişti.²⁸⁸

3.3.3 Baba ve Oğlun Ortak İmtihani

Yıllar geçmiş İsmail büyümüştür. Bu arada İbrâhîm'e verdiği adak sözü hatırlatılmıştır. O, art arda rüyasında oğlunu boğazladığını görmüştür. Durumu oğlu ile konuşmaya karar veren İbrâhîm'le İsmail'in diyalogu Kur'ân'da şöyle geçmektedir:

“(Oğlu) babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.”²⁸⁹

Durum ve yapılması gereken aşikârdır ancak Hz. İbrahim, yapılması gerekeni zorla yapmayarak oğlu ile istişare etmiştir. Böylece o, evladının itaati ile ecir almasına vesîle olmak istemiştir.²⁹⁰ Nihayetinde ikisi de büyük bir teslimiyet gösterip İbrâhîm, oğlunu boğazlamak üzere şakağı üzerine yatırınca Allah şöyle buyurmuştur: “*Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik.*”²⁹¹

Ayetlerin devamında Allah'ın izniyle verilen kurbanlığın, İsmail'in adağını yerine getirdiği ifade edilmiştir. Böylece Allah'ın takdirine ve nimetine mazhar olan baba İbrâhîm ve oğul İsmail, birlikte önemli bir imtihanı imanları sayesinde

²⁸⁸ Buhârî, “Enbiyâ”, 9.

²⁸⁹ Saffat, 37/102.

²⁹⁰ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age.*, VI/442-443.

²⁹¹ Saffat, 37/104-106.

geçmişlerdir.²⁹² Bu imtihan, daha zoru olamayacak kadar çetin fakat aynı zamanda da imanında ve yakınlığında içten olanı ayırt eden bir imtihan olmuştur.²⁹³

Yaşlılığına rağmen İbrâhîm'in ilk eşi Sâre'den de İshak adında bir oğlu olmuş²⁹⁴ İsmail'e de İshak'a da nübüvvet görevi verilerek²⁹⁵ İbrâhîm'in ailesi mü'minler için farklı açılardan önemli bir mevkiye getirilmiştir.

Sonuç olarak tevhîd inancının önderliğine mazhar olan İbrâhîm²⁹⁶ ve ailesinin inananlar için seçkinliği²⁹⁷ ve örnekliliği ilâhî kelamla şu biçimde zikredilmiştir: *“İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır.”*²⁹⁸

3.4 HZ. YA'KÛB (AS)

Hiz. İshak'ın oğlu Hiz. Ya'kûb, Kur'ân-ı Kerim'e göre nebî, Yahudi inancına göre İsrâil'in ataları olarak adlandırılan üç kişiden biridir.²⁹⁹

Hiz. Ya'kûb'un hayatı ayrıntılı bir biçimde Yûsuf sûresinde yer almaktadır. Ancak kısaca Hiz. Yûsuf eksenli olduğu için Hiz. Ya'kûb, oğlu Yûsuf üzerinden okunmaktadır.³⁰⁰

Hiz. Ya'kûb'un hayat hikâyesi, oğlu Yûsuf ile bütünleşiktir. Oğlunun ona rüyasını anlatması ile başlayan Yûsuf sûresinde bir baba olarak Hiz. Ya'kûb'un sabrı, cefası ve hasreti de anlatılır.³⁰¹ O, geniş bir aileye sahiptir. On iki oğlu içinde aynı anneden olan Yûsuf ve Bünyamin'in yeri bir başkadır. Evlatlar arasında ayrımcılık yapılmaz esasen ancak çocukların taşıdığı farklı hasletler ya da şartlar, bazen ebeveyn için farklı bir nazarı cezâ edebilir. Muhtemeldir ki Yûsuf ve kardeşinin diğer kardeşler içindeki durumu da böyledir. Değilse, bir nebî olarak Hiz. Ya'kûb, çocuklarına karşı adaletsizlik yapacak değildir.

²⁹² İbn Kesir, *age.*, XII/6816.

²⁹³ Nâsirüddin Ebû Said Muhammed Kâdı Beydâvî, *Beydâvî Tefsîri (Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Şadi Eren (çev.), Selsebil Yay., y.y., t.y., III/720.

²⁹⁴ Hûd, 11/71; İbrâhîm, 14/39; Meryem, 19/49; Enbiyâ, 21/72,

²⁹⁵ AnkEbût, 29/27.

²⁹⁶ Bakara, 2/124.

²⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/33-34.

²⁹⁸ Mümtehine, 60/4.

²⁹⁹ Ömer Faruk Harman, “Ya'kûb”, *DİA*, XLIII, 274.

³⁰⁰ Aynur Yıldız, *Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hiz. Ya'kûb ve Seçilmişlik Kavramı:*

Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Ens. YL Tezi, İzmir 2014, 238.

³⁰¹ Mehmet Emin Özafşar vd. (Ed.), *age*, 53.

Yûsuf'un ağabeyleri durumu görüyor ve kendilerinin üstün olduklarını düşündükleri için Yûsuf'a karşı kıskançlık besliyorlardı.³⁰² Onlar, bir yandan da kendilerinin kalabalık olmaları sebebiyle babalarına daha faydalı olduğunu düşünüyorlardı.³⁰³ Onların kıskançlıkları, onları baba bir kardeşlerini ortadan kaldırmayı istemeye kadar sevk etmişti.³⁰⁴ Hz. Ya'kûb ise oğulları arasındaki bu kıskançlık meselesini sezdiği için kendisine rüyasını anlatan Yûsuf'a önemli uyarılarda bulunuyordu. Hz. Ya'kûb, kendisinin üstün bir mertebede gösterilen rüyasını babasına anlatan çocuk yaştaki Yûsuf'a, rüyasını kardeşlerine anlatmamasını tembihliyordu. Ayrıca kendisine ataları İbrâhîm ve İshak'a bahşedilen nimetin verileceğini de söylüyordu.³⁰⁵ Ancak ilâhî kaderde Hz. Ya'kûb'un çilesi takdir edilmiş ve Allah'ın takdir ettiğini de engelleyemeyeceğini bizzat Hz. Ya'kûb da dile getirmiştir.³⁰⁶ Allah'ın takdirinin asıl olduğuna inanmakla birlikte o, gereken önlemleri de alarak sorumsuzluktan kaçınmak gerektiğini gösteriyordu.³⁰⁷

Hz. Ya'kûb'un hikâyesi Yûsuf'un kıssası içinde ve Yûsuf eksenli olduğu için biz burada Hz. Ya'kûb'un durumuna değinmekle yetineceğiz. Zira Yûsuf'un durumunu ayrıca ele almayı daha uygun görmekteyiz.

Hz. Ya'kûb, bazı oğullarının kardeşleri Yûsuf ve Bünyamin'e karşı edindikleri kendilerini üstün görme çabaları sonucu, evlat acısına gark olmuş bir babadır. Babaları ne kadar nebî de olsa, kendilerinde kibir günahının mevcut olduğu kıskanç oğullar ise kafalarına koydukları düşünceyi yerine getirmişlerdir. Onlar, kardeşleri Yûsuf'u önce öldürmeyi düşünmüş sonra içlerinden birinin teklifiyle onu ıssız bir yerde kör bir kuyuya atmışlardı. Yûsuf'u ortadan kaldırarak babalarının ona karşı olan sevgisi ve ilgisinin bitip kendilerine yöneleceğini düşünen kıskanç kardeşler topluluğu, Hz. Ya'kûb'u derin bir hasret ve cefaya sokacaklarını düşünememişlerdi. Nihayetinde nebî çocukları da olsa onlar da insanın taşıdığı tüm zafiyetleri taşıyorlardı. Ne yazık ki babalarının bir nebî olarak farklı şeyler bilebileceğini ve belki de bu yüzden Yûsuf'a ayrı bir ihtimâmı olduğuna ihtimal verememişlerdi.

³⁰² Yûsuf, 12/ 8.

³⁰³ İmam Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr*, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2002, 681.

³⁰⁴ Yûsuf, 12/ 9.

³⁰⁵ Yûsuf, 12/4-8

³⁰⁶ Yûsuf, 12/67.

³⁰⁷ Râzî, *age.*, XIII/289; İsmail Hakkı Bursevî, *age.*, IV/251.

Baba olarak Hz. Ya'kûb, evladının feci biçimde öldüğünü bildiren habere inanmamış ancak evlat kaybını da yaşamıştı. Artık gözünün önünden ayırmak istemediği oğlu Yûsuf yanında değildi ve onun da bu imtihan karşısında güzel bir sabırla sabretmesi gerekiyordu.³⁰⁸

Çektiği birçok sıkıntıya rağmen Yûsuf, yıllar içinde insanlar arasında yüksek mertebeye erişmiş ve bir ülkenin yönetiminde etkin biri olmuştu. Kıtlığın yaygın olduğu uzun bir müddet içerisinde kendisini tanıyamayan ağabeyleri Yûsuf'un yardımını istemek için ülkesine gelmişlerdi. Yûsuf kardeşlerini tanımış, onlarla sohbet etmiş ve bir dahaki gelişlerinde bir kardeşi Bünyamin'i de getirmelerini istemişti. Yıllar önce Yûsuf'a yaptıklarını bilen kardeşler bu konuda babalarından zor izin alacaklarını biliyorlardı ki zaten Hz. Ya'kûb da durumdan haberdar olunca şöyle demişti: *“Daha önce kardeşi (Yusuf) hakkında size ne kadar güvendiysen, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! (Ben onu sadece Allah'a emanet ediyorum); Allah en hayırlı koruyucudur. O, acıyanların en merhametlisidir.”*³⁰⁹

Hz. Ya'kûb endişesinde haklıydı. Çünkü kardeş kıskançlığına kurban ettiği oğlu Yûsuf'un kaybı üzerinden yıllar geçmiş, ondan bir haber alamamıştı. Şimdi de diğer kıskanılan oğul götürülmek isteniyordu. İçinde bulunulan kıtlık nedeniyle babalarını kardeşleri Bünyamin'in onlarla gönderilmesi için yeminler içerek ikna eden ağabeyler, hep birlikte Yûsuf'un yolunu tuttular. Yûsuf, Allah'ın kendisine öğrettiği ya da bildirdiği bir yolla kardeşini yanında alıyordu. Durumun görünürdeki vahameti kardeşlerde ağır bir yük oluşturuyordu. Çünkü babalarına Bünyamin'e bir şey olmamasına dair söz vermişlerdi. Ancak son durum için de elden gelebilecek bir şey yoktu.

Yûsuf'tan sonra Bünyamin'den de olan Hz. Ya'kûb, derin kederinin ağırlığını sabrederek taşımaya çalışmıştır. Yıllar boyunca Yûsuf'un yolunu beklediği, onun için yaşlar akıttığı gözleri artık görmez oldu.³¹⁰ Hz. Ya'kûb, evlatları ile sınıdığı bu olaylar silsilesinde sabra, ümide ve teslimiyete sığınıyordu. Yaşadığı durumun Allah'ın bir imtihanı olduğunu biliyor³¹¹ ancak yine Allah'a sığınmıyordu. Bundan sonra belki Allah ikisini birden kendisine geri getirir diye ümit ediyor, hüznünü ve kederini sadece Rabbine şikâyet ediyordu.

³⁰⁸ Yûsuf, 12/18.

³⁰⁹ Yûsuf, 12/64.

³¹⁰ Yûsuf, 12/84.

³¹¹ Kurtubî, *age.*, IX/387.

Gaflete düşerek nebî bir babayı derin kederlere sürükleyen oğullar yine ihtiyaç durumunda tanıyamadıkları kardeşleri Yûsuf'un kapısına geldiler. Bu kez Yûsuf gerçekleri onlara açıklayarak bütün aileyi yanına davet etti. Hz. Ya'kûb, kapanan gözlerine sürüp açılması için gönderilen Yûsuf'un gömleği ona gelirken olacakları hissetti ancak etrafındakiler onun şaşkınlık içinde olduğunu söylediler. Kısa zaman sonra Hz. Ya'kûb'un hisleri, sabrı, teslimiyeti ve ümidi meyvesini vermişti ve yıllardır hasretini çektiği Yûsufundan haber geliyordu. Sevinçle oğluna vardığında Yûsuf Nebi, babası ve annesini tahta oturtarak onlara iltifatta bulundu.

Hz. Ya'kûb, yaptıklarından pişman olan ve af dileyen, bir zamanlar kıskançlıktan gözü dönen oğullarını affetmiştir.³¹² O, oğullarının birçok olumsuz davranış ve düşüncelerine rağmen onlara güvenini devam ettirmiş ve böylece aralarındaki bağı koparmamıştır.³¹³ Ölmeden önce de evlatlarına tevhid inancından vazgeçmemelerini³¹⁴ vasiyet etmiş ve bu konuda onlardan söz almıştır.³¹⁵

Hz. Ya'kûb'un yaşadıklarını özetleyecek olursak o, nebî baba olarak derin izler taşıyan bir hayat yaşamıştır. Onun hayatında inananlar için aile açısından önemli meseleler mevcuttur. Öncelikle onun çocukları arasında ayrımcılık yaparak Yûsuf'a fazla ilgide bulunduğu gibi bir algı oluşmaması gerekir. Çünkü o bir nebî olarak Allah'ın izniyle gaybî bilgiye sahipti. Her ne kadar açıklanmasa da Yûsuf'un bir nebî olacağı³¹⁶ muhtemelen Hz. Ya'kûb'a bildirilmişti. Çünkü o sık sık 'ben sizin bilmediklerinizi bilirim' diyordu.

Ebeveynlere çocuklar aynı şekillerde nasip olur. Her çocuğun dünyaya gelişi aynıdır; anne rahmine düşüşü, gebelik ve doğum. Bunlar fizyolojik doğum sürecidir. Ancak her çocuk kişisel özellikler ve yaşama şartları açısından farklı farklı olabilir. Örneğin kimi çocuk huy bakımından daha sertken kimisi daha uysal olabilir. Kimisi algı açısından daha güçlü yaratılmışken kimisi de olayları, durumları zor algılayabilir Ya da kimi çocuğun çocukluk dönemi aile açısından ekonomik olarak zor bir zamana denk gelirken kimininki daha refah bir biçimde geçebilir. Bazı çocuklar sağlıklı bazıları hastalıklı doğabilir ya da ilerleyen zamanlarda hasta olabilir. Tüm bu değişken şartlar ve

³¹² Yûsuf, 12/4-99.

³¹³ Hüseyin Çelik, *age.*, 247.

³¹⁴ Abdurrahman b. Muhammed es-Seâlebî, *Cevâhiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâr İhyâ et-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1997, I/321; Muhammed Ahmed el-Hatîb eş-Şîrbînî, *Tefsîru'l-Hatîbi'ş-Şîrbînî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, I/108.

³¹⁵ İbn Ebî Zemenîn, *age.*, I/180.

³¹⁶ Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî "Meâlimi't-Tenzil"*, Dâr Tayyibe, Riyad 1411 (1990), IV/214.

daha fazlası söz konusu olduğunda ebeveynin çocuklar üzerindeki ilgisi de farklılaşabilir. Ancak bunlar, kesinlikle sevgi ve adalet açısından olumsuz eleştiri yapmak için gerekçe sayılamazlar. Dolayısıyla bu tür nedenler, özellikle bilmeyenler ya da idrak edemeyenler tarafından çocuklar arasında ayrımcılık yapıldığı zannı oluşturabilir. Bu tür durumlarda sûi zanna düşmeden önce etraflıca düşünmek yerinde olacaktır.

Hz. Ya'kûb'un bir nebî olarak adaletsizlik yapacağını düşünemeyiz. O, Allah'tan vahiy alan bir nebîdir³¹⁷ ve bir nebîde bulunan nebevî özellikleri taşımaktadır. Hz. Ya'kûb, vahiy alıp tebliğ eden ve aynı zamanda beşerî özelliklere sahip, günah işlemekten korunmuş, sözüne güvenilir ve Allah tarafından görevlendirilerek halkına gönderilen seçkin bir nebîdir.³¹⁸ O, İbrâhîm'e Allah tarafından İshak ile birlikte bahşedilen bir hediye olarak nitelendirilir ve salîh kimselerden olduğu ifade edilir.³¹⁹ Bütün bunlara rağmen Hz. Ya'kûb'un nebî de olsa hatalı davranabileceği hususunu da unutmamak gerekir. Nebîler, her ne kadar günah işlemekten uzak olsalar da insan olarak hata yapabilirler.³²⁰

Hz. Ya'kûb'un çocuklarıyla imtihan edilmesi haklı eleştiriler de alabilir. Örneğin, Yûsuf'u ve kardeşini çeşitli hasletlerinden dolayı diğer kardeşlerine oranla fazla önemsemesi, kardeşler arasında kıskançlığa neden olmuştur. Yûsuf'un ve kardeşinin farklı özellikleri bulunsa bile babalarının onlara karşı bu özel ihtimamı, kardeşler içinde nefrete neden olacak hâle gelmesi önlenemez miydi? Bir babanın çocukları arasında düzen ve adaleti sağlamak için böyle bir tehlikeyi fark edememesi, cinayete varabilecek olayları tetikleyebilir. Bu açıdan nebî hayatları çoğunlukla olumlu örnek teşkil edebileceği gibi ibret alınabilecek vesîleler olarak da düşünülebilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Hz. Ya'kûb'un böyle bir hatası olsa bile onun evlatlarının kıskançlık, övünme ve kibirlerine yenik düşmüş oldukları gerçeğini değiştirmez.

Hz. Ya'kûb'un Yûsuf'u kaybetmesi ile derin üzüntülere düşmesi, bir baba olarak evlat kaybını ve bundan doğan hasretini açıkça ortaya koymaktadır. Ebeveynler kimi zaman evlat kaybı yaşayarak çocukları üzerinden imtihana tabi tutulurlar. İşte böyle durumlarda Hz. Ya'kûb alınabilecek en güzel örneklerden biridir. O, bu acısından dolayı isyana, derbederliğe ya da diğer çocuklarına karşı düşmanlığa, nefrete düşmemiş

³¹⁷ Nisâ, 4/163.

³¹⁸ Yûsuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *DİA*, XXXIV, 257-261.

³¹⁹ Meryem, 19/49; Ankebût, 29/27; Enbiyâ, 21/72.

³²⁰ Mustafa Akçay, "Zelle", *DİA*, XLIV, 223-225.

sabra, ümide ve teslimiyete sığınmıştır. Bu tür durumlarda sabırdan ve teslimiyetten daha uygun bir yol olmayacağını yüce Allah, Hz. Ya'kûb üzerinden bütün inananlara göstermiştir. Allah'ın her şeyi bir sebebe bağlı var ettiğini, nedensiz bir şey yaratmayacağını da göz önüne aldığımızda sonuç olarak Hz. Ya'kûb'un yaşadıklarında çeşitli hikmetler aramanın daha uygun olacağını söyleyebiliriz.

Mesele, Yûsuf'u kıskanan kardeşler açısından değerlendirildiğinde ise kibrin, çoklukla övünmenin ne tür tehlikeler getirebileceği gözler önüne serilmektedir. Şeytanı isyana düşüren³²¹ ve insanın da büyük mücadele etmesi gereken günahlardan biri olan kibir ya da kendini üstün görme günahı, Yûsuf'un kardeşlerini derin hatalara, onulmaz yaralar açmaya, anne, babaya eziyet nedenine düşürmüştür. Bu açıdan da özellikle yaşça büyük kardeşlerin küçüklere karşı daha merhametli ve anlayışlı olması gerektiği aşikârdır.

Sabrın, teslimiyetin ve ümidin sonunda Hz. Ya'kûb ve Yûsuf için sevinç, huzur, bağışlama, diğer kardeşler için ise pişmanlıkla af dileme gerçekleşmiştir.

3.5 HZ. YÛSUF (AS)

Hz. Muhammed'in (sav) tabiriyle kendisine güzelliğin yarısı verilen Yûsuf'un³²² hikâyesi, Kur'ân'da *ahsenü'l-kasas* yani kıssaların en güzeli³²³ ifâdesiyle anlatılmaya başlanır.

Hz. Yûsuf, yaşadığı birçok imtihan ile mü'minlere örnektir. O, edep timsali olarak özellikle gençlere sık sık nasihat edilir. Ailesinden özellikle de babasından koparılarak bir kuyuya atılan, kuyudan da sultanlığa uzanan oldukça zor ancak birçok açıdan önemli bir hayat hikâyesi olan Yûsuf, bu zorlu sürece kardeşleri sebebiyle başlamıştır.

Hz. Yûsuf'un kıssası birçok ibretlerle doludur. Biz çalışmamız gereği burada yalnızca kardeşleri ile geçirdiği imtihanı üzerinde duracağız. Onun ailesiyle olan imtihanının bir kısmını Hz. Ya'kûb başlığında verdik. Burada da Yûsuf açısından birkaç noktaya değineceğiz. Özellikle onun, kardeşlerinin eziyetine sabretmesi, onları

³²¹ A'râf, 7/12-13.

³²² İbn Hanbel, *Müsned*, III/287, 14096.

³²³ Yusuf, 12/3; el-Beğavî, *age.*, IV/211.

affederek kendilerine iyilikte ve güzel muamelede bulunması³²⁴ çalışmamız açısından önemlidir.

Öncelikle Hz. Ya'kûb, Yusuf'unu kaybedince nasıl evlat hasreti çektiyse, Hz. Yûsuf'un da aile özlemi çektiği muhtemeldir.³²⁵ O, çocuk yaşta olmasına rağmen büyük kardeşlerinin kıskançlığına maruz kalarak ortadan kaldırılmak, öldürülmek istenmiş sonra vazgeçilerek terk edilmiş böylece ailesinden koparılmıştır. Özgür biriyken köle hâline gelmesi yine kardeşleri nedeniyledir. Köle olan birisi de hukukî, sosyal ve iktisadî açılardan hür birinden oldukça farklıdır. Köle olmak; hukuken eşya mukabilinde sayılmak, fiili ehliyeti bulunmamak ve hakları son derece kısıtlı olmak demektir.³²⁶ Mülkî bir varlığı olamayan köle, birilerinin buyruğu ve egemenliği altında bulunmayla sosyal hayattan da mahrumdur. Hâl böyleyken Hz. Yûsuf'un kardeşleri, onu öldürmekten neredeyse farksız bir hâle sokmuşlardır.

Hz. Yûsuf'un kölelik hayatı, Allah'a ve efendisine olan samimiyetinin ve sadakatının, Allah'a karşı kulluğunun, mü'minlere örnek hayâsının ve iffetinin, rüya tabiri ve mâlî işlerle alakalı güvenilirlik ve yönetme gibi kabiliyetlerinin ortaya çıkmasına vesîle olmuştur. Ancak o, bu yolda köleyken mahpus edilme, iftiralara ve ithamlara maruz kalma gibi ağır imtihanlardan da geçmiştir. Ancak bu ağır durumlardan sonra Allah'ın onu getirmek istediği saygın konuma ulaşabilmiştir. Hz. Yûsuf'un ailesinden ona düşmanca davranan kardeşleri kapısına gitmeye mecbur kalmış ve böylece yıllar evvel kaybettiği ana babasına ve kardeşi Bünyamin'e kavuşmuştur.

Mü'minlere birçok açıdan ibretler sunan bu hikâye, kardeşlerin Hz. Âdem'in iki oğlu arasında da vuku bulan kıskançlık, kibir ve hatta ortadan kaldırma gibi durumların yaşayabileceğini göstermektedir. Böyle durumlarda Hz. Yûsuf'un tavrı, diğer birçok kıssada olduğu gibi mü'minlere yol gösterici niteliğindedir.

Bir rüya ile başlayan ve o rüyanın gerçekleşmesiyle sonlanan en güzel kıssada³²⁷ öz itibariyle Hz. Yûsuf, çektiği birçok sıkıntı ve geçirdiği zorlu imtihanlara neden olan kardeşlerini bulunca onlardan intikam almamış, onları cezalandırmamış, azarlamamış, aksine onlara yumuşak davranmıştır.

³²⁴ Celal Kırca, "Ahsenü'l-Kasas", *DİA*, II, 178.

³²⁵ Yusuf, 12, 93, 99.

³²⁶ Mehmet Âkif Aydın, Muhammed Hamîdullah, "Köle", *DİA*, XXVI, 246.

³²⁷ Mehmet Emin Özafşar vd. (Ed.), *age*, 61.

3.6 HZ. MÛSÂ VE HZ. HÂRÛN (AS)

Hz. Mûsâ, Kur'ân-ı Kerîm'de adı en çok geçen nebîlerdendir. İsrailoğullarına kurtarıcı olarak gönderilmiştir. Kendisine Tevrat adındaki kutsal kitap verilmiştir. O, İsrâiloğulları'nın ağır baskı altında bulunduğu ve erkek çocuklarının nehre atılarak öldürüldüğü bir zamanda doğmuştur.³²⁸

İsrâil adıyla da bilinen Hz. Ya'kûb ve oğulları Mısır'a yerleştikten sonra önemsenen bir topluluk hâline gelmişlerdir.³²⁹ Yûsuf'un üst düzey bir yönetici olması muhtemelen bu konuda etkili olmuştur. Ancak Mısır'da yönetim değişince uzun süre itibarlı yaşayan ve kendi içlerinde de sayıca artan İsrailoğulları topluluğu, yeni yönetim için çoklukları nedeniyle siyasî ve ekonomik tehdit unsuru hâline gelmiştir. İsrailoğulları nüfus denetimine tabi tutulmak istenmiş ve bu doğrultuda erkek çocukları öldürülmüştür.³³⁰ Allah, Mısır'da 400 yıldan fazla³³¹ yaşayan İsrailoğullarını artan eziyet ve baskıdan kurtarmak istemiş ve kendi soylarından Hz. Mûsâ adında birini nebî ve kurtarıcı olarak seçmiştir.³³²

Hz. Mûsâ'nın öz annesi, feci bir ölüme kurban vermek istemediği evladını, Allah'ın vahyi ile emzirmiş ve tehlike anında bir sandık içinde Nil nehrine bırakmıştır.³³³ Böylece, ebeveynlerin evlat kaybı ile sınanmasına bir örnek de Hz. Mûsâ'nın annesi olmuştur.

Nehre bırakılan bebek Hz. Mûsâ, nehrin yakınında dolaşan Firavun ve onun eşi Âsiye'ye getirildiğinde Âsiye; *“Benim ve senin için göz aydınlığıdır! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlât ediniz, dedi”*³³⁴ demiştir. Böylece Firavun, olacıklardan habersiz bir biçimde kendisine düşman olacak ve kendisinin de ona düşman olacağı Hz. Mûsâ'yı sarayına almıştır. Bu arada evladından ayrılan Hz. Mûsâ'nın hüzne boğulmuş annesi, Allah'ın verdiği sabırla Hz. Mûsâ'nın ablasından onu izlemesini ve gözetlemesini istemiştir.³³⁵ Hz. Mûsâ'nın ablası aklını kullanarak³³⁶

³²⁸ Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, *DİA*, XXXI, 207.

³²⁹ Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsîr*, 4. Baskı, DİB Yay., Ankara 2012, II/566.

³³⁰ Çıkış, 1/8-22.

³³¹ Çıkış, 12/40.

³³² Çıkış, 2/1-10.

³³³ Kasas, 28/7; Tâhâ, 20/38-39.

³³⁴ Kasas, 28/9.

³³⁵ Kasas, 28/10-11.

³³⁶ Şihabuddin es-Seyyid Mahmud Alûsî, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993, XI/76.

kardeşi için bakıcı aile bulabileceğini Firavun'a tavsiye etmiştir.³³⁷ Kardeşi ve annesi için girdiği bu tehlikeli takip ve gözetleme³³⁸ işine giren abla da böylece kendi imtihanını yaşamıştır.

Kör kuyudan saraya uzanan Yûsuf misali Hz. Mûsâ da nehirden saraya uzanan bir hayata adımını atmıştır. Henüz bir bebek olan Hz. Mûsâ'nın doyurulması için bir sütanne gerekmiştir. Ancak o, bulunan bütün sütanne adaylarını reddetmiş, orada bir biçimde bulunan ablasının tavsiyesiyle ile öz annesine, annesi de Allah'ın vaadi ile henüz kaybını yaşadığı oğluna kavuşmuştur.³³⁹ Böylece zorlu ve tehlikeli bir imtihan sürecinden geçen ana oğul, saray imkânları içinde yaşamaya başlamıştır.

Allah'ın iradesi doğrultusunda yetiştirilmesi ve sevilmesi için kendisine sevimlilik verilen Hz. Mûsâ³⁴⁰(as), gençlik çağına gelip olgunlaşınca ona ilim ve hikmet verilmiştir. İçinde yaşadığı toplumda bir kavgaya karışarak haksız yere birini öldürmüş ve sonrasında durumun farkına vararak Allah'tan af dilemiştir. Ancak başı belaya girdiği için de memleketini ve dolayısıyla öz ailesini de terk etmiştir.³⁴¹

Hz. Mûsâ, Medyen denilen yere varınca bir subaşında rastladığı iki kıza hayvanlarını suvarma konusunda yardım etmiş ve sonrasında bir kenara çekilmiştir. O, Allah'tan gelecek her hayra muhtaç olduğunu Rabbine arz etmiştir.³⁴²

Babaları Hz. Şuayb'ın yanına dönen kızlar, olanları ona anlatmıştır. Hz. Şuayb da Hz. Mûsâ'nın çağrılmasını istemiştir. Durumundan aç ve muhtaç olduğu anlaşılan Hz. Mûsâ, davete icabet etmiş ve başından geçenleri onlara anlatmıştır. Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ'nın duasının kabulü gibi davranarak onu teselli etmiş ve oranın güvenli olduğunu söylemiştir.³⁴³ Mecburen erkek işlerini yapan kızlardan biri, Hz. Mûsâ'nın kendileri için ücretle çalışmasını babasına teklif etmiştir. Bunun üzerine Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ'dan sekiz yıl çalışma karşılığında kızlarından birini nikâhlayabileceğini söylemiştir. Böylece Hz. Mûsâ, sekiz ya da on yıl çalışarak hem güvende olmuş, hem bir yuva kurma hem de nebî birine³⁴⁴ damat olma fırsatı yakalamıştır.³⁴⁵

³³⁷ İmam Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Tezkiratu'l-Erib fi Tefsiri'l-Garib*, Dâr Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 279.

³³⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhû'l-Beyân*, Dâr Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009, VI/413.

³³⁹ Kasas, 28/11-13; Tâhâ, 20/40.

³⁴⁰ Tâhâ, 20/39.

³⁴¹ Kasas, 28/14-22.

³⁴² Kasas, 28/24.

³⁴³ Kasas, 28/25.

³⁴⁴ A'râf, 7/85.

³⁴⁵ Kasas, 28/27-28; İbn Mace, "Rühün", 5/ 2444.

Sürenin sonunda gerçek bir aile olan Hz. Mûsâ ve Hz. Şuayb'ın yolları ayrılmıştır. Kaçışının üzerinden uzun bir zaman geçen Hz. Mûsâ, ailesini alarak memleketine dönmek istemiştir. Yolda Allah, Tur dağında kendisine seslenerek ilâhî görevi vermiş, onu nübüvvet mucizeleriyle donatmıştır. İlâhî görev olarak, iyice azgınlaşan Firavun ve yandaşlarına hakkı tebliğ etmek ve onları doğruya çağırarak verilmiştir. Hz. Mûsâ, bu zorlu görevde her ne kadar mucizelerle donatılmış olsa da Allah'tan kardeşi Hârûn'u yardımcı olarak istemiştir.³⁴⁶ Allah da onun bu isteğini kabul etmiştir.³⁴⁷

Hz. Mûsâ'nın kardeşi olmakla birlikte nübüvvet gibi ilâhî bir lütufla karşılaşan Hz. Hârûn da olağanüstü bir nimete kavuşmuştur. Hz. Hârûn, vahiy gibi yüce bir nimete erdirilmekle beraber, nebîliğin zorlu imtihanlarını da yine kardeş vasıtasıyla yaşamıştır. O, nebî ağabeyinin duası olarak Hz. Mûsâ ile birlikte çetin süreçlerden geçmişlerdir.

Kur'ân'da adı en sık geçen nebîlerden olan Hz. Mûsâ'nın hikâyesi, doğal olarak uzun ve farklı açılardan tafsilatlıdır. Ancak biz burada çalışmamızın ana hatlarından çıkmamak için bazı konuları özet şeklinde geçeceğiz:

Hz. Mûsâ ve duası olan kardeşi Hz. Hârûn, Firavun ve yandaşlarını Allah'ın izni ve kendilerine verdiği mucizelerle alt ederek İsrailoğullarını esaretten kurtarırlar.³⁴⁸

İsrailoğulları, Firavn'ın esareti ve çeşitli eziyetleri altında toplum olarak büyük bir imtihana tabi tutulmuşlardır. Onların oğulları boğazlanıp kızları sağ bırakılıyordu. Bu durum ailecek yaşanan çetin bir imtihandır.³⁴⁹

Zulümden kurtarılan İsrailoğulları Hz. Mûsâ tarafından Hz. Hârûn'a emanet edilir. Çünkü Hz. Mûsâ, ilâhî emirleri almak için Allah'ın emri ile Tur dağına çağırılmıştır. Sapkınlıkta ısrar eden İsrailoğulları Hz. Mûsâ'nın gidişinden kısa süre sonra haktan sapar ve kendilerine bir buzağıyı tanrı edinirler.³⁵⁰

Hz. Mûsâ'nın kısa süreli yokluğunda putperestliğe meyleden ve altından yapılmış buzağı heykeline tapınmaya başlayan İsrailoğullarını bu hâlde bulan Hz. Mûsâ öfkelenir. O, kavmini bu sapkınlıklarından, yerine vekil bıraktığı kardeşi Hz. Hârûn'u da emanete riayetsizlik ettiği gerekçesiyle suçlar.³⁵¹

³⁴⁶ Taberî, *Cami'u'l-Beyân an Te'vilü'l-Kur'an*, Dâr Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2005, VIII, 410.

³⁴⁷ Kasas, 28/29-35; Mü'min, 40/23-24; Nisâ, 4/163; En'am, 6/84; Saffat, 37/114; Enbiyâ, 21/48.

³⁴⁸ A'raf, 7/104-129; Şuarâ, 26/52-66.

³⁴⁹ Bakara, 2/49; İbrâhim, 14/6.

³⁵⁰ A'raf, 7/143-148.

³⁵¹ Hayreddin Karaman vd., *age*, 595.

Bulduğu durum karşısında nebî kardeşine çıkışan Hz. Mûsâ'ya Hz. Hârûn şöyle yanıt verir: “*Ey annemin oğlu! dedi, saçımı sakalımı, yolma! Ben, senin: İsrailoğullarının arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın! demenden korktum.*”³⁵²

Hz. Hârûn burada Hz. Mûsâ ile kan bağına atıf yaparak onun merhamet duygusuna hitap etmiştir. Sonrasında görevini yerine getirmeye çalıştığını, kavmini bıkmadan uyardığını ve bu uğurda canını bile tehlikeye soktuğunu ancak tevâhidten uzaklaşan İsrailoğullarına söz dinletemediğini ifâde etmiştir. Hz. Hârûn, İsrailoğullarına bu yolda yaptığı bütün uyarılarına rağmen sapkınlıkta ısrar etmeleri karşısında durumun iyice sarpa sarmasından endişe etmiştir. O, uyarıları devamında halk içinde parçalanmalar olacağını ve kardeşi Hz. Mûsâ'nın da kendisini halkı idare edemeyip birbirine düşürmekle suçlayacağını düşünmüş ve uyarılarında daha fazla ısrar etmeyerek Hz. Mûsâ'yı beklemiştir. Bütün bunları kısa süre sonra dönen kardeşi Hz. Mûsâ'ya anlatan Hz. Hârûn, kendisini hırpalayarak ve azarlayarak zalim gürhün önünde küçük düşürmemesini ve onlarla birlikte yargılanmasını kardeşinden istemiştir.³⁵³

Kardeşinin açıklamalarını dinleyerek ahvali iyice anlayan Hz. Mûsâ, kendisi ve kardeşi için hemen bağışlanma diler ve Allah'ın merhametine sığınır.³⁵⁴

Hayatı boyunca şirk, küfür ve haksızlıkla mücadele eden Hz. Mûsâ ve onun en yakın destekçisi Hz. Hârûn, en büyük sıkıntıları kurtardıkları İsrailoğulları tarafından çekmişlerdir.³⁵⁵ Onların hayatları ve karşılaştıkları zorluklar karşısındaki mücadeleleri mü'minlere daima örnektir. Nitekim Rasûlullah Hz. Muhammed (sav) de kardeş Nebîler Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'u sık sık zikrederek onlara verdiği değeri vurgulamıştır. O, çıktığı bir sefer sırasında yerine vekil bıraktığı amcaoğlu Ali'nin ağladığını görmüş ve onu şöyle teskin etmiştir: “*Hz. Mûsâ için Hz. Hârûn ne ise sen de benim için o olmak istemez misin? Elbette nübüvvet sıfatı hariç.*”³⁵⁶

Hz. Muhammed, kadın ve çocuklarla geride bırakıldığı ve vekâlet görevi ile sefere katılmadığı için üzülen Ali'yi bu iki ulu kardeş Nebîler benzetmesiyle teskin etmiştir.³⁵⁷

Hz. Mûsâ'nın hayat hikâyesi çerçevesinde kardeşi Hz. Hârûn, annesi, kız kardeşi, Hz. Şuayb ve kızları ve Firavun dışında haberdar olunan birisi daha vardır. Hz.

³⁵² Tâhâ, 20/94; A'râf, 7/150.

³⁵³ Hayreddin Karaman vd., *age*, 596.

³⁵⁴ A'râf, 7/151.

³⁵⁵ Mehmet Emin Özafşar vd. (Ed.), *age*, 74.

³⁵⁶ İbn Hanbel, *Müsned*, Beytü'l-Efkari'd-Düveliyye, Ürdün 2005, I/171 (1463).

³⁵⁷ Mehmet Emin Özafşar vd. (Ed.), *age*, 75.

Mûsâ'yı henüz bebekken seven, onun yaşaması için vesîle olan Âsiye. O, zalim, kâfir, zorba bir hükümdar olan Firavun'un imanlı karısı olarak bütün mü'minlere müthiş bir örnektir. Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn, Allah'ın ayetleriyle Firavun'a gelip onun aciz sihirbazlarına bu mucizelerle üstün gelmişlerdir. Firavun'un yenilgisi üzerine karısı Âsiye, imanını ilan etmiştir.³⁵⁸ Mü'minlere hiçbir tahammülü olmayan Firavun, kendi karısının da hidayeti karşısında çılgına dönmüş ve ona da imanından vazgeçmesi için ya da iman ettiği için çeşitli işkenceler etmiştir.³⁵⁹ Ancak sonuç itibariyle Âsiye, ne olursa olsun imanından dönmemiş, hâlini Allah'a arz etmiştir. O, Firavun'dan ve zalimler guruhundan Allah'a sığınmıştır. Aynı zamanda o, Firavun'un karısı olarak gördüğü birçok dünya nimetine rağmen Allah'ın kendi katındaki her şeyin daha üstün ve değerli olduğuna işaret edercesine cennette bir ev dilemiştir.³⁶⁰ İmanı nedeniyle bizzat kocasının eziyetine maruz kalan ve bizzat kocası ile imtihan olan Âsiye, Kur'ân'da aile çerçevesinde iman noktasında, mü'minlerin alacağı güzel örneklerden biridir.

Sonuç olarak Hz. Mûsâ çerçevesinde, anne ve kardeşlerin aile bağı ile imtihan olmalarını işlemeye çalıştık. Hz. Mûsâ'nın aile bireylerinin birbirleri ile imtihanında; evlat canı için endişelenen ve Allah'ın izni ile kısa süreli de olsa evlat kaybı yaşayan annenin durumu öncelikle dikkat çekicidir. Burada imtihan ayetlerinden olan Bakara Sûresi 155. ayetin canlı bir biçimde yaşandığı görülmektedir. Ayet şöyledir:

وَلَنبَلِّغَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ
الصَّابِرِينَ

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele!”³⁶¹

Evlat canı ile biraz korku yaşatılarak imtihandan geçirilen Hz. Mûsâ'nın annesi, ayeti canlı canlı yaşamıştır. Bu tür durumlarda, aynı ayetin sonundaki sabır ve İnşirah sûresinde bulunan art arda gelen ayetlerdeki ilâhî teskin ve kural olan ‘zorluklarla beraber kolaylıklar vardır’ ifâdeleri, mü'minler için yine Hz. Mûsâ'nın annesi üzerinden gösterilmiştir.

³⁵⁸ Ebû Muhammed Abdi'l-Hak b. Galib İbn Atiyye el-Endülüsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Azîz*, Dâr el-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001, V/335.

³⁵⁹ Alûsî, *age.*, XV/243.

³⁶⁰ Tahrîm, 66/11; Tirmizi, “Menakıb”, 61.

³⁶¹ Bakara, 2/155.

Yine Hz. Mûsâ'nın ablası da içinde buldukları tehlikeli ve zor şartlarda annesinin isteği ile kardeşini gözetlemiştir. Zorba yönetimin eline düşen kardeşini takip eden abla, annesi ile kardeşi için kendisini çeşitli tehlikelerden sakınmamıştır. O, annesinin evladına kavuşmasında akıllıca etkin rol oynamıştır. Böylece o da ilâhî takdir doğrultusunda kendi üzerine düşeni hakkıyla yaparak imtihanını cesaretle vermiştir.

Hz. Hârûn'un durumuna gelince o, henüz nübüvvet görevi verilen kardeşinin duası olarak nübüvvet makamına ve nimetine ermiştir. Elbette böylesine eşiz ve ulvi bir nimet ile çeşitli imtihanlardan geçmek kaçınılmazdır. Hz. Hârûn, aldığı bu çok değerli ve bir o kadar da zorlu görevde kardeşi Hz. Mûsâ'ya yardımcı olmuştur. Kardeş olan bu iki Rasûlullah'ın en sıkıntılı imtihanları muhtemeldir ki, sapkınlıkta ısrar eden azgın kavimleri İsrailoğulları aracılığı ile dir. Hz. Hârûn'un da kardeşi ile olan imtihanı yine bu vesîle ile yaşanmıştır. O, Hz. Mûsâ tarafından vekil bırakıldığı sırada kavmi ile büyük bir tevhd mücadelesi vermek zorunda kalmış ancak ne yaptıysa onlara engel olamamıştır. Bu nedenle kardeşinin öfkesine sözlü ve fiili olarak maruz kalan Hz. Hârûn, kardeşine aile bağını hatırlatarak suçsuz olduğunu ifade etmiştir. Hz. Hârûn'un durumunda kardeş vasıtasıyla büyük nimetlere erilebileceği gibi büyük sorumluluklar alınabileceği anlaşılmaktadır. Nimetler ve sorumlulukların da derecesine göre imtihan vesîleleri olacağı, bu iki kardeş nebî aracılığı ile gözler önüne ve idraklere sunulmuştur.

3.7 HZ. DÂVÛD VE HZ. SÜLEYMAN (AS)

İshak Peygamberin soyundan gelen Hz. Dâvûd,³⁶² kendisine Zebur adında kutsal kitap verilen³⁶³ nebîdir. Hz. Dâvûd'a verilen lütuflar kapsamında nübüvvet, Zebur adındaki kutsal kitap, hükümdarlık, adil bir biçimde yönetme yeteneği, arabuluculuk kabiliyeti, bol nimet ve çok kuvvet, savaş söz konusu olduğunda üstün cesaret, uzun ömür, güzel ses, dağları etkileme gücü, demir madeninden zırh yapabilme mahareti ile geçimini sağlayabilme sayılmaktadır.³⁶⁴ Onun kendi geçimini sağlaması ile ilgili Hz. Muhammed (sav)'in de çeşitli hadisleri mevcuttur. O, Hz. Dâvûd hakkında bir vesîle ile; *“Hiç kimse kendi el emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah'ın elçisi*

³⁶²İbn Sa'd, *age.*, I/54.

³⁶³Nisâ, 4/163.

³⁶⁴Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed Şevkani, *Fethü'l-Kadir*, Dâru'l-Vefâ, y.y., 1992, IV/360.

Hz. Dâvûd da kendi elinin emeğinden yerdi”³⁶⁵ buyurmuştur. Burada Hz. Dâvûd, kendi el emeği ile geçinmede mü'minlere örnek gösterilmektedir.

Sebe' sûresinde Hz. Dâvûd'a Allah'tan bir nimet olarak demir madenini yumuşatıp zırhlar yapma kabiliyeti verildiği bildirilmektedir. Yine aynı ayette doğaya (dağlar ve kuşlara) Hz. Dâvûd'un tesbihine katılmaları emredilmiştir.³⁶⁶

Allah, Hz. Dâvûd'a bir oğul nasip etmiş, o da oğluna 'doğru, dürüst, kusursuz' anlamlarında olan *selimin* eş anlamlısı Süleyman ismini vermiştir.³⁶⁷ Süleyman ile ilgili Kur'ân'da; “*Süleyman ne güzel bir kuldu! Doğrusu o, daima Allah'a yönelirdi.*”³⁶⁸

Kur'ân'ın Allah'a daima yönelen, Allah'a yakınlıkları ile çeşitli olağanüstü nimetler verilen³⁶⁹ ve yüksek makamlara getirilen kullar olarak tanıttığı Hz. Dâvûd ve Süleyman, bir baba ve oğul olarak karşımıza çıkan modellerdendir. Onlarla ilgili Yahudi edebiyatının aksine, ayet ve hadislerde teferruata rastlanmamaktadır. İkisine de yargı konusunda yetenekler verildiği bazı ayet ve hadislerdeki örneklerden anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Enbiya sûresinde anlatılmaktadır:

“Davud ve Süleyman'ı da (an). Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: bir gurup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik. Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların her birine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik...”³⁷⁰

Bu ayetlerde hatırlatılan olaya göre birinin koyun sürüsü, başka birinin tarlasına gece vakti girerek zarar vermiştir. Olay Hz. Dâvûd'a sirayet ettirilince o da kendi yargısına göre, koyunların zarar gören tarafa verilmesine hükmetmiştir. Ancak Süleyman, tarlanın sürü sahibine, sürünün de tarla sahibine verilmesinin daha uygun olacağına karar vermiştir.³⁷¹ Ona göre koyun sürüsü sahibi koyunlarını tarla sahibine verir ve tarlanın zararını düzeltir. Bu arada tarla sahibi de zararını koyunlar aracılığı ile kapatır. Zarar karşılanınca da tarla ve koyunlar asıl sahiplerine verilir. Hz. Dâvûd da oğlunun önerdiği çözümü beğenir ve kendi hükmüne tercih eder.³⁷²

³⁶⁵ Buhârî, “Büyu”, 15, 2072.

³⁶⁶ Sebe', 34/10; Enbiyâ, 21/80.

³⁶⁷ Mehmet Emin Özaşar vd. (Ed.), *age*, 83.

³⁶⁸ Sâd, 38/30.

³⁶⁹ Enbiyâ, 21/79-81.

³⁷⁰ Enbiyâ, 21/78-79

³⁷¹ Hâkim en-Neysaburî, *el-Müstedrek*, Mektebetü'l-Asriyye, Mekke 2000, IV/1550- 4138, (2/588).

³⁷² Şevkani, *age*, III/470-471.

Ayetlerde ayrıntısı verilmeyen bu olay, güvenilir hadis kaynaklarında da detaylandırılmamıştır. Ancak kıssanın Araplarca yaygın olarak bilindiği ve müfessirlerce de anlatılageldiği anlaşılmaktadır.³⁷³

Süleyman, nübüvvet ve krallık konularında Hz. Dâvûd'a varis kılınmış ve böylece nübüvvet dönemi içinde, Allah'ın kendisine bahsettiği çeşitli üstün nimetlerle, zengin bir ülkede güçlü bir kral olmuştur.³⁷⁴

Hz. Dâvûd ve Süleyman ile ilgili ayetlerde her ne kadar birbirleri ile açıkça imtihan olmalarına bir örnek bulamasak da, hayırlı bir babanın hayırlı bir evladı nasıl yetiştirmesi gerektiğine dair önemli bir örnek görmekteyiz. Evlat yetiştirmenin dolaylı yollardan imtihan vesîlesi olması hasebiyle, bu baba oğul Nebîlerin kıssasını burada değerlendirmeyi uygun bulduk.

3.8 HZ. ZEKERİYYÂ VE HZ. YAHYÂ (AS)

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İsa, İbn Meryem ve Mesîh adlarıyla anılan, kendisine İncil adlı kutsal kitabın verildiği, Hz. Muhammed'i (sav) müjdelediği bildirilen, Allah'tan bir ruh ve kelime olarak sıfatlandırılan ve kul olduğu üzerine özellikle vurgu yapılan nebîdir.³⁷⁵ O, dünyaya gelişi itibariyle mucizedir. Çünkü babasız olarak doğmuş ve nübüvvet göreviyle üstün bir mertebeye erdirilmiştir.³⁷⁶

Hz. İsa örneğini anlayabilmek için Hz. Zekeriyâ'nın hikâyesine bakmak gerekmektedir. Çünkü bu iki nebî yakın akraba sayılmaktadırlar. Hz. Zekeriyâ'nın eşi ile İsa'nın annesi olan Meryem'in annesi iki kız kardeştir.³⁷⁷ Ayrıca Hz. Zekeriyâ'nın Kur'ân'da anlatılan hikâyesinde, aile ile sınanma noktasında özellikle çocuksuzluk olgusuyla imtihan olma görülmektedir. Bu nedenle bu noktada hiyerarşik açıdan Hz. Zekeriyâ örneğini öncelikle değerlendirmek yerinde olacaktır.

Çocuk, bir ailenin olmazsa olmaz unsurudur. Öyle ki; evli bir kadın ve erkek, çocukları olana kadar bir çift olarak adlandırılır, ne zaman çocukları olursa o zaman bir aile kurmuş olurlar. Çiftin çocuk sahibi olmasıyla birlikte kadın, anne, erkek de baba

³⁷³ Hayreddin Karaman vd., *age*, III/693.

³⁷⁴ *age*, 694.

³⁷⁵ Ömer Faruk Harman, "İsa", *DİA*, XXII, 472.

³⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/45, 59; Nisâ, 4/171; Mü'minûn, 23/50.

³⁷⁷ İbnü'l-Esir İzzeddin, *el-Kamil fi't-Tarih*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987, I/228.

sıfatlarını alarak yeni roller üstlenirler. Çocuk sahibi olma arzusu fitraten insanda mevcuttur. İnsan genel olarak doğal serüveni içerisinde büyüyüp belli bir olgunluğa ulaştıktan sonra evlenir ve canlıların ortak özelliği olan soyu devam ettirme içgüdüsüyle çocuk sahibi olmayı arzular.

Varlıkla yakından ilgili olan çocuk sahibi olma arzusu Hz. Zekeriyâ'da da hayatının ilerleyen zamanlarında şiddetlenmiş ve o, aynı zamanda nübüvvet sorumluluğu ile birlikte Allah'a şöyle niyazda bulunmuştur:

“Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir veli (oğul) ver. Ki o bana vâris olsun; Ya'kub hanedanına da vâris olsun. Rabbim, onu rızana lââyık kıl!”³⁷⁸

Hz. Zekeriyâ Rabbine böylesine içten duada bulunduktan sonra Allahu Teala ona Yahyâ adını alacak bir oğul müjdelemiştir. Hz. Zekeriyâ Allah'ın elçisi de olsa bu müjde karşısında kendi yaşlılığı³⁷⁹ ve eşinin kısırlığı nedeniyle şaşkınlığını gizleyememiştir. Ancak nihayetinde Allah istedikten sonra olmayacak şey yoktur.³⁸⁰

Sonuç olarak Allah, Hz. Zekeriyâ'nın içindeki evlat özlemini Yahyâ adında bir oğul ile gidermiştir.³⁸¹ Üstelik Allah, kendi dileği başlıca neden olmak ile birlikte, Hz. Zekeriyâ'nın duasına icabet ederek ona salih bir evlat nasip etmiş, Yahyâ'ya da babası gibi nübüvvet görevi vermiştir. Hz. Zekeriyâ örneğinde özetle; varlığıyla çeşitli imtihan vesîleleri olabilen evladın, yokluğuyla da yine sınanma aracı olduğu görülmektedir. Bu kıssa, günümüzde de çocuğu olamayanlar için evlat dilerken yol gösterici niteliktedir. Allah'ın dilemesi ile yaşlı veya kısır olunması³⁸² fark etmeksizin çocuk sahibi olunabildiği aşikârdır.

3.9 HZ. MERYEM VE HZ. İSA (AS)

Hz. Zekeriyâ ile yakın akraba olan Meryem'in hayatı da Hz. Yahyâ gibi ebeveyninin Allah'a niyazı ile başlamıştır. Uzun bir zamandır çocuğu olmayan Meryem'in annesi Hanne, içindeki evlat özlemi ile Allah'a dualarda bulunmuştur.³⁸³ Bir

³⁷⁸ Meryem, 19/5,6; krş. Âl-i İmrân, 3/38.

³⁷⁹ Eş-Şa'râvî, *Tefsîru 'ş-Şa'râvî*, Mecmau'l-Buhûsi'l-İslamiyye, Kahire 1991, XVII/633.

³⁸⁰ Meryem, 19/7-11; Âl-i İmrân, 3/39-41.

³⁸¹ el-Beğavî, *age.*, V/353.

³⁸² Meryem, 19/8.

³⁸³ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk.: Sami b. Muhammed Selame, Daru't-Tayyibe, Riyad 1999, II/33.

süre sonra Allah'ın duasına icabeti karşılığında henüz doğmamış çocuğunu Allah'a adadığını Kur'ânî ifâdeyle şöyle dile getirmiştir: *“Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz (niyazımı) hakkıyla işiten ve (niyetimi) bilen sensin.”*³⁸⁴

Doğuracağı çocuğun Allah'a adamaya (dinî eğitim ve mabed hizmetleri için) uygun olarak erkek olacağını düşünen Hanne, böyle bir söz vermiştir. Ancak doğum gerçekleştiğinde Hanne, bir kız bebek dünyaya getirerek beklediğini bulamamakla birlikte sözünde duracağını şöyle ifâde etmiştir: *“Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.”*³⁸⁵

Hanne sözü gereği kızı Meryem'i, kardeşinin kocası olan Hz. Zekeriyâ'nın gözetiminde eğitilmesi için Beytü'l-Makdis'e teslim etmiştir. Bir rasûlün eğitiminden geçen Meryem, Allah tarafından bütün kadınlara evrensel bir örnek olacak biçimde yetiştirilmiştir.

Meryem'in annesi Hanne örneğinde Hz. Zekeriyâ'nın durumuna oldukça benzer bir durum mevcuttur. Yine benzer bir biçimde çocuksuzluk karşısında evlat özlemi ile sınıanan bir insanın Allah'a yakarışı mü'minlere bildirilmektedir. Aynı imtihana tabi tutulan bu iki kişinin kıssasında ortak noktalar bulunmaktadır. Öncelikle insanın içinde bulunan evlat arzusu kulu Rabbine karşı isyana düşürmemeli. Bütün isteklerde olduğu gibi evlat duasında bulunurken de Allah'a güven ile sadece hayırlı olanı arzulama gerekmektedir. Allah'tan gelene kayıtsız şartsız teslim olma ve verilen sözde kesinlikle durma gibi önemli noktalar, bu iki kıssada mü'minlerin dikkatinden kaçmamalıdır. Özellikle çocuksuzluk imtihanını yaşayanlar için birbiriyle son derece bağlantılı bu iki benzer kıssa, tam manasıyla hayatî örneklik teşkil etmektedir.

Hz. Zekeriyâ ve Hanne'nin benzer kıssaları Meryem'de birleşmektedir. Hz. Zekeriyâ'nın gözetiminde mabette yetişen Meryem, edep, hayâ, iffet söz konusu olduğunda verilen ilk örnek kadın olmuştur. Allah, Meryem'in makamını günden güne

³⁸⁴ Âl-i İmrân, 3-35.

³⁸⁵ Âl-i İmrân, 3/36.

yüceltmış son olarak onu eşsiz bir mucizeye vesîle kılmıştır.³⁸⁶ Babasız bir biçimde dünyaya gelecek olan İsa'nın annesi Meryem, Allah'ın sonsuz kudretinin gözler önüne serilmesine vesîle olmuştur. Kıssanın mucizevî boyutu ayrıca ele alınacak bir mesele olduğu için burada üzerinde durulması gerekenler anne Meryem, evlat İsa'dır.

Allah'ın izni ve isteği doğrultusunda cinsel bir birliktelik olmaksızın İsa'ya hamile kalan iffet abidesi Meryem'i zor bir süreç karşılamıştır. Etrafını çevreleyen bütün maneviyata ve Allah'ın sunduğu nimetlere rağmen doğum zamanı geldiğinde, şu ifâdelerle yaşadığı zorluğu yansıtmaktadır: “*Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim! dedi.*”³⁸⁷

Meryem, her ne kadar bir mucizeye gebe kalsa ve onu doğurup halkının huzuruna getirse de yaşadığı duygusal ve fiziksel zorlukları böyle ifâde etmiştir. Bir kadın olarak doğum sancısı onu fiziken zorlamış,³⁸⁸ evlilik veya eş söz konusu olmaksızın bir çocuk dünyaya getirme sonucu karşılaştığı ithamlar da onu ruhen sıkıntılı bir imtihana sokmuştur.³⁸⁹

Mucize olarak doğan İsa yine mucizevi bir biçimde henüz kundaktayken halka hitap etmiş ve nebî olduğunu dile getirmiştir. O, Hz. Âdem misali³⁹⁰ babasız bir biçimde yaratıldığını işaret ederek annesine saygılı kılındığını ifâde etmiştir. Böylece annesinin maruz kaldığı ithamlardan âri olduğunu ilan etmiştir.³⁹¹ Bütün bu olağanüstülüklerle rağmen azgınlıkta ileri gitmiş halk, bu durumu anlamak istememiş ve Meryem'e iftiralar atmaya devam etmişlerdir. Malum yorumlarına neden zat olarak da Hz. Zekeriyâ'yı görmüşler ve bu nedenle onu cezalandırmak istemişlerdir. Netice itibariyle nebi öldürmekten geri durmayan Yahudi halkı, Hz. Zekeriyâ'yı şehid etmişlerdir.³⁹² Hz. Zekeriyâ'nın çocuksuzluk imtihanından sonra vefatına da aileden sayılabilecek yakını Meryem'in ve çocuğunun vesîle olması, aile bireyleriyle imtihanın ne dereceye varabileceğine ayrıcalıklı bir örnektir.

³⁸⁶ İbn Atiyye, *age.*, V/ 335,336.

³⁸⁷ Meryem, 19/23.

³⁸⁸ Meryem, 19/22-25. krş. Lokman, 31/14; Ahkaf, 46/15.

³⁸⁹ Meryem, 19/27, 28.

³⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/59.

³⁹¹ Meryem, 19/30-33.

³⁹² İbnü'l-Esir, *age.*, 235-239.

Hız. Zekeriyâ'nın şahadeti ile güvenliksiz kalan Meryem, kucağında yavrusuyla hicret etmek zorunda kalmıştır. Muhtemeldir ki kendi hayatından ziyade evladının hayatından endişe eden genç anne, İsa bebekle birlikte Mısır'a gitmiş daha sonra da Şam'da Nâsıra adındaki köye yerleşmişlerdir.³⁹³ O, bir anne olarak çocuğu için yollara düşmekten çekinmemiştir.

Sonuç olarak Allah'ın isteği ile babasız çocuk dünyaya getirerek bir anne olan Meryem'in imtihanı, ebeveynlik ile gerçekleşmiştir. Doğurduğu, her ne kadar bizzat mucize ile doğmuş olsa da, İsa bebek yeni doğmuş olmasına rağmen halka hitap ederek annesinin kem sözlerden berî olduğunu ilan etse de,³⁹⁴ annelik Meryem için imtihanın adı olmuştur.

3.10 HZ. MUHAMMED'İN (SAV) HAYATINDA AİLEVÎ İMTİHANA ÖRNEKLER

Adı cahiliyye olan bir devirde yoldan sapmışlar güruhunu, Kur'an'ın nûru ile karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için³⁹⁵ görevlendirilen Hız. Muhammed'in (sav) hayatı, inanan inanmayan herkes için birçok dersle doludur. O, ilâhî kelim ile *üsve-i hasene* yani en güzel örnektir.³⁹⁶ Hız. Muhammed (sav)'in hayatından en verimli biçimde istifâde edebilmek için onun yaşam biçimini bir bütün olarak değerlendirmek gerekse de biz, çalışmamız çerçevesinde aile hayatına odaklanmaya çalışacağız.

3.10.1 Anne-Babası

Nebilerin hayatları kolay değildir. Çünkü onlar insanları yanlışlarından döndürmekle görevlilerdir. Yanlış da olsa insanların alışkanlıklarından vazgeçmeleri kolay değildir. Hele ki bu alışkanlıklar kutsiyet atfedilen sahalarda ise durum çok daha zor bir hâlde demektir. Çağın ve sonrasını cahillikten, sapkınlıktan, çaresizlikten, aydınlığa, bilinçliliğe, doğru olana çıkarmakla görevlendirilen son nebî Hız. Muhammed (sav)'in hayatı da kolay geçmemiştir. Öyle ki o, daha anne karnında iken babası vefat etmiştir. İnsanların en değerlisi, dünyaya gözlerini yetim sıfatıyla açmış, babasızlık

³⁹³ *Age*, 240, 241.

³⁹⁴ Meryem, 19/29-33; Âl-i İmrân, 3/47.

³⁹⁵ İbrâhîm, 14/1; Bakara, 2/257; Maide, 5/15-16; Hadid, 57/9; Talak, 65/11.

³⁹⁶ Ahzâb, 33/21, 45,46; Enbiyâ, 21/107; Muvatta, "Hüsnü'l-Hulk", 8.

imtihanı onu doğmadan karşılamıştır.³⁹⁷ Hz. Muhammed (sav), her ne kadar köklü ve değerli bir kabileye mensup olduğu için, güven açısından baba yokluğunu pek hissetmeyecek olsa da, durumun duygusal boyutu düşünüldüğünde babasızlığın, en azından hüznü oluşturabileceği anlaşılmaktadır.

Yetim bir biçimde dünyaya gözlerini açan Rasûlullah, geleneksel bir davranış olarak ve bazı çevresel şartlardan dolayı sütanneye verilmiştir. Dört yaşında annesine dönen Hz. Muhammed (sav), annesiyle sadece iki yıl geçirebilmiştir. Çünkü Rasûlullah'ın annesi de bir yolculuk esnasında vefat etmiş böylece Hz. Muhammed (sav) babasızlık imtihanını yaşarken annesinden de yoksun kalmıştır. Altı yaşında anne ve babasızlık imtihanlarını yaşayan Hz. Muhammed (sav), önce dedesinin, o vefat edince de amcasının gözetimine girmiştir.

Özetle Hz. Muhammed (sav), doğmadan babasızlık, çocukluğunun henüz başlarında iken de annesizlik imtihanlarını yaşamıştır.

3.10.2 Hanımları

Hz. Muhammed'in onüç hanımı olmuştur. Onlar çeşitli vesilelerle Rasûlullah için imtihan vesilesi olmuşlardır. Onlar bazen bizzat kendileri bazen de başka kişiler vesilesi ile sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuşlardır.³⁹⁸ Mü'minlerin anneleri sayıca fazla oldukları için karışıklık olmaması adına onları ayrı başlıklar halinde çalışmayı uygun bulduk.

3.10.2.1 Hatice (ra)

Rasûlullah çeşitli nedenlerle birçok evlilik yapmıştır. Ancak yaygın görüşe göre yirmi beş yaşında iken evlendiği Hatice (ra) ile evliyken başka bir hanımla evlenmemiştir.³⁹⁹ Hatice (ra) iş kadını olduğu için zengin bir hanımdır. Evlendikten sonra da maddi imkânlarını eşiyle paylaşmış, eşinin bütün sıkıntılarını gidermeye çalışmıştır. O maddi açıdan bütün imkânlarının yanı sıra manevi bakımdan da eşine sürekli destek olmuştur. Onun manevi desteklerinin belki de en önemlisi, Hz. Muhammed'e (sav) nübüvvet görevi verildiği sırada yaşanmıştır. Hatice (ra), sıra dışı şeyler yaşadığını söyleyen eşine karşı son derece güvenilir bir liman olmuştur. O, korku

³⁹⁷ Sami b. Abdullah el-Mağlus, *Siyer Atlası*, thk. Muhammed Emin Yıldırım, 3. Baskı, Siyer Yay., İstanbul 2012, 105-110.

³⁹⁸ Hüseyin Çelik, *age.*, 207, 208.

³⁹⁹ İbn Sa'd, *age.*, I/132.

ve şaşkınlık içinde nebî olarak görevlendirildiğini söyleyen Hz. Muhammed’i (sav) teselli etmiş, onun iyi ve güvenilir biri olduğu için de yaşadıklarının muhakkak bir hikmeti olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁰ İlk ayetlerin gelişi sürecinde önemli görevin başladığını anlayan Hz. Muhammed (sav) eşi Hatice’ye, kendisine kimin inanacağını sorunca Hatice (ra) cevaben, kimse inanmasa bile kendisinin inanacağını söylemiştir. Böylece Hatice (ra) İslâm’ı kabul edenlerin ilki olmuştur.⁴⁰¹

Hatice’nin en önemli rollerinden biri, Hz. Muhammed’e (sav) nübüvvet geldiği zaman herkesten önce iman etmesi ve onu bütün varlığı ile desteklemesidir.⁴⁰² Rasûlullah’ın en sıkıntılı zamanlarında yanında bulunan Hatice (ra), onun en sağlam destekçisi olmuştur.⁴⁰³ Hatice’nin fedakârlıkları, kutlu davet yolundaki Hz. Muhammed’in (sav) sıkıntılarını hafifletmiştir.⁴⁰⁴ O, Hatice’nin ve desteklerinin ne kadar kıymetli olduğunu şöyle ifâde etmiştir:

“Allah’a yemin ederim ki bana ondan daha hayırlısı verilmedi. İnsanlar beni inkâr ederken o bana inandı ve insanlar beni yalanlarken o beni tasdik etti. Herkes beni mahrum bırakırken o beni destekledi. Allah bana sadece ondan çocuk verdi.”⁴⁰⁵

3.10.2.2 *Sevde (ra)*

Rasûlullah, çok sevdiği, sevgisinin kendisine rızık olarak verildiğini söylediği ve birçok üstünlükleri bulunan Hz. Hatice’yi kaybettikten sonra Sevde (ra) ile evlenmiştir. Hz. Muhammed’in (sav) yaşlı ve dul olan Sevde (ra) ile nikâhlanmasında Hatice’nin yokluğundaki çocukların bakımı, ev idaresi gibi bazı ihtiyaçların giderilmesiydi.⁴⁰⁶ Ancak Hz. Peygamber ile Hz. Sevde arasında bir gönül yakınlığı olmamıştır. Bu durumdan memnun olmayan Rasûlullah, boşanmak istediğini söylediğinde Sevde (ra); dileğinin kıyamet günü mü’minlerin anneleri, Rasûlullah’ın hanımları arasında yer

⁴⁰⁰ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Dâru’l-Ciyl, Beyrut 1411, I/173.

⁴⁰¹ İbn Abdi’l-Ber en-Nemerî, *el-İstiab*, (thk. Adil Mürşit), Dâru’l-A’lam, Ürdün 2002, IV/274.

⁴⁰² M. Yaşar Kandemir, “Hatice”, *DİA*, XVI, 465.

⁴⁰³ Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed’in Aile Hayatı ve Eşleri*, 8. Baskı, Çamlıca Yay., İstanbul 2017, 108.

⁴⁰⁴ İbn Abdi’l-Ber, *age*, 275.

⁴⁰⁵ Müslim, “Fedailu’s-Sahabe”, 12.

⁴⁰⁶ Ziya Kazıcı, *age*, 122.

almak olduğunu söylemiştir.⁴⁰⁷ Sevde'nin hüznüyle hüzünlenen Hz. Muhammed, onu teselli etmiş ve dileği doğrultusunda boşanmaktan vazgeçmiştir.

Hz. Sevde'nin fedakâr bir hanım olduğunu Aişe'nin şu rivayetiyle öğreniyoruz: *“Kadınlardan kendisine benzemeyi en çok istediğim kişi Sevde bint Zem'a'dır. Yaşlandığı zaman gününü Aişe'ye verdi.”*⁴⁰⁸

Rasûl'ün kendisi ile gönül yakınlığı bulunmadığı, kendisinin de iyice yaşlandığı zamanda Rasûlullah'ın onun odasında kalacağı günleri Aişe'ye vermesi, Sevde (ra)için kadın olarak önemli bir fedakârlıktır. Çünkü Aişe (ra), bekârlığı ve gençliği ile Hz. Peygambere sevgi bakımından daha yakın bulunmaktadır. Bu nedenlerle eşinin, kendisi ile olacağından daha mutlu olacağı Aişe (ra) ile gününü geçirmesini uygun bulmuştur. Özetle Sevde (ra), Hz. Muhammed'in (sav) mutluluğunu kendi mutluluğuna, ahireti dünyaya tercih etmiştir.

3.10.2.3 Aişe (ra)

Hz. Aişe (ra), Rasûlullah'ın genç ve bakire olan tek hanımıdır. Mekke döneminde nikâhlanan Aişe (ra) ve Rasûlullah'ın düğünü Medine dönemine kalmıştır. Hicret gerekçesiyle zor zamanlar geçiren genç hanım Aişe (ra), müşrik topluluk içinde yalnızlıkla imtihan olmuştur. Ayrılığın verdiği hüznü derinden yaşayan Aişe'nin eşi ile ilk imtihanı böylece yaşanmıştır denebilir.

Aişe (ra) çerçevesinde göreceğimiz bir ad onun kardeşleri Abdullah ve Esmâ'dır. Bu iki genç sahâbi, hicret esnasından önemli roller üstlenmişlerdir. Onlar yakın akrabalar olarak Rasûlullah'a ve ona hicret arkadaşlığı yapan babaları Ebu Bekir'e büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Tehlikeli yolculuk sırasında geçirilen birkaç günlük mağara durağı sırasında Esmâ (ra), yiyecek temini konusunda, kardeşi Abdullah da istihbarat ve güvenlik için zorlu görevler üstlenmişlerdir.⁴⁰⁹ Hem kendileri hem de enişmeleri Hz. Muhammed (sav) ve babaları için hayatî sayılan bu görevleri hakkıyla yerine getiren genç sahâbiler, aile ile imtihanın özel bir örneğini oluşturmuşlardır. Aile söz konusu olduğunda ve yeri geldiğinde hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması, bu iki sahâbide açıkça görülmektedir.

⁴⁰⁷ İbn Abdi'l-Ber, *age*, 317.

⁴⁰⁸ Müslim, “Reda”, 14.

⁴⁰⁹ İbn Hişam, *age*, 52-54.

Hız. Muhammed'in Medine'ye hicreti esnasında aile bağları ile imtihana bir örnek de genç yaşına rağmen muazzam bir fedakârlık timsali olan Ali'dir. Mü'minlerin çoğunun hicretinden sonra Hız. Muhammed'in (sav) de Medine'ye gideceğini tahmin eden müşrikler toplanmış ve ona suikast düzenlemeye karar vermişlerdir. Çünkü Hız. Muhammed'in (sav) Medine'ye gitmesiyle oradaki mü'minler bir lider kazanmış olacak ve ciddi bir topluluk meydana gelecektir. Bu durumun kendileri için tehlikeli olduğunu düşünen müşrikler suikast için bir grup hazırlamışlardır. Plana göre bir grup Hız. Muhammed'i (sav) evinde öldüreceklerdi ancak Allah durumu Rasûl'üne şu ayetle bildirmiştir: *"Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri yahut seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar (sana) tuzak kurarlarken Allah da (onlara) tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir."*⁴¹⁰

Müşriklerin tuzağından haberdar olan Rasûlullah, Ali'nin kendi yatağında yatmasını istemiş Ali (ra) de tereddüt etmeden dediğini yapmıştır. Hız. Muhammed'i (sav) öldürmek için saldıran grup onun yatağında Ali'yi görünce afallamışlar ve planlarının boşa çıktığını anlamışlardır.⁴¹¹

Rasûlullah'ın hicretinden bir süre sonra Aişe (ra) de Medine'ye gelmiştir. Hız. Muhammed (sav), mescidin çevresindeki odalara ailesini yerleştirmiş, Aişe (ra) ile henüz düğünleri yapılmadığı için onu babası Ebu Bekir'in evinden almamıştır. Ebu Bekir (ra) bir gün yakın dostu ve damadı olan Rasûl'e Aişe'yi almasına neyin engel olduğunu sormuştur. Bunun üzerine Hız. Peygamber sorunun mehir olduğunu söylemiştir. Bu sorun ile maddî imtihana tabi tutulan Aişe (ra) ve Hız. Muhammed, Ebu Bekir'in desteği ile bu sıkıntıyı aşmışlardır.⁴¹²

Aişe (ra), Rasûlullah ile evlendiği sırada ona ortak olarak Hız. Muhammed'in (sav) diğer eşi Sevde (ra) bulunuyordu. Ancak o, yukarıda bahsettiğimiz üzere gönül bağı durumundan dolayı Sevde'nin varlığından rahatsız olmuyordu. Ancak onu kışkırtan kişi yıllar önce vefat eden Hatice (ra) idi. Çünkü yıllar önce vefat etmiş bu ortak hanım, Hız. Muhammed (sav) için daima hayırla anılır, sevgisinden bahsedilir biriydi.

⁴¹⁰ Enfal, 8/30.

⁴¹¹ İbn Sa'd, age, 228.

⁴¹² İbn Sa'd, age, VIII/62-63.

Zaman zaman Hz. Hatice'ye öfkelendiği bile olan Aişe (ra) bu konuda birçok rivayette bulunmuştur. O, Nebî'nin hanımlarından hiçbirini Hatice (ra) kadar kıskanmadığını itiraf etmiştir. Rasûlullah'ın sevgisi hasebiyle Hatice'nin yakınlarına ikram ediyor oluşunu da kıskanan Aişe (ra), bu konuda eşine serzenişte de bulunmuştur. Genç hanımının bu hâllerini anlayışla karşılayan Rasûlullah, Hz. Hatice'nin özelliklerinden bahsederken ondan çocukları oluşunu da ayrıca bir nimet olarak saymıştır.⁴¹³

Rasûlullah'ın hayatında imtihanın toplumu da ilgilendiren bir örneği olarak *ifk (iftira) hadisesi* yaşanmıştır. Bir ailede yaşanabilecek en ağır durumlardan biri olan iftira olayı Hz. Aişe'nin başına gelmiştir.

Rasûlullah, Benî Mustalik Gazvesine hanımlarından Hz. Aişe'yi de götürmüştür. Gazveden dönerken konaklamışlar, ayrılacakları vakit Aişe (ra) ihtiyaç gidermek için ordudan uzaklaşmıştır. Dönerken gerdanlığını kaybeden Hz. Aişe, onu aramaya koyulmuş ancak bu sırada epey zaman geçmiştir. Ordu, Aişe'nin yokluğunu fark edemedi toparlanıp yola çıkmıştır. Dönüp durumu fark eden Aişe (ra), yokluğunun anlaşılıp kendisi için birilerinin gelmesini beklemiştir. Bir süre geçtikten sonra ordunun artçılarından Safvân b. Muattal es-Sülemî görevi itibariyle kamp yerini kontrol ederken onu bulmuş ve devesi ile orduya yetiştirmiştir. Hz. Muhammed'e (sav) içten bir düşmanlığı olan Abdullah b. Uyeyy, bu gecikmeyi çirkin bir iftiraya malzeme yapmıştır. Ne yazık ki onun bu iftirasına bir grup Müslüman da ortak olmuştur. Dedikodu ile yayılan iftira Hz. Muhammed (sav) ve Aişe (ra) başta olmak üzere bütün aileye zorlu zamanlar yaşatmıştır. Namusuna atılan iftira çamuru nedeniyle uzun bir süre hasta düşen Aişe (ra) ağır bir imtihana tabi tutulmuştur. Bu süreçte üzgün, endişeli ve düşünceli olan Hz. Muhammed (sav) ise durumu anlamak amacıyla görüşlerini almak için yakınlarına danışmıştır. Eşleri içinde Aişe'ye en çok rekabet eden Zeynep b. Cahş, Hz. Aişe'den hiçbir biçimde şüphelenmediğini ifade etmiştir.⁴¹⁴ Hz. Zeynep de hadisenin bu noktasında dürüstlük açısından kendi özel imtihanından geçmiştir.

Bir ailenin yaşayabileceği en ağır imtihanlardan biri olan iftira olayı, Allah'ın Nûr Sûresindeki⁴¹⁵ on birinci ayetinden başlayan kısmı vahyetmesiyle çözülmüştür.

⁴¹³ Buhârî, "Menakıbu'l-Ensar", 20.

⁴¹⁴ Mustafa Fayda, "İfk Hadisesi", *DİA*, XXI, 507

⁴¹⁵ Nûr, 24/11-21.

Ayetler, olayın açıkça bir iftira olduğunu beyan ederek Hz. Aişe'yi temize çıkarmıştır.⁴¹⁶ Böylece ciddi bir süredir durumun ağırlığı altında ezilen başta Aişe (ra) olmak üzere bütün aile rahatlamıştır.

Hz. Aişe'nin çok istemesine rağmen çocuğu olmamıştır. Çocuksuzluk imtihanı ile de sınanan Hz. Aişe, annelik duygularını kardeşlerinin çocuklarıyla gidermeye çalışmıştır.⁴¹⁷

3.10.2.4 Hafsâ (ra)

Rasûlullah, Aişe (ra) ile evliliğinden belli bir süre sonra başka evlilikler de yapmıştır. Bu durum ilk Ömer b. Hattab'ın kızı Hafsâ ile gerçekleşmiştir.

Hz. Ömer'in kızı Hafsâ, Huneys b. Huzâfe ile evliydi. Hanımı Hafsâ ile birlikte Medine'ye hicret eden Huneys, Bedir Gazvesi'ne katılmış ancak dönerken yolda hastalanıp Medine'de vefat etmişti.⁴¹⁸ Kızı genç yaşta dul kalan Ömer (ra), kız veya kız kardeşi soylu biriyle evlendirme geleneğinden⁴¹⁹ dolayı Hafsâ'yı soylu biriyle evlendirmek istiyordu. Bu düşünceyle kızı için önce Osman'ı uygun görmüş ancak Osman (ra) evlenmeyi düşünmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Ebu Bekir'e yönelen Ömer (ra) ondan da aradığı yanıtı bulamamıştır. Hatta bu durumdan dolayı yakın arkadaşına kırılmıştır. Ancak Hafsâ ile evlenmeyi Rasûlullah'ın düşündüğünü bilen Ebu Bekir (ra), durumu açıklayamadan reddetmek zorunda kalmıştır. Ömer (ra) daha sonra bir manada dertleşmek için Rasûlullah'a gelmiş olanları anlatmıştır. Rasûlullah da kızına daha hayırlı birinin Allah tarafından takdir edildiğini bildirerek Hafsâ'ya talip olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Ömer (ra), son derece memnun bir biçimde kızını Nebîye nikâhlamıştır.

İlk eşini kaybederek genç yaşta dul kalan Hafsâ, eş kaybı imtihanından sonra büyük bir lütufa ermiştir. O, artık ümmehâtü'l-mü'minînden olmuştur. Kızının acı kaybıyla dertlenen baba Ömer de aynı biçimde evladının imtihanına ortak olmuştur. O,

⁴¹⁶ Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-Ammâdî, *Tefsîru Ebi's-Suûd*, Dâr İhyâ et-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1990, VI/160.

⁴¹⁷ İbn Sa'd, *age*, 66.

⁴¹⁸ Buhârî, "Megazi", 12.

⁴¹⁹ Buhârî, "Nikah", 33.

babalık sorumluluğu ile imtihanını vermeye çalışırken Rasûlullah'a kayınpeder olma şerefine nail olmuştur.⁴²⁰

Hz. Muhammed'in Hatice hayattayken başka bir kadınla evlenmeyi düşünmemesine rağmen Hafsa ile yaptığı bu evlilik, Aişe'yi korkutmuştur. Sonrasında çeşitli nedenlerle başka hanımların da gelmesiyle ümmehâtü'l-mü'minînin sayısı artmıştır. Sayı arttıkça ve zaman geçtikçe Aişe (ra), diğer hanımların varlığına alışmıştır. Ancak zaman zaman ortaya çıkan kıskançlıklar ve gruplaşmalar da yaşanmıştır.⁴²¹ Bu kıskançlık ve gruplaşmalar, Hz. Peygamber'e de zorlu zamanlar yaşatmıştır. Hanımlar arasındaki kıskançlık ve gruplaşma vakalarının en önemli sonuçlarından biri *îlâ olayı* olarak bilinmektedir.

Sözlük anlamı *yemin etmek* olan *îlâ* kelimesi kaynaklarda kocanın yemin, adak veya bir şart ile eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasak kılması demektir.⁴²² Cahiliye döneminde var olan bu uygulama İslâmiyet'te de düzenlenerek meşru kılınmıştır. Hz. Muhammed'in (sav) hayatında *îlâ* hadisesi vuku bulmuştur. Bu durumu Âişe'nin şu rivayeti bildirmektedir: “*Rasûlullah eşlerine îlâ yaptı ve kendisine helâli haram kıldı. Arkasından da haramı helâl yaptı ve yeminden dolayı kefâret verdi.*”⁴²³

Îlâ hadisesi, Tahrîm sûresine de sebab-i nüzul olmuştur. İlgili ayetler mealen şöyledir:

“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir. Allah, (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmanızı size meşru kılmıştır. Sizin yardımcınız Allah'tır. O, bilendir, hikmet sahibidir. Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi: Bunu sana kim bildirdi? dedi. Peygamber: Bilen, her şeyden haberdar olan Allah bana haber verdi, dedi. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, (yerinde olur). Çünkü kalpleriniz sapmıştı. Ve eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilesiniz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrail ve müminlerin iyileridir. Bunların ardından melekler de (ona) yardımcıdır. Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona, sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bâkire eşler verebilir.”⁴²⁴

Sûrede açıkça anlatılmayan hadise kısaca şöyledir: Hz. Muhammed'in (sav) eşlerinden biri Peygamberin açığa vurulmasını istemediği bir durumu koruyamamıştır.

⁴²⁰ İbn Sa'd, *age*, VIII, 83.

⁴²¹ Ziya Kazıcı, *age*, 155-156.

⁴²² Hamdi Döndüren, “îlâ”, *DİA*, XXII, 61.

⁴²³ Buhârî, “Nikâh”, 91, 92, “Talak”, 21; Tirmizî, “Talak”, 21; Nesâî, “Talak”, 32.

⁴²⁴ Tahrîm, 66/1-5.

İsmi sûrede açıkça zikredilmeyen ümmehât-ı mü'mininden olan bu hanım, sırrı ifşa ederek Hz. Muhammed'in güvenine ve aile huzuruna zarar vermiştir.

Çoğu müfessirin görüşüne göre, ayetlerde tövbe etmeleri istenen iki kişi Aişe ve Hafsâ'dır. Aralarında olan kıskançlıkları nedeniyle Hz. Muhammed, onlar memnun olsunlar diye kendisine helal olan bazı şeyleri haram kılmıştır. Bu durum, bu sûrenin nüzulüne neden olmuştur.⁴²⁵

Söz konusu duruma bağlı olarak gelişen olaylar çerçevesinde Rasûlullah'ın eşlerinin bazı maddî talepleri de mevcuttur. Sade bir hayat yaşayan Hz. Peygamber, bu durumdan dolayı üzülmüş ve îlâ yaparak onlardan bir ay uzak kalmıştır. Daha sonra nâzil olan Ahzâb sûresinin 28-29. ayetleriyle ümmehâtü'l-mü'minîn, rahat bir hayat yaşamak üzere kendisinden ayrılmak ya da Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret hayatının güzelliklerini tercih etme konusunda serbest bırakılmışlardır. Bunun üzerine onlar da neyin daha kıymetli olduğunu idrak ederek isteklerinden vazgeçmişler ve Rasûlullah ile yaşamayı tercih etmişlerdir.⁴²⁶

Aile kurumu ve saadeti için son derece sıkıntılı bir hâl olan bu hadise, Hz. Peygamber için zorlu bir imtihan olmuştur. Böylece hanımlar duygusal ve insani açıdan kendi imtihanlarından geçerken Hz. Muhammed (sav) de hanımları arasında adalet ile ilgili imtihanını vermiştir. Sevgi, kıskançlık, maddiyat, hanımlar arasındaki düzen gibi çeşitli denemelere vesile olan bu durumlar yaşanabilecek beşerî imtihanlara açık birer örnektir.

Hafsâ (ra), bir kabahati sebebiyle Tahrîm sûresinin bazı ayetlerinin nüzulüne neden olmuştur. Onun, ne olduğuyla ilgili farklı rivayetler bulunan bir sırrı ifşa etmesinden dolayı hatası için tövbe etmesi istenmiştir. Kendisine sırrın verildiği kişi olarak rivayet edilen kişi de Aişe'dir. Bu iki hanım ayetlere konu olmuştur.

Nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte muhtemelen sır saklamadaki kabahati nedeniyle Rasûlullah, Hafsâ'yı ric'î talâk ile boşamıştır. Olayı öğrenen Ömer (ra), Rasûlullah'ı gücendirmenin Allah'ı gücendirmek olacağını düşünerek çok

⁴²⁵ Veysel Güllüce, "Ekmelüddin Bâbertî'nin Tahrîm Sûresi 4. Ayetinin Tefsirine Dair Risalesi", *I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu Kitabı*, Bayburt Kültürü ve Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bayburt 28-30 Mayıs 2010, 516.

⁴²⁶ Hamdi Döndüren, "Îlâ", *DİA*, XXII, 61

üzülmüştür.⁴²⁷ Kısa bir süre sonra Allah Teâlâ'nın Rasûl-ü Ekrem'e Hafsâ'yı boşamamasını emrettiği veya Cebrâil'in; Hafsâ çok oruç tutan ve çok namaz kılan bir hanımdır ve cennette senin eşindir, demesi üzerine onu boşamaktan vazgeçtiği rivayet edilmektedir.⁴²⁸

3.10.2.5 Zeynep binti Huzeyme (ra)

Zeynep binti Huzeyme, rivayetlere göre Hz. Muhammed (sav) ile üç ay gibi kısa bir süre evli kalmıştır. İlk muhacirlerden olan bu hanım dul kaldıktan bir süre sonra Rasûlullah ile evlenmiştir. Hz. Muhammed o sırada kısa bir süre önce Hafsâ (ra) ile evlenmiş bulunuyordu.

Zeynep binti Huzeyme de Aişe (ra) hariç diğer annelerimiz gibi eş kaybı imtihanını yaşamış bir hanımdır. Bu zorlu imtihandan sonra büyük bir mükâfat olarak mü'minlerin annesi ünvanını alan Zeynep binti Huzeyme, Rasûlullah ile kısa bir süre evli kalmıştır. O, genç yaşta vefatıyla eş kaybı imtihanına vesîle olmuştur. Onun cenaze namazı da bizzat Hz. Muhammed (sav) tarafından kıldırılmıştır.⁴²⁹

Zeynep binti Huzeyme'nin vefatıyla Rasûlullah, Hatice'den sonra eş kaybını bir kez daha yaşamıştır. Hz. Muhammed (sav) hayatta iken ümmehâtü'l-mü'minînden olan bu hanımlar dışında vefat eden olmamıştır.

3.10.2.6 Ümmü Seleme (ra)

İlk Müslümanlardan ve hem Habeşistan'a hem de Medine'ye hicreti bakımından iki hicret sahibi olan Ümmü Seleme (ra) de diğer birçok hanım gibi Rasûlullah ile evlenmeden önce eş kaybı ile imtihan olmuştur. Onun ilk eşi Hz. Muhammed (sav)'in de sütkardeşi olan Ebu Seleme,⁴³⁰ ailesiyle birlikte hicret için Nebîden izin alıp yola çıktığında, büyük bir sıkıntı ile karşılaşmıştır. Yolda Ümmü Seleme'nin akrabaları onları durdurmuş, Medine'ye Ümmü Seleme ve o sırada çok küçük olan çocuklarının gitmelerine engel olmuşlardır. Medine'ye sadece Ebu Seleme'nin gitmesine izin vermişlerdir. Çocuğunu da annesinden ayırıp kendileri ile birlikte götürmüşlerdir. Böylece bir aileyi birbirinden ayırıp parçalayan bir akraba güruhu yüzünden Ümmü

⁴²⁷ M. Yaşar Kandemir, "Hafsa", *DİA*, XV, 119.

⁴²⁸ Nesâî, "Talak", 76, Hâkim, IV/15.

⁴²⁹ İbn Sa'd, *age*, VIII, 116.

⁴³⁰ M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", *DİA*, XLII, 328.

Seleme, eşinden ve çocuğundan uzaklaştırılmıştır. Bu kişiler Ümmü Seleme'yi de bir yıl kadar göz hapsinde tutmuşlardır.

Bir anneyi çocuğundan ve eşinden ayıran zalim akrabaların göz hapsinde geçen süreden sonra Ümmü Seleme (ra), serbest bırakılmıştır. O, yaşadığı ayrılık ve gözetim süresi boyunca kendi tabiriyle Safa tepesine çıkıp sabah akşam akrabalarına lanetler etmiştir. Çünkü küçük çocuğu anasından, babasından ayıran zalim zihniyet kabile veya akrabalık bağlarını bahane etmiştir.

Akrabalarının zulmüne uğrayarak onlarla kabile/soy bağları nedeniyle imtihan olan Ümmü Seleme (ra), serbest bırakıldıktan sonra çocuğuna kavuşabilmiştir. Küçük bir çocukla tek başına kalan Ümmü Seleme, Medine'ye eşinin yanına gitmek istemiştir. Ancak o zamanın şartları göz önüne alındığında bu, tehlikeli bir yolculuktur. Ancak ailesini yeniden bir araya toplama isteği ve cesareti ile yola koyulan Ümmü Seleme, Osman b. Talha ile karşılaşmıştır. O, Ümmü Seleme ve çocuğun Medine'ye sağ salim gitmelerine vesîle olmuştur.⁴³¹

Ümmü Seleme, ailesi ile uzun bir ayrılık yaşadktan sonra onlarla bir araya gelmiştir. Zalim akrabalar imtihanı ile evlat ve eş ayrılığı imtihanını yaşayan bu değerli hanım, Uhud'da aldığı yara nedeniyle eşi Ebu Seleme'nin şehit olmasıyla dul kalmıştır. Ümmü Seleme, bir şehit de olsa eşinin kaybını yaşamıştır. Medine'ye hicreti esnasında karşılaştığı zorlu imtihandan sonra büyük bir cesaretle yola koyulan bu hanım, daha sonra eşinin şehit olmasıyla eş kaybını da büyük bir kederle karşılamıştır. Hz. Muhammed'in nezdinde de çok değerli olan Ebu Seleme'nin cenazesi, bizzat Rasûlullah tarafından kıldırılmıştır. Bu değerli sahabinin geride kalan hanımı ve çocukları yalnız kalmıştır.

Çocukları ile yalnız kalan Ümmü Seleme'ye Rasûlullah talip olmuştur. Yaşının ve çocuklarının çokluğu Ümmü Seleme'yi Rasûlullah'ın bu teklifi karşısında düşündürmüştür. Ayrıca kıskançlığı da başka bir endişe nedenidir. O, Hafsâ (ra) ve Aişe'nin valıkları ile birlikte Rasûlün nezdinde bir yer edinemeyeceğinden de korkmuştur. Nihayetinde Hz. Peygamber, onun bu endişelerini gidermiş ve

⁴³¹ Taberi, *age*, s.88.

evlenmişlerdir.⁴³² Rasûlullah, Ümmü Seleme'nin çocuklarını gözetmiş, onların terbiyesi ile bizzat ilgilenmiştir.

3.10.2.7 Zeynep binti Cahş (ra)

Rasûlullah'ın hanımlarından Zeynep binti Cahş Riâb el-Esediyye, Hz. Peygamber'in halasının kızıdır. Hz. Muhammed'in Zeynep binti Cahş ile evliliği, Allah'ın emri ile gerçekleşmiştir. Ahzâb Sûresinde de yeri bulunan bu evliliğin öncesi şöyledir:

Rasûlullah Arap gelenekleri çerçevesinde ilk eşi Hatice'nin kendisine hediye ettiği Zeyd b. Harise'yi azad etmiş sonrasında ona seçenek sunmuştur. O, seçenekler dâhilinde isterse ailesine dönebilecek, isterse Hz. Muhammed'in (sav) yanında kalabilecekti. Zeyd b. Harise Hz. Muhammed'in (sav) yanında kalmayı tercih etmiştir.

İslâmiyet, geldiği toplumda inanç konusunda olduğu gibi bazı örfi düzenlemeler de yapmaktaydı. Bu düzenlemelerden birisi de toplumsal sınıfları ortadan kaldırmaktı. Geleneğe göre, toplumda üst sınıf sayılan soylular ve zenginler, toplumun alt tabakası olan kölelerle veya kölelikten azad edilmiş olan mevalilerle bir tutulamaz, bunlar arasında evlilik gibi durumlar söz konusu olamazdı. Oysaki İslâmiyet, adalet ve eşitliğin hüküm sürmesini, insanların selamet içerisinde yaşamasını hedefliyordu.

Düzeltilmesi gereken gelenekler dâhilinde bir diğeri ise evlatlıkların normal evlat mesabesinde sayılmasıydı. Buna göre bir kişinin evlatlığı öz evladı gibi miras konusunda hak sahibi olabiliyordu, evlendiği zaman da evlatlığın eşi normal bir gelin olarak muamele görüyordu. Yani evlatlık ile baba arasındaki hukuk öz oğul ve öz baba arasındaki hukuk gibiydi.

Rasûlullah, bu durumları düzeltmek adına soylu, zengin ve güzel olan halakızı Zeynep binti Cahş ile evlatlığı Zeyd b. Harise'yi evlendirmek istemiştir. O, hicretin akabinde Zeynep'e isterse kendisini evlendirebileceğini söylemiş, Zeynep ise bu teklifi Rasûlü Ekrem'in kendisiyle evlenmek niyetinde olduğuna yormuştur. Cevaben "Sen nasıl istersen" demiştir. Ancak Rasûlullah âzatlısı ve evlâtlığı olan Zeyd b. Hârise için kendisini düşündüğünü söyleyince Zeynep binti Cahş, onunla nikâhlanmayı istemediğini belirtmiş, erkek kardeşi de bu evliliğe karşı çıkmıştır. Aslında Hz.

⁴³² İbn Sa'd, *age*, VIII/87-92.

Muhammed (sav) bu evlilikle, İslâm'da hür ve kölelerin birbiriyle evlenmelerinde bir sakınca bulunmadığını göstermek istemiştir.⁴³³

İslâm toplumu eşitliğin ve adaletin hüküm sürdüğü bir toplum olmalıydı cahiliye döneminden beri süren seçkin sınıf hâkimiyeti ortadan kaldırılmalıydı. Bu nedenle böyle bir evliliğin gerçekleşmesi gerekmektedir.

Talep, Rasûlullah'den gelmiş olsa da Zeynep ve ailesi bu isteği çok zor kabullenmişlerdi. Çünkü istenen şey, onların gözlerini açtıkları gibi gördükleri ve ömürleri boyunca onlarla yaşadıkları geleneklerdi. Dolayısıyla onlardan vazgeçmeleri ya da değişmesine vesile olmaları çok zor kabul edilecek bir durumdu. Onlara göre soylu ve hür bir kadının azad edilse de bir köle ile evlenme teklifi kabul edilebilir değildi. Ancak Rasûlullah bu eski ve kötü geleneğin kaldırılma zamanının geldiğine hükmederek Zeynep'i evlatlığı Zeyd için istemiştir.

Rasûlullah, durumu etrafıca onlara anlatmış ancak Zeynep ve ailesi Allah resulüne olan derin saygı ve sevgilerine, ona itaatlerine rağmen bu evliliğin gerçekleşmesini istememişlerdir. Bu durum üzerine yüce Allah şu ayeti vahyetmiştir:

*“Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”*⁴³⁴

İnen bu ayet üzerine Zeynep bu evliliğe razı olmuştur. Ancak Zeynep binti Cahş ile Zeyd b. Harise'nin bu evliliği pekiyi sürmemiştir. Bir sene kadar devam eden bu evlilik Zeyd'in isteği ile son bulmuştur.

Zeyd b. Harise'yi boşanmaya iten durum şöyledir: Güzelliği ve asaleti ile sürekli övünen Zeynep binti Cahş, Zeyd b. Harise'nin bunalmasına, evliliğinden bir tat alamamasına neden olmuştur. Çünkü Zeynep, hırçın bir mizaca sahipti.⁴³⁵ Evinde eşiyile olan bu huzursuzluğu Hz. Muhammed (sav)'e açan Zeyd, eşinden boşanmak istediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Rasûlullah, her defasında Allah'tan korkmasını, karısını boşamamasını⁴³⁶ söyleyerek Zeyd'in kırılan kalbine, huzursuzluğuna rağmen hanımını

⁴³³ Muhammed Hamidullah, “Zeyneb Binti Cahş”, *DİA*, XLIV, 357.

⁴³⁴ Ahzâb, 33/36.

⁴³⁵ Müslim, “Fedailu's-Sahabe”, 83; Nesâî, “İşretü'n-nisâ”, 3.

⁴³⁶ Ahzâb, 33/37.

bırakmaması konusunda ısrar ediyordu. Ancak dindar ve Allah'tan korkan bir kadın olmasına rağmen Zeynep'in devam eden iğneleyici sözleri Zeyd'i bu evliliği devam ettirme konusunda dayanamayacak noktaya getirmiştir. Yürümeyen bu evliliği bitirmekten başka çare kalmayınca Zeyd b. Harise, Zeynep binti Cahş'ı boşamıştır. Böylece Zeynep serbest kalmıştır.

Bir süre geçtikten sonra başka bir kötü geleneğin kaldırılması söz konusu olmuştur. Bu gelenek de evlatlıkların hanımlarının öz evladın eşi gibi kabul edilip öyle muamele görmesiydi. Bu esnada İslâmiyet evlatlık müessesinin temelden değiştirilmesine ve bir kişinin sadece öz babasına nispet edilebileceğine hükmetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de de şu ifâdeler bu konu ile ilgilidir:

“Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın. Allah yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”⁴³⁷

Hız Hz. Muhammed'in evlatlığı olan Zeyd b. Harise önceleri Zeyd b. Hz. Muhammed yani Hz. Muhammed'in oğlu Zeyd adıyla anılıyordu. Ancak bu ayetten ve düzenlemeden sonra Zeyd, Zeyd Bin Harise diye çağrılmaya ve bu adla anılmaya başlandı.⁴³⁸

Evlatlık müessesesi içerisinde düzeltilmesi gereken bir konu da evlatlığın hanımı ile ilgiliydi. Daha önceden de belirttiğimiz gibi evlatlık öz evlat gibi muamele gördüğü için, onun hanımı da öz gelin gibi muamele görüyordu. İslâm, evlatlık kurumunu kaldırdığı için bu konuda da örnek bir davranış gerekiyordu. Durum çerçevesindeki düzenleme, Rasûlullah'ın eskiden evlatlığı olan Zeyd'in boşamış olduğu hanımı Zeynep ile evlenmesini gerektiriyordu.

Yanlış düzeltme konusunda ne yapılması gerektiğini, bu yanlış uygulamanın son bulması için yapılması gerekeni Rasûlullah de biliyordu. Ancak ortaya çıkabilecek fitne ve dedikodular onu çekindiriyordu. Bu durumla ilgili ayetler de şöyledir:

“(Rasûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâıyk olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlatlıkları, karlılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o

⁴³⁷ Ahzâb, 33/5.

⁴³⁸ İbn Sa'd, *age.*, 101-115.

kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir günlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.”⁴³⁹

Ayetlerde de belirtildiği üzere Zeynep binti Cahş ile Rasûlullah'ın nikâhı bizzat Allah'ın sözü ile gerçekleştirilmiş ve göklerde kıyılmıştır. Olay Allah'ın ve Rasûlullah'ın isteğiyle gerçekleşmiştir. Zeynep binti Cahş ve ailesinin de diledikleri gibi olmuştur lakin münafıklar bu durumu geleneklerin aksine gördükleri ve ayrıca düşman oldukları için dedikodulara başlamışlardır. Dedikodu fitnesi yayılınca yüce Allah ayet-i kerime ile şu uyarıyı yapmıştır: “*Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*”⁴⁴⁰

Burada da Zeyd bin Harise'nin Hz. Muhammed'in (sav) oğlu olmadığına *racul* kelimesinin çoğulu *ricâl* kelimesi ile bir vurgu vardır. Hatta burada Rasûlyetişkinliğe erişmiş hiçbir erkeğin babası değildir, denmektedir. Çünkü Peygamberin küçük yaşlarda vefât eden oğulları olmuştur.⁴⁴¹ Dolayısıyla Hz. Muhammed (sav) Zeyd'in boşadığı hanımla evlenerek yanlış bir şey yapmamıştır. O eski gelini ile değil dul bir hanım ile evlenmiştir. Sonuç itibariyle yanlış bir gelenek son bulmuştur.

Zeynep binti Cahş'ın gelişi ile ümmehâtü'l-mü'minînin sayısı artmıştır. Aişe (ra) ve Hafsâ (ra) gençlik ve güzellikleri ile Ümmü Seleme (ra) ve Sevde'yi kendilerine rakip görmüyorlardı. Zaten Sevde (ra) kendi isteğiyle gününü Aişe'ye vermiş, sadece ümmehâtü'l-mü'minîn dairesinde kalmayı dilemiştir. Ancak Zeynep binti Cahş'ın gelişi ile kıskançlıklar artmıştır.

Zeynep binti Cahş ile Hz. Muhammed'in (sav) evlilikleri birçok noktadan değerlendirmeye müsaittir. Zeynep (ra) öncelikle ilk evliliği ile bir mecburiyet yaşamıştır. Bu ilâhî emir ile imtihan oluşu doğrudan evlilik vesîlesi ile gerçekleşmiştir. O, bir Müslüman olarak istemediği hâlde bu evliliğe razı olmuştur. Böylece emre uymuş kendi vesîlesi ile toplumun bir yanlışı düzeltilmiştir. İslam'a böylesine önemli bir hizmetten dolayı kendisi hayırla yâd edilmeye layıktır. İçinde buldukları sosyal şartlar göz önüne alındığında hizmetinin büyüklüğü anlaşılacaktır. Ancak burada Zeynep (ra) kadar sıkıntı yaşayan Zeyd b. Harise de unutulmamalıdır. O da aynı

⁴³⁹ Ahzâb, 33/37.

⁴⁴⁰ Ahzâb, 33/40.

⁴⁴¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age.*, VI/321.

biçimde yaşadığı toplumun gelenekleri aksine bu evliliği gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Sonrasında hanımı dolayısıyla yaşadığı huzursuzluk ve geçimsizlik de onun imtihanı olmuştur.

Zeynep, istemeyerek de olsa Zeyd ile evlenmiştir ancak bu evliliği sürdürmek ona sıkıntı vermiştir ki kocasına da bu durumu yansıtmıştır. Zeyd de hanımı ile sürekli yaşadığı huzursuzluk nedeniyle evliliğini bitirmiştir. Böylece bu evlilik Zeynep'e de Zeyd'e de başlamasından bitişine kadar bir imtihan vesîlesi olmuştur.

Zeynep'in Zeyd (ra) ile evliliğinde de boşanmasında da çeşitli hayırlar vardır. Bunlardan yukarıda bahsettik. Ancak bizim belirtmek istediğimiz, onların bu evliliklerinin büyük bir imtihan vesîlesi olmasıdır.

Zeyd'in Zeynep'i boşamasından belli bir süre sonra Rasûlullah ile evlenmesi de çeşitli açılardan imtihan vesîlesidir. Öncelikle yine sosyal bir düzenleme doğrultusunda gerçekleşen bu evlilik, Rasûlullah için ayet inecek kadar zor olmuştur. Çünkü önceden evlatlığı olan Zeyd'in boşadığı hanım, toplumda Rasûlullah'ın gelini olarak bilinmekteydi. Dolayısıyla bu evliliğin yapılması Nebî için bile zor olmuştur.⁴⁴² Ancak o, Zeynep'le Allah'ın takdiri ve emri ile gerçekleşen bir nikâhla evlenmiştir.

3.10.2.8 Cüveyriye Binti Haris (ra)

Ümmehâtü'l-mü'minîn'den olan Cüveyriye (ra), Benî Mustalik kabilesinin reisi olan Hâris b. Ebû Dırâr'ın kızıdır. Hicretin beşinci senesinde Rasûlullah'le evlenmeden önce amcasının oğluya evli olan Cüveyriye binti Haris'in Rasûlullah'ın hanımı olması şöyle rivayet olunmaktadır:

Müslümanlara karşı savaş hazırlıkları yapan Mustalikoğullarının durumu Rasûlullah'e ulaşmış, o da düzenlediği Benî Mustalik Gazvesi'yle onları mağlûp etmiştir. Kabileden yüzlerce kişi esir alınmış ve bunlar gazveye katılan askerlere dağıtılmıştır. Cüveyriye'nin de kocası bu savaşta ölmüştür. Bu sırada henüz yirmi yaşında bulunan Cüveyriye de esirler arasında Medine'ye götürülmüştür. Ashaptan Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın hissesine düşen Cüveyriye esaretten kurtulmak için ödemesi gereken fidye miktarını Sâbit b. Kays ile tesbit ettikten sonra bir çare umuduyla Rasûlullah'ın yanına gitmiştir. Kendisini tanıtarak fidyesinin ödenmesi hususunda

⁴⁴² Ziya Kazıcı, *age*, 249.

yardım isteyen Cüveyriye Hz. Muhammed (sav)'in evlilik teklifiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine o, fidyelerini ödeyen Rasûlullah'ın evlilik teklifini kabul etmiştir.

Cüveyriye, Rasûlullah ile evlenince onun kabilesinden olan akrabaları Hz. Muhammed (sav)'in de akrabaları olmuştur. Bu durum yüzlerce esir Mustalikoğulları için esareten kurtulmaya vesîle olmuştur. Nikâhı duyan Müslümanlar, Hz. Muhammed (sav)'in memnuniyeti için henüz esir alınan bu yeni akrabaları serbest bırakmışlardır. Böylece bu evlilik, Mustalikoğulları ile Müslümanlar arasındaki düşmanlığı gidermiştir. Rasûlullah'ın bu evlilik vasıtasıyla büyük bir topluluk ile düşmanlığı bitirmeyi ve onları İslâm'a yaklaştırmayı hedeflediği söylenebilir. Mustalikoğulları'nın bu evlilikten sonra İslâm'ı kabul etmeleri de bunun göstergesidir.⁴⁴³

Sonuç itibariyle Rasûlullah ile evlenmeden önce genç yaşta dul kalmış ve eş kaybı ile sınanmış Cüveyriye binti Haris, evlilik yoluyla büyük bir imtihan olan esarete uğrayan akrabalarının kurtulmasına da vesîle olmuştur. Nitekim bu duruma Aişe (ra) de şu sözleriyle dikkat çekmiştir: “Kavmi için Cüveyriye'den daha hayırlı ve bereketli bir kadın görmedim.”⁴⁴⁴

3.10.2.9 Safiyye Binti Huyey (ra)

Babası, Müslümanların etkili düşmanlarından ve Benî Nadîr'in reisi Huyey b. Ahtab olan Safiyye, Rasûlullah'le evlenmeden önce iki kez evlilik yapmıştır. O, önce kavmi içinde ileri gelenlerden Sellâm b. Mişkem ile, ondan boşandıktan sonra da Hayber kalelerinden birinin komutanı olan Kinâne b. Rebi' ile evlenmiştir. Çocuğu bulunmayan Safiyye, gelenek doğrultusunda Ümmü Yahyâ künyesini almıştır.⁴⁴⁵

Yaptıkları hainlikler nedeniyle Medine'den sürülen Nadiroğulları, Hayber'e yerleşmiş ancak düşmanlıklarına devam etmişlerdir. Durum üzerine Hayber'in fethedilmesi gerekmiş ve Müslümanlar birçok zorluğa rağmen Hayber'i almışlardır. Hayber fethi esnasında Safiyye'nin kocası Kinane b. Rebi' öldürülmüş kendisi de esir alınmıştır. Esirlerin taksiminde Dihye b. Halife'ye düşen Safiyye, Benî Kurayza ve Benî Nadîr'in hanımefendisi olması hasebiyle Hz. Muhammed (sav)'e verilmiştir. Rasûlullah, Safiyye'ye Müslüman olması şartıyla onunla evleneceğini, Müslüman

⁴⁴³ Rıza Savaş, “Cüveyriye bint Haris”, *DİA*, VIII, 146.

⁴⁴⁴ İbn Abdî'l-Ber, *İstiab*, IV/253.

⁴⁴⁵ Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379, IV/814.

olmazsa da serbest bırakılarak ailesine dönebileceğini söylemiştir. Safiyye bu seçenekler karşısında İslâmiyet’i kabul etmiştir. Rasûlullah, onu azat ederek hürriyetine kavuşturmuştur. Ona özgürlüğünü mehir olarak veren Rasûlullah, Medine’ye dönerken bir konak yerinde Safiyye ile evlenmiştir.⁴⁴⁶

Safiyye (ra), ümmehâtü’l-mü’minîn içerisinde kıskançlık nedeniyle bulunan rekabetten etkilenmiş ve Âişe’nin bulunduğu grupta yer almıştır.⁴⁴⁷ O, çeşitli zaman ve vesîlelerle Rasûlullah için hanımları veya evlilikleri ile imtihan nedenine örnek olmuştur. Nitekim bu, Tahrîm Sûresinin ilk ayetlerinin iniş nedeni konusunda da incelenmiştir.

Safiyye (ra), yahudi bir ailenin ferdi olması hasebiyle Nebînin hanımları arasında konu olmuş,⁴⁴⁸ Âişe (ra) ile Hafsâ (ra) da bu duruma işaret ederek kendilerinin Resûlullah ile aynı soydan geldiklerini söylemişlerdir. Rasûlullah ile aynı soydan gelmeyi bir üstünlük nedeni sayan Hz. Hafsâ ve Hz. Aişe’nin sözleri Safiyye’yi üzmüş ve durum Rasûl’e intikal etmiştir. O da, “Benden nasıl daha hayırlı olabilirsiniz ki eşim Hz. Muhammed, babam Hz. Hârûn, amcam Hz. Mûsâ’dır deseydin ya!” diyerek onu teselli etmiştir.⁴⁴⁹

Hac yolculuğunda Safiyye’nin devesi hastalanınca Hz. Muhammed (sav) hanımı Zeyneb bint Cahş’a Safiyye’ye yanında bulunan develerden birini vermesini söylemiştir. Rasûlullah’ın bu isteğine karşılık olarak Zeynep, “Yahudiye mi vereceğim?” demiştir. Bunun üzerine Rasûlullah üç ay gibi bir süre Zeynep binti Cahş’ın yanına gitmemiştir.⁴⁵⁰

İnsanın fitratında olan kıskançlık ve çekemezlik, ümmehâtü’l-mü’minîn arasında da doğal olarak mevcuttur. Bu durum, rivayet edilmiş birçok olaydan anlaşılmaktadır. Safiyye (ra) de bir kadın olarak kıskançlığa neden olduğu gibi yeri geldiğinde kıskançlık yapmıştır. Nebînin hanımlarındaki bu kıskançlık olayları ve davranışları, beşeriyet çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu duruma örnek olarak rivayet edilen şu olay dikkatlerden kaçmamalıdır:

⁴⁴⁶ İbn Hişam, *age*, III/177-184; Buhârî, “Salât” 12; “Megazi”, 38; “Nikah”, 68; “Cihad”, 74.

⁴⁴⁷ Buhârî, “Hibe”, 8.

⁴⁴⁸ İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

⁴⁴⁹ Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

⁴⁵⁰ Müsned, VI, 337-338.

Safiyye (ra), Rasûlullah'ın son hastalığında “Keşke senin yerinde ben olsaydım” diyerek üzüntüsünü belirtmiştir. Bunun üzerine diğer hanımlarının birbirlerini işaret ettiğini gören Hz. Muhammed (sav), onları uyarmış ve Safiyye'nin sözünde samimi olduğunu belirtmiştir.⁴⁵¹

3.10.2.10 Ümmü Habîbe Remle Binti Ebi Süfyan (ra)

Babası Ebû Süfyân, Kureyş kabilesinin reislerinden olan Ümmü Habîbe, Hz. Muhammed (sav)'in halasının oğlu Ubeydullah b. Cahş ile evlenmiştir. Ubeydullah, önceleri Mekke'de yaygın olan inançlardan biri olan Hanîf dinine mensuptur. Ancak o, daha sonra Hıristiyanlığı kabul etmiştir.

İslâmiyet tebliğ edilmeye başlayınca Ümmü Habîbe ve kocası ilk inananlardan olmuşlardır. İlerleyen zamanlarda müşriklerin baskısından dolayı ikinci kabile ile Habeşistan'a hicret eden çiftin, burada bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Bebeğe Habîbe adını vermişlerdir. Böylece Ümmü Habîbe adı ile künyelenen bu hanım sahabinin başka çocuğu olmamıştır. Bir süre sonra Ubeydullah b. Cahş önceki inancı Hıristiyanlığa dönmüş ve eşi Ümmü Habîbe'yi de buna zorlamıştır. İnancı uğruna hicret ederek birçok sıkıntıya göğüs geren Ümmü Habîbe, kocasının bu zorlamasına şiddetle karşı koyması nedeniyle boşanmışlardır. Bir süre sonra da Ubeydullah, Habeşistan'da Hıristiyan olarak ölmüştür.⁴⁵²

İnancı konusunda kocası ile imtihan olan Ümmü Habîbe'nin durumu Hz. Muhammed'e (sav) intikal edince Hz. Peygamber, onun bir çocuğuyla hicret yurdunda yalnız kalmaması için kendisine evlilik teklif etmiştir. Habeşistan kralı Necaşî'ye bir mektup göndererek ondan Ümmü Habîbe'yi kendisine nikâhlanmasını isteyen Hz. Peygamber, Ümmü Habîbe'nin kabulü ile onunla evlenmiştir. Nikâh, dört yüz dinar mehir ile Ümmü Habîbe için Halid b. Said b. As'ın vekâleti ile gerçekleşmiştir. Ümmü Habîbe'nin babası Ebu Süfyan, henüz Müslüman olmadığı için onun velayetine başvurulmamıştır. Onun bu evliliğe öfkelenmesi ya da karşı çıkması gibi olumsuz bir tavır göstermesi beklenirken Ebu Süfyan, Hz. Muhammed (sav) için, “O, reddedilmeyecek biridir” demiştir. Böylece kızı ile Hz. Muhammed (sav)'in evliliğini benimsemiştir. Bu evlilik aynı zamanda onun İslâmiyet'e karşı sert tavırlarının

⁴⁵¹ Aynur Uraler, “Safiyye”, *DİA*, XXXV, 474.

⁴⁵² Aynur Uraler, “Ümmü Habîbe”, *DİA*, XLII, 318.

yumuşamasına vesîle olmuştur. Bu duruma işaret eden İbn Abbas, “*Olur ki Allah sizinle düşman olduklarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir. Allah gücü yetendir. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir*”⁴⁵³ mealindeki ayetin bu olayla ilgili olarak nazil olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁴

Ümmü Habîbe'nin inancı doğrultusunda ailesi ile sınındığı birçok durum olmuştur. Ailevî imtihanlar doğrultusunda babasının baskılarına maruz kalması, hamileliğine rağmen Habeşistan'a hicret etmeye mecbur olması ve hicret yurdunda kocasının irtidâdı üzerine onu da dinden dönmeye zorlaması, Ümmü Habîbe'nin baba, eş ve evlat ile imtihanlarında göze çarpanlardır. Bu imtihanlar, inanç vesîlesi ile gerçekleşmiş olsa da aile bireylerinin ilâhî sınama doğrultusunda ne denli rol üstlenebileceğinin göstergesidir.

3.10.2.11 Mariye binti Şem'un el-Kıbtîyye (ra)

Rasûlullah, hicretin 8. yılında civar ülkelere İslâm'a davet mektupları göndermeye başlamıştır. Tebliğ mektuplarından biri de Hâtıb b. Ebû Beltea ile Mısır'a gönderilmiştir. Mısır, o sıralar Cüreyc b. Mînâ valiliğinde Bizans'a aittir. İslâm'a davet mektubu Cüreyc b. Mînâ'ya ulaştığında o, elçi ile bazı konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalar neticesinde elçinin de onu gönderen kişinin de hikmetli olduğunu anlamıştır. Ancak Cüreyc, etkilenmesine rağmen durum endişesi ile Bizans'tan çekindiği için İslâm'ı kabul etmemiştir. Bununla beraber o, Rasûlullah'a birçok hediye göndermiştir. Hediyeler arasında annesi Hıristiyan olan Kıptî iki kız kardeş de cariye olarak bulunmaktadır. Bunlar Mariye ve Sîrîn adında iki genç kızdır. Bunların yanı sıra Mâriye'nin amcaoğlu Me'bûr adlı biri de hadım ağası olarak gönderilmiştir.⁴⁵⁵

Elçi Hâtıb b. Ebû Beltea, vatanlarından ayrılarak hediye olarak gönderilen bu insanlara yolda İslâm'ı anlatmış ve onlar da anlatılanlardan etkilenmişlerdir. Mariye ve Sîrîn, Hâtıb'ın İslâm'a davetini kabul etmiş, Me'bur ise daha sonra Müslüman olmuştur.⁴⁵⁶

Medine'ye ulaşan kabile ve hediyeler karşılanmış, Rasûlullah Mâriye'yi kendine câriye olarak almıştır. Onun kız kardeşi Sîrîn'i de şair Hassân b. Sâbit'e hediye eden

⁴⁵³ Mümtehine, 60/7.

⁴⁵⁴ Şevkânî, *age*, V/214; İbn Sa'd, *age*, VIII/99.

⁴⁵⁵ İbni Abdi'l-Berr, *age*, IV/397; Taberi, *age*, II/307.

⁴⁵⁶ İbn Sa'd, *age*, I/134.

Rasul, Mariye'yi Ümmü Süleym bint Milhân'ın ya da Hârise b. Nu'mân'ın evine yerleştirmiştir. Mariye, Rasûlullah'ın hanımları arasında cariyeye olduğu için kiskanılmaya layık görülme de Rasûlullah'ın onu ziyaretleri Aişe'yi rahatsız etmiştir. Kadınlık fitratı ile Mariye'yi kıskanan Aişe (ra), rahatsızlığını Hz. Muhammed (sav)'e şikâyet etmiştir. O da Mariye'yi Medine'nin yukarı semtlerinden biri olan Âliye'ye yerleştirmiştir.⁴⁵⁷

Mâriye yeni yaşantısına alışmaya çalışırken kötü niyetli birtakım kişilerin iftirasına uğramıştır. İddia, Mâriye ile Kıbtî bir köle ya da başka bir rivayete göre Mısır'dan birlikte geldikleri Mariye'nin amcasının oğlu olan hadım ağası hakkındadır. Bu dedikoduların çıkması üzerine Hz. Muhammed (sav), durumu araştırması için Ali'yi görevlendirmiştir. Araştırma neticesinde Kıbtî'nin de hadım olduğu anlaşılmıştır. Böylece söylentinin bir iftira neticesinde yayıldığı anlaşılarak konu kapanmıştır.⁴⁵⁸ Aişe (ra) gibi önce iftiraya uğrayıp sonra temize çıkan Mariye (ra), durum neticesinde rahat bir nefes almıştır.

Hz. Muhammed (sav)'in ilk eşi Hatice (ra) dışında hiçbir hanımından çocuğu olmamıştır. Ancak zaman hicri 8. yılı gösterdiğinde onun, Mâriye'den bir erkek çocuğu dünyaya gelmiştir. Böylece cariyeye olan Mâriye, ümmü'l-veled konumuna geçerek özgürlüğüne kavuşmuştur.⁴⁵⁹

Sonraları Meşrebetü İbrâhim (İbrâhîm'in yüksek köşkü) diye anılacak olan Medine yakınlarındaki Kuf bölgesinde doğan İbrâhim'in ebeliğini ensardan Ümmü Râfi yapmıştır. Onun kocası olan Ebû Râfi de oğlunun doğumunu Rasûlullah'e müjdelemiştir. Bu haber ile çok sevinen Rasûlullah ona bir köle hediye etmiştir. O sırada yanında bulunanlara hitaben “*Bu gece bir oğlum oldu, ona atam İbrâhim'in adını verdim*”⁴⁶⁰ diyen Rasûlullah bu ismi, Cebrâil'in kendisini “İbrâhim'in babası” diye selâmlamasından dolayı vermiştir.⁴⁶¹ Doğumun yedinci gününde İbrâhîm'e ismi verilmiş, yine aynı gün onun için akika kurbanı kesilmiş ve saçları Ebû Hind tarafından kesilerek tartılmış ve bu saçların ağırlığınca gümüş sadaka olarak dağıtılmıştır. Daha

⁴⁵⁷ Aynur Uraler, “Mariye”, *DİA*, XXVIII, 63.

⁴⁵⁸ İbni Abdi'l-Berr, *age*, IV/410-413.

⁴⁵⁹ Joseph Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş*, Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener (çev.), Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1986, 138.

⁴⁶⁰ Müslim, “Fedail”, 62.

⁴⁶¹ İbn Sa'd, *age*, I/135.

sonra gelenekler doğrultusunda birçok isteklinin arasından Ümmü Bürde Havle bint Münzir, İbrâhîm'e sütanne olmuştur. Rasûlü Ekrem de kendisine ait bir hurmalıkla bir miktar koyun ve devenin sütlerini bu hanım sahabiye tahsis etmiştir.⁴⁶²

İbrâhim, yaklaşık on sekiz aylıkken hastalanmış ve kısa bir süre içinde vefat etmiştir. Aynı gün güneş tutulması gerçekleşmiş ve bazı insanlar İbrâhîm'in ölümü nedeniyle bu tutulmanın meydana geldiğini düşünmüşlerdir. Ancak Hz. Muhammed (sav), güneş ya da ayın bir kişinin ölümünden dolayı tutulmayacağını söylemiştir.⁴⁶³

Rasûlullah, henüz bebeklik döneminde vefat eden İbrâhîm'in acısını yüreğinde hissetmiş, evlat kaybı ile imtihan olmuştur. İbrâhîm bebek son anlarını yaşarken Rasûlullah onu kucağına almış ve ağlamıştır. O sırada orada bulunan Abdurrahman b. Avf, nebînin ağladığını görmüş ve şaşkınlıkla onun ağlama nedenini sormuştur. Çünkü Hz. Muhammed (sav) daha önce ölen için ağlamayı yasaklamıştır. Bunun üzerine Rasûlullah şöyle buyurmuştur: *“Ben sadece dengesizce ve bağırarak ağlamayı yasakladım. Yani musibet anındaki dengesiz sesleri, yüzlerin tirmalanmasını, yaka paça yırtılmasını ve şeytanca sesleri.”*⁴⁶⁴

Evlat kaybı her zaman için yürek acıtan bir durumdur. Ancak ölüm, gençliğinde ya da küçüklüğünde kaybedilen evlattan dolayı daha çok hüznün vericidir. Hele hele bebekliğinde ölen çocuğun acısı, kendisi gibi daha hassas ve bir o kadar da derindir. İşte böyle bir imtihanı Hz. Muhammed (sav) ve Mâriye (ra) yaşamıştır. Rasûlullah da yaşadığı hüznü şöyle ifade etmiştir: *“Göz yaşarır, kalp üzülür, ancak biz ancak Rabbimizin razı olacağını söyleriz. Vallahi ey İbrâhîm, biz senin için üzülüyoruz.”*⁴⁶⁵

Rasûlullah'ın yaşadığı evlat kaybı imtihanı karşısındaki tutumu, böyle durumlarla karşılaştığında nasıl davranılması gerektiğinin de örneğidir. Dünya nimetlerinin en güzellerinden olan evlat ve evlat sevgisi, kaybıyla yokluğuna ve evlat acısına dönüşebilmektedir. Bu, şüphesiz ebeveyn için ağır bir imtihandır. Göz aydınlığı,⁴⁶⁶ gönül hoşluğu olan, kendileri vesîlesiyle mutluluk veren nimetlere

⁴⁶² Asri Çubukçu, “İbrâhîm”, *DİA*, XXI, 273.

⁴⁶³ Buhârî, “Küsûf”, 1, 15, 17; Müslim, “Küsûf”, 10, 23, 29.

⁴⁶⁴ Buhârî, “Cenaiz”, 44.

⁴⁶⁵ Müslim, “Fedail”, 62.

⁴⁶⁶ Furkân, 25/74.

ulaşılacak evlatlar,⁴⁶⁷ yoklukları ile insanı derin bir hüzne sevk edebilirler. Nitekim Hz. Muhammed (sav) de evladının kaybından dolayı duyduğu derin hüznü ifade etmekten çekinmemiştir.

3.10.2.12 *Reyhane binti Şem'un (ra)*

Benî Nâdir ya da Benî Kurayza'dan olduğu konusunda farklı rivayetler bulunan Reyhane Yahudi asıllı bir kadındır. Hendek savaşından sonra Benî Kurayza Rasûlullahla yaptıkları anlaşmayı bozmuşlar bunun üzerine de İslâm ordusu onları muhasara altına almıştır. Muhasarada Benî Nadir'in erkekleri öldürülmüş, geri kalanlar esir olarak alınmıştır. Bu olayda Reyhane'nin de kocası olan el-Hakem öldürülmüş, Reyhane böylece hem dul hem esir olmuştur. Kaynaklarda güzel olduğu belirtilen Reyhane esirlerle birlikte getirildiğinde Hz. Muhammed (sav) onu kendi payı olarak seçmiştir. Bu nedenle bazı kaynaklar Reyhâne'yi Rasûlullah'ın iki câriyesinden biri olarak kaydetmektedir. Rasûlullah Reyhane'yi İslâm'a davet etmiş, o da bir süre sonra davete icabet ederek Müslüman olmuştur. Rasûlullah bunun üzerine onunla evlenmiş ancak Reyhane, cariye olarak kalmayı istemiştir.⁴⁶⁸

İlerleyen zamanlarda Reyhane, Hz. Muhammed (sav)'i çok fazla kıskanmaya başlamıştır. Bu durumun devamı üzerine Rasûlullah, Reyhane'yi bir talakla boşamıştır. Böyle bir yalnızlığa ve terk edilmişliğe dayanamayan Reyhane, çok üzülmüş, günlerce gözyaşı dökmüştür. Onun çok fazla üzülp ağlaması neticesinde Hz. Muhammed (sav), Reyhane'ye dönmüştür.⁴⁶⁹

Rasûlullah, diğer hanımları gibi Reyhane için de bir gün belirlemiştir. O, Veda haccı sonrasında vefat etmiştir. Cenaze namazı bizzat Hz. Muhammed (sav) tarafından kıldırılmıştır.⁴⁷⁰

Özet olarak Reyhane, kocası el-Hakem'in vefatı ile eş kaybını yaşamış ve akabinde dul ve esir olmuştur. Sonrasında Hz. Muhammed'in (sav) nazar-ı itibarı ile şereflenen bu hanım kendi isteği ile Rasûlullah'ın cariyesi olmuştur. O, Hz. Muhammed'in (sav) pek çok hanımı olması nedeniyle kıskançlık yapmıştır. Bu durum

⁴⁶⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age.*, VI/89.

⁴⁶⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Salih Tuğ (çev.), yy., Ankara 2003, II, 690; Ziya Kazıcı, *age.*, 355.

⁴⁶⁹ İbn Sa'd, *age.*, VIII, 130.

⁴⁷⁰ Hayâtî Yılmaz, "Reyhane binti Şem'un", *DİA*, XXXV, 41-42.

kendisi ve Hz. Peygamber için zor zamanlar yaşatmıştır. Böyle bir imtihan karşısında Rasûlullah, çıkış yolu olarak onu boşamayı tercih etmiştir. İkisinin de imtihanı için çözüm olabilecek bu boşanma olayı, Reyhane'yi derinden yaralamış ve onu terk edilme imtihanı ile baş başa bırakmıştır. Böylece eşler arasındaki kıskançlık imtihanı yalnızlık ya da terk edilme imtihanını doğurmuştur. Netice itibariyle durumuna çok fazla üzülen Reyhane yeniden Hz. Peygamber'e kavuşmuştur. Reyhane'nin derin hüznünden dolayı etkilenen Hz. Muhammed (sav), ona dönmüştür. Kendi isteği ile cariye olarak kalan Reyhane, efendisi Hz. Muhammed (sav)'in dönüşü ile mutlu olmuş ve ölene dek onunla yaşamıştır.

3.10.2.13 *Meymûne bint el-Hâris (ra)*

Rasûlullah ile evlenmeden önce adı Berre olan Meymûne bint el-Haris, İslâmiyet'ten önce evlendiği Mes'ûd b. Amr es-Sekafi'den ayrılmış daha sonra da Ebû Rûhm b. Abdülzâ ile evlenmiştir. Meymûne, kocasının ölmesi üzerine dul kalmış bir süre sonra da Rasûlullah ile evlenmek istemiştir. Bu isteğini Rasûlullah'ın amcası Abbâs'ın hanımı ve kendisinin de kız kardeşi olan Ümmü'l-Fazl Lübâbe'ye açmıştır. Kendisine teklif edilen Meymûne ile evlenmeye niyetlenen Rasûlullah, o sırada Mekke'de bulunan amcası Abbâs'a haber göndermiştir. Umretü'l-kazâya hazırlanan Rasûlullah, amcasından Meymûne ile evlenmesine aracılık yapmasını istemiştir.

Meymûne, Rasûlullah'ın kendisi ile evlenme niyetini öğrendiğinde kendini Rasûl'e hibe etmiştir. O, kendini Hz. Muhammed'e hibe eden birkaç hanımdan biridir.⁴⁷¹ Bu durum üzerine bu biçimde kendisini hibe eden Peygamberin de kendisini kabul ettiği mü'min kadının evliliğini sadece ona mahsus⁴⁷² olmak üzere onaylayan ayet⁴⁷³ inmiştir. Nitekim Meymûne hicretten önce İslâmiyet'i kabul etmiş mü'min bir kadın iken Nebîye kendisini hibe ettiğini belirtmiştir. Hz. Muhammed (sav) Meymûne'ye beş yüz dirhem mehir vermiş ve bu evliliğinden sonra da başka bir evlilik yapmamıştır.⁴⁷⁴

Hz. Muhammed (sav)'in yaptığı bazı evlilikler siyasi bir takım amaçlar gütmektedir. Onun Meymûne (ra) ile evlenmesinde de böyle bir amaç bulunmaktadır.

⁴⁷¹ Kâdı Beydâvî, *age.*, III/582.

⁴⁷² İbn Kesîr, *age.*, XII/6564; Râzî, *age.*, XVIII/279.

⁴⁷³ Ahzâb, 33/50.

⁴⁷⁴ M. Yaşar Kandemir, "Meymûne", *DİA*, XXIX, 506.

Çünkü Meymûne'nin mensubu bulunduğu kabile bölgede önemli bir topluluktur. Bu kabile Âmir b. Sa'saa kabilesidir. Hz. Muhammed (sav)'in Âmir b. Sa'saa kadınlarından Meymûne ile evlenmek istemesinde, onlarla akrabalık bağı kurma amacının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu evlilikten belli bir süre sonra Âmir b. Sa'saa kabilesinin heyetleri Medine'ye gelmiş ve Rasûlullah'le görüşmüşlerdir. Bu irtibatların sonucunda kabile halkı İslâmiyet'i kabul etmiştir.

Aişe'den nakil ile Hz. Muhammed (sav), vefatından önce ilk kez Meymûne'nin evinde rahatsızlanmıştır. Daha sonra eşlerinin izni ile bakılmak için Aişe'nin evine yerleşen⁴⁷⁵ Rasûlullah bir süre sonra vefat etmiştir.

Meymûne, Hz. Muhammed (sav)'in vefatından sonra onunla ilk kez bir arada bulunduğu Serif denilen yere sık sık giderek kocasının hatırasını yeniden yaşamak istemiştir. Önceden de bildiği eş kaybını bu kez tarifsiz bir biçimde, bir imtihan vesilesi olarak yaşayan Meymûne'nin burada vefat ettiği ve buraya gömüldüğü rivayet edilmiştir.⁴⁷⁶

3.10.2.14 Değerlendirme

Rasûlullah'ın hanımları ile ilgili sonuç olarak şunlar söylenebilir: Onlar mü'minlerin anneleri⁴⁷⁷ olma şerefine erişmiş nadide insanlardır. Ümmehâtü'l-mü'minînin annelik mesabesindeki saygınlığına⁴⁷⁸ binaen onlarla evlenmek yasaklanmıştır.⁴⁷⁹ Onların anne mesabesinde sayılmalarının sebebi, onlarla evlenilemeyeceği ve mertebe açısından saygınlıklarını ifâde etmektir.⁴⁸⁰ Bu değerli hanımlar pek çok açıdan fazilet sahibidirler. Onlar, Hz. Muhammed'in her anında yanında olmuşlardır. Onun yaşadığı bütün zorlukları görmüşler, kaçınılmaz olarak bu zorluklardan etkilenmişlerdir.

Nebînin hanımları Rasûlullah'a ellerinden geldiğince destek olmuş ve onun yaşadığı sıkıntıları da sevinçleri de paylaşmışlardır. Onlar, yeri gelince ellerinde bulunan serveti fedâ ederek maddî, yalnız kaldığında veya ihtiyaç olduğunda Nebînin

⁴⁷⁵ Müslim, "Salât", 21.

⁴⁷⁶ İbn Hişam, *age*, III, 202-203.

⁴⁷⁷ Ahzâb, 33/6, 53.

⁴⁷⁸ Hayreddin Karaman vd., *age*, IV, 368.

⁴⁷⁹ Ahzâb, 33/53.

⁴⁸⁰ Kâdı Beydâvî, *age.*, III/553.

yanında bulunarak ve onu teskin ederek, gerektiğinde fikirlerini söyleyerek manevî destek vermişlerdir.

Nebî hayatları doğası itibariyle zorluklar sarmalıdır. Onların görevleri insanları doğru yola davet etmektir. Doğal olarak genellikle hitap ettikleri kişiler yoldan sapmış, çoğunlukla azgın kişilerdir. Nitekim Hz. Muhammed (sav)'in karşısındaki kişiler de sapkın, ahlaksız, adaletsiz, doğru yola gelmemekte ısrarcı, çıkarları uğruna bütün ulvi değerleri hiçe sayan insanlardır. O, cahiliye insanlarını evrensel düzeyde örnek hâle getirmekle görevlidir. Onların hayatını temelden değiştirmesi gereken Rasûlullah, hayatı boyunca insanların çıkarabileceği birçok zorlukla mücadele etmiştir. Rasûlullah'ın hanımları da onun mücadelelerinde yanında yer almışlardır.

Hz. Muhammed (sav) gibi birinin hayatında yer almak, birçok meşakkate ortak olmak demektir. Nitekim onun yaşadığı sıkıntılar, eşlerini de etkilemiştir. O, bir insan olmakla beraber nübüvvet konumu ve görevleri dolayısıyla normal insanlardan farklıdır. Ayrıca Hz. Muhammed (sav)'in, Müslümanların önderi olarak özellikle Medine'de devlet başkanlığı konumu da bulunmaktadır. Bütün bu hususlar göz önüne alındığında onun hanımları, Hz. Muhammed (sav) vasıtasıyla çeşitli imtihanlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Onlar, başka hanımlar gibi imtihan olmakla beraber, Nebî eşi oldukları için sadece kendilerinin yaşayabileceği imtihanlardan da geçmişlerdir.

Son olarak Rasûlullah'ın eşleri, onun vefatıyla eş kaybı ile imtihan olmuşlardır. Aişe (ra) hariç mü'minlerin anneleri, daha önce bu durumla karşılaşmışlardır. Aişe (ra) de Rasûlullah'ın vefatı ile bu imtihanla baş başa kalmıştır. Hatta Rasûlullah, Aişe'nin hücrelerinde vefat etmiştir. O, vefat etmeden önce, "Lâ ilâhe illallah, ruh teslim etmek ne zor şeymiş!" diyerek Aişe'nin kollarında "maa'r-refikî'l-a'lâ" (en yüce dostu) sözüyle ruhunu teslim etmiştir.⁴⁸¹

Eş kaybının maddî ve manevî sonuçları vardır. Başka hanımlar için vefat eden eşten sonra başka biriyle evlenerek manevî anlamda belki bu kaybın yeri doldurulabilir. Ancak mü'minlerin anneleri söz konusu olduğunda böyle bir durum imkânsızdır. Çünkü onların Rasûlullah'tan başka biriyle evlenmeleri ayet ile yasaklanmıştır.⁴⁸² Dolayısıyla

⁴⁸¹ Mustafa Fayda, "Muhammed", *DİA*, XXX, 422.

⁴⁸² Ahzâb, 33/53.

Rasûlullah'ın vefatı, mü'minlerin annelerinin hayatlarında yeri doldurulamayacak manevî bir boşluk oluşturmuştur.

Hanım için kocanın kaybı maddî anlamda da birçok zorluğu beraberinde getirmektedir. Mü'minlerin anneleri için de aynı durum söz konusudur. Ancak onlara beytü'l-mâlden sağlanan ödenek, Rasûlullah vefat ettikten sonra devam ettirilmiştir. Ayrıca bazı sahabiler onlara hediyeler göndererek geçimlerine katkıda bulunmuşlardır.⁴⁸³

Mü'minlerin anneleri her ne kadar ulvi bir makamda bulunuyor da olsalar onlar da birer beşerdir. Hemen hemen bütün kadınlarda var olan kıskançlık duygusu ümmehâtü'l-mü'mininde de vardır ve aralarında kıskançlıkla ilgili vakalar yaşanmıştır. Doğal olarak onların kıskançlık yapmaları anlaşılır bulunmalıdır. Onların kıskançlık olayları genellikle birbirlerine karşıdır. Kendilerini Hz. Muhammed'in (sav) gözünde ve gönlünde ayrıcalıklı ve daha sevgili hissetmek istemeleri nedeniyle, aralarında sıklıkla mukayeseler yaşanmıştır. Öyle ki bu durum, içlerinde gruplaşmaya kadar varmıştır. Onlar aralarında iki grup oluşturmuşlardır: Aişe'nin ve Ümmü Seleme'nin grubu. Aişe'nin grubunda Sevede, Hafsâ ve Safiyye, Ümmü Seleme grubunda ise diğer hanımlar bulunmaktadır.⁴⁸⁴ Grupların oluşumunda bazı kıstasların olduğu rivayet edilmiştir. Bunlar; Kureyşli olmak, Rasûlullah'ın dostlarının kızı olmak ve hicret etmek gibi ölçütlerdir.

Yine onlarda diğer insanlarda bulunan zayıflıklardan da bulunmaktaydı. Sır saklayamama, dünyevî nimetlerden arzulama gibi bazı insanî zayıflıklar, onların da hayatlarında zuhur etmiştir. Bu durumlar ayetlere de konu olmuştur.⁴⁸⁵

Kur'ân'ın bazı ayetleri Hz. Peygamber'in hanımlarına hitaben indirilmiştir. Ahzâb Suresinin yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu ayetlerinde onların dünya ve ahiret arasında bir tercih yapmaları istenmiştir. Rivayete göre Hz. Muhammed'in hanımları, Müslümanların güçlenmeleriyle birlikte gelen refahlıktan faydalanmak istemişler ve bunun için de Peygambere bazı maddi talepler iletmışlerdir.⁴⁸⁶ Hayatını son derece sade yaşayan Hz. Muhammed ise belli ki bu durum karşısında rahatsız olmuştur. Netice

⁴⁸³ Ahmed b. Hanbel, *age*, VI, 104, 120-121, 135.

⁴⁸⁴ Buhârî, "Hibe", 6.

⁴⁸⁵ Ahzâb, 33/26-33, 59; Tahrîm, 66/3-5.

⁴⁸⁶ İbn Kesîr, *age*, XII/6516.

itibariyle bu muhayyerlik ayeti inmiş ve ümmehât-ı mü'minîn, dünya nimetlerini dilerlerse Peygamberin onları serbest bırakacağını ya da kalarak Allah, Rasûlü ve ahireti tercih edebileceklerini bildirmiştir. Hz. Peygamber hanımlarına tek tek bu ayeti okumuş onlar da Allah'ı ve Rasûlünü seçmişlerdir.⁴⁸⁷ Ayetlerin devamında ise genel ifadeler yer almaktadır. Peygamber hanımlarının diğer hanımlar gibi olmadığı⁴⁸⁸ cezalarının da ödüllerinin de iki kat olacağı bildirilmektedir.⁴⁸⁹

Peygamber hanımları, yeri geldiğinde birbirlerini kıskanmışlar, Hz. Muhammed'i birbirlerinden kıskanmışlar, yeri geldiğinde insanî zafiyet göstererek bir sırta sadık kalamamışlar,⁴⁹⁰ bazen de dünya nimetlerini arzulamışlardır. Bütün bunlar herkesin tercihi olabilecek şeylerdir. Rasûlullah gibi onlar da birer insandır ve doğal olanı yaşamışlardır.

Rasûlullah, hanımlarının kıskançlıklarını bu imtihandan geçen diğer Allah'ın elçileri gibi, İbrâhîm gibi⁴⁹¹ idare etmiştir. O, hanımları ile imtihanlarında onları idare etmek için yeri geldiğinde kendine helal olan şeyleri haram saymaktan bile çekinmemiştir.⁴⁹² Hz. Muhammed, hanımları ile imtihanlarında ilâhî yönlendirmeye tabi olduğu gibi kendi çözümlerini de uygulamıştır.⁴⁹³ Bu durumlar, bütün mü'min erkeklere örneklik teşkil etmektedir. Yeri geldiğinde çözüm olarak hanımlarının gönlünü hoş tutmayı, onlara adaletli davrandığı gibi kimi zaman içlerinden bazılarına bazı hususlarda ayrıcalık göstermeyi, anlayışlı olmayı, görmezden gelmeyi ya da hanımlarından uzak kalmayı tercih etmiştir. Bu tercihlerine konu olan olayları Rasûlullah'ın hanımlarını tek tek ele alarak yukarıda değerlendirmeye çalıştık. Hz. Muhammed (sav)'in uygulamalarında, davranışlarında ya da çözümlerindeki ortak noktanın, aile kurumunun önemine işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Çocuklar, ilâhî imtihanda oldukça etkin bir rol almaktadırlar.⁴⁹⁴ Rasûlullah da çocukları vesîlesi ile çeşitli imtihanlardan geçmiştir. Bu konu her ne kadar Kur'an'da

⁴⁸⁷ Taberî, *age.*, VII; Kurtubî, *age.*, XIV/76-85; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age.*, VI/308.

⁴⁸⁸ Ahzâb, 33/32; İbn Kesîr, XII/6518; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *age.*, VI/309, 311.

⁴⁸⁹ Ahzâb, 33/29-30.

⁴⁹⁰ Tahrîm, 66/3; Kâdı Beydâvî, *age.*, IV/456.

⁴⁹¹ İbrâhîm, 14/37; Sâffât, 37/100-102.

⁴⁹² Tahrîm, 66/1-5.

⁴⁹³ Buhârî, "Nikâh", 91, 92; "Talak", 21; Tirmizî, "Talak", 21; Nesâî, "Talak", 32; İbn Sa'd, *age.*, VIII, 179-192.

⁴⁹⁴ Enfal, 8/28; Teğabun, 64/15.

doğrudan geçmese de Hz. Muhammed'in hayatı söz konusu olduğunda çocuklarına değinmeden geçmeyi uygun bulmadık. Çünkü çocuklar, varlık ve yokluklarıyla aile ile imtihanın vazgeçilmez bir parçasıdır. Rasûlullah'ın da toplamda yedi çocuğu olmuş, bunlardan altısı ilk eşi Hz. Hatice ile olan evliliğinden, biri de cariyesi Mariye'den dünyaya gelmiştir.

Kızları; Zeyneb,⁴⁹⁵ Rukiyye,⁴⁹⁶ Ümmü Külsûm⁴⁹⁷ ve Fâtıma'dır.⁴⁹⁸ Rasûlullah'ın Kasım, Abdullah ve İbrâhîm adında üç tane de oğlu olmuştur. Ancak bunlar küçük yaşta vefat etmişlerdir. İbrâhîm, Mısırlı cariyesi Mariye'den dünyaya gelmiştir. Ancak rivayetlerden anlaşılan, Kasım'ın, Abdullah'ın ve İbrâhîm'in küçük yaşta ölmeleri ve Nebî'nin (sav) onların vefatıyla hüzünlenmesidir. Hz. Muhammed'in (sav) kızları büyümüş evlenmişlerdir. Rasûlullah kızları vesilesi ile torun sevgisini de tatmıştır. Ancak Fâtıma hariç onun üç kızı da Peygamberimizin sağlığında vefat etmiştir. Bu sebeple Hz. Muhammed'in defalarca evlat kaybı ile imtihan olduğunu belirtebiliriz.

Rasûlullah, babalığı defalarca tatmış birisidir. Aynı zamanda Nebî, çocuklar konusunda belki de en ağır imtihan olarak onların ölümünü de defalarca yaşamış biridir. Onun Fâtıma hariç bütün çocukları, o henüz hayattayken vefat etmiştir. Onların birkaçı bebeklik veya ilk çocukluk çağında, birkaçı da genç yaşlarda babalarının evlat ölümünü görmesine birer vesîle olmuşlardır. Rasûlullah'a kızı Fâtıma'nın kendisinden kısa bir süre sonra vefat edeceği de bildirilmiştir.

Rasûlullah, çocuklarını, torunlarını seven, onlara her zaman merhamet gösteren biridir. Kur'an'ın ahlakı ile ahlaklanan Hz. Muhammed (sav), yaşadığı şu olay ile çocukların nasıl imtihan vesilesi olduğunu göstermiştir:⁴⁹⁹ O, minberde bulunduğu bir sırada Hasan ile Hüseyin düşe kalka mescide gelmişlerdir. Onları gören Rasûlullah, konuşmasını bitirmeden aşağı inmiş torunlarına sarılarak onları bağrına basmıştır. Sonrasında; "Cenâb-ı Hak, 'Mallarınız ve çocuklarınız sizin için birer imtihan

⁴⁹⁵ Aynur Uraler, "Zeyneb", *DİA*, XLIV, 355.

⁴⁹⁶ Aynur Uraler, "Rukıyye", *DİA*, XXXV, 219.

⁴⁹⁷ Aynur Uraler, "Ümmü Külsûm", *DİA*, XLII, 323

⁴⁹⁸ M. Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *DİA*, XII, 219-222.

⁴⁹⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, "Hasan", *DİA*, XVI, 282-285.

vesîlesidir⁵⁰⁰ derken ne kadar doğru söylemiştir, onları görünce dayanamadım” diyerek konuşmasına devam etmiştir.⁵⁰¹

Çocukların dünya nimeti⁵⁰² olması ve nimetlerin de imtihan vesîlesi⁵⁰³ edilmesi hasebiyle belki de kişinin en sık imtihan edildiği olgu, çocuklardır. Birçok çocuk sahibi olmak ise evlat ile sık sık imtihan edilmek demektir. Çünkü aile gibi ilişkilerin oldukça sıkı olduğu, aradaki bağın koparılamayacağı bir kurumda imtihan vesîlesi olarak çocuklar ilk sıralardadır. Diğer bir deyişle çocuklar, imtihan aracı olarak oldukça müsait birer vesîledir. Bunun nedeni olarak çocukların doğduğu andan itibaren ebeveyne muhtaç olmaları ve bu ihtiyacın, hayat boyu ebeveyn ile sıkı bir ilişkiyi gerektirmesi sayılabilir.

⁵⁰⁰ Tegâbun, 64/15.

⁵⁰¹ İbn Mâce, “Libâs”, 20; Tirmizî, “Menâkıb”, 30; Nesâî, “Cum‘a”, 30.

⁵⁰² Kehf, 18/46.

⁵⁰³ Enfal, 8/28; Tâhâ, 20/131.

SONUÇ

Yüce Allah, Mülk sûresinin ikinci ayetinde kimin daha iyi işler yapacağını *denemek* için ölümü ve hayatı yarattığını zikretmektedir. Ölüm ve hayat, dünyada geçirilen zamanın tümünü kapsamaktadır. Dolayısıyla insan yaşantısı boyunca imtihanlara tabi tutulmaktadır. O, attığı her adımda, bulunduğu her ortamda, hayatındaki tüm insanlarla, maddî ve manevî yönden sahip olduğu veya olmadığı yahut kaybettiği her şeyle sürekli imtihan edilmektedir.

Ayette geçtiği üzere imtihan olmanın amacını tekrar edecek olursak; kimin daha iyi davranışlar sergileyeceğini, bu imtihan vesîleleri karşısında nasıl tavır takınılacağını diğer bir ifadeyle kimin sınav sorularına doğru cevaplar vereceğini denemek için hayat ve ölüm var edilmiştir.

Dünyada geçirilen zaman içerisinde insan hayatında sürekli birileri bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal ilişkilerin de bir imtihan çeşidi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İnsanın insanla imtihanı insanın en çok ilişkide bulunduğu aile aracılığı ile sık sık gerçekleşmektedir. Çünkü aile bağları, kişinin inkâr edemeyeceği bir noktada bulunmaktadır. Bir insan içinde bulunduğu topluluğu değiştirebilir ancak ne yaparsa yapsın ailesini değiştiremez. Bu nedenle insanın ailesi, onların yaşantısı, davranışları, inanışları esasen sahip oldukları ve olmadıkları her şey, bireyin hayatında belirleyicidir. Bu belirleyicilik hayatı, ölümü ve ölümden sonrasını da etkilemektedir.

Kişinin ailesi ile imtihanı sürekli dir. Aile içindeki herkesin konumu, bu konumdan dolayı alınan sorumluluklar, aile içi görevler, genel olarak bireylerin inançları, tutumları, düşünceleri, paylaşımları sürekli birer deneme aracıdır. Sözelimi, Tahrîm sûresi altıncı ayette bahsedildiği gibi, kişinin kendini ve ailesini özellikle cehennemden koruma gibi bir sorumluluğu söz konusudur. Bu sorumluluğun nasıl yerine getirileceğine dair bir cevap ya da yol gösterme niteliğinde olan Tâhâ sûresi yüz otuz ikinci ayette; “Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol” buyrulmaktadır. Buradan hareketle aile bireylerinin birbirleri için hayatî öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Biz bu çalışmayı yaparken her konuda bir rehber niteliğinde bulunan Kur’ân-ı Kerîm’i esas aldık. Bunun yanı sıra gerekli gördüğümüz yerlerde Hz. Muhammed

(sav)'in hadislerinden, eski ve yeni Tefsîr kitaplarından, alakalı bulduğumuz tez, makale ve bildirimlerden yararlanmaya çalıştık. Amacımız, bir kez gelebildiğimiz bu dünyada geçireceğimiz hayatı, yaratıcımız olan Allah'ın isteğine uygun yaşama adına ufak da olsa bir adım atabilmektir. O, açıkça hayatın kendisini imtihan için yarattığını söylemektedir. Biz de onun sözlerinden bu imtihanlar silsilesinden nasıl geçeceğimizin yollarını bulmak zorundayız. Özellikle Kur'ân'da zikredilen nebî kıssaları ile yaşanmış tecrübelerden çıkarılacak dersler, insana yol gösterici mahiyettedir. Yine Kur'ân'ın yaşanmış hali olan Hz. Muhammed (sav)'in hayatı da yaşam içerisinde karşılaşılması muhtemel durumlar için rehber niteliğindedir. İnananlar olarak bütün bu yol işaretlerine dikkat ettiğimiz sürece, sınav sorularını önceden görme gibi bir ayrıcalığa sahip olabiliriz.

Bu çalışmayı yaparken aile ile imtihan olmayla alakalı gördüğümüz ayetleri ilgili yerlerde vermeye çalıştık. Nebî kıssalarını ayrı ayrı başlıklarda değerlendirdik. Kıssaları gerekli bulduğumuz yerlerde de alt başlıklarla destekledik.

Çalıştığımız konu hayatın önemli ve büyük bir kısmını kapsadığı için başlangıçta hedefimizi sadece Kur'ân ile sınırlı tuttuk. Bu doğrultuda hedefimize yaklaştığımızı ifâde edebiliriz. Kur'ân'ın evrenselliğini ve anlam derinliğini göz önünde bulundurduğumuzda konuyla alakalı daha geniş ya da farklı çalışmaların da yapılabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Konuya ilgisi olanlara; meselenin genişliğini dolayısıyla birçok açıdan ele alınması gerektiğini, günümüz ve eski dönemlerin hayat şartlarını karşılaştırmayı bununla birlikte insan ve aile hayatının benzerliklerini göz önünde bulundurarak değerlendirme yapmalarını tavsiye ederim.

Bireyler ne kadar farklı da olsa, yaşanan dönemlerin şartları ne kadar değişse de insan gereksinimleri temelde değişmemektedir. Buradan hareketle aile bireylerinin birbirleriyle imtihanları da belli noktalarda birleşmektedir. Deneme vesîleleri; inançlar, sorumluluklar, davranışlar, eğitim ve tutumlar gibi önemli başlıklarda değerlendirilebilir.

Bu çalışma ile bir farkındalık oluşturabilmeye, ailenin önemli bir imtihan vesîlesi olduğunu anlamaya ve buna göre davranmaya niyet ettik. Bu noktadan sonra tevekkül kuldân, takdir Allah'tandır. Şüphesiz O, en doğruyu bilendir.

KAYNAKLAR

- ACLÛNÎ, İsmail b. Hz. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ*, y.y., Beyrut 1988.
- AKÇAY, Mustafa, “Zelle”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, 223-225.
- ALGÛL, Hüseyin, *İslam Tarihi*, I, Gonca Yay., İstanbul t.y.
- ALTUNTAŞ, Mehmet, *Kur'an-ı Kerim'e Göre İmtihan Gerçeği*, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Ens., YL Tezi, Ankara 2002.
- ALÛSÎ, Şihabuddin es-Seyyid Mahmud, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1993.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul 1988.
- Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, “Bela”, TDV yay., Ankara 1992.
- Arapça-Türkçe Sözlük*, “İmtihan”, Mektep Yay., İstanbul 2011.
- AYDIN, Mehmet Âkif, HAMÎDULLAH, Muhammed, “Köle”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, 237-246.
- AYDIN, Ömer, “Kur'ân'da Kader ve Özgürlük”, *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, S: 4, Şubat 1998, 76-80.
- BEĞAVÎ, Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, *Tefsîru'l-Begavî “Meâlimi't-Tenzîl”*, Dâr Tayyibe, Riyad 1411 (1990).
- BEYDÂVÎ, Nâsiruddin Ebû Said Muhammed, *Beydâvî Tefsîri (Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl)*, Şadi Eren (çev.), Selsebil Yay., y.y., t.y.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsîri*, Bilmen Yay., İstanbul 1985.
- BUHARÎ, Hz. Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, ts.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyân*, Dâr İhyâ al-Turas al-Arab, Beyrut t.y.

_____ *Ruhû'l-Beyân*, Dâr Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2009.

CEBECİ, Lütfullah, *Kur'an'da Şer Problemi*, Akçağ Yay., Ankara 1985.

CEVZÎ, İmam Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdu'l-Mesîr Fi İlmi't-Tefsîr*, Dâr İbn Hazm, Beyrut 2002.

_____ *Tezkiratu'l-Erib fi Tefsîri'l-Garîb*, Dâr Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Hayır", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, 43-46.

ÇELİK, Celaleddin, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yay., İstanbul 1996.

ÇELİK, Hüseyin, "İslâm'da Kadın, Aile ve Aile Sorunları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 59, Ekim 2018, 1296-1307.

_____ *Kur'ân'da Aile Modelleri*, Tebeşir Yay., Konya 2015.

ÇUBUKÇU, Asri, "İbrâhîm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 273.

DÂRİMÎ, Ebu Hz. Muhammed Abdullah b. Behram, *Sünen-i Darimî*, thk.: Hemman Muhammed Ahmed, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebevî, Dımeşk ts.

DÖNDÜREN, Hamdi, "İlâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 61-62.

DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, *İslam'da İnanç İbadet Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, "Fitne", MÜİF Vakfı Yay., İstanbul 1997, II, 52.

DRAZ, Muhammed Abdullah, *Kur'an Ahlakı*, Emrullah Yüksel, Ünver Ünay (çev.), İstanbul: İz yay., 1993.

EBU'S-SUÛD, Muhammed b. Muhammed el-Ammâdî, *Tefsîru Ebi's-Suûd*, Dâr İhyâ et-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1990.

ENES, Malik b., *Muvatta*, tahk. Muhammed Fuad Abdulbaki, yy., Kahire 1951.

FAYDA, Mustafa, “İfk Hadisesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000,507-509.

_____ “Hz. Muhammed”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, 408-423.

FIGLALI, Ethem Ruhi, “Hasan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, 282-285.

GÜLER, İlhami, *Allah'ın Ahlakîliği Sorunu*, Ankara Okulu yay., Ankara 2000.

GÜLLÜCE, Veysel, “Ekmelüddin Bâbertî'nin Tahrîm Sûresi 4. Ayetinin Tefsîrine Dair Risalesi”, *I. Ekmelüddîn Bâbertî Sempozyumu Kitabı*, Bayburt Kültürü ve Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bayburt 28-30 Mayıs 2010, 515-522.

GÜNEŞ, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Mektep Yay., İstanbul 2015.

HAMİDULLAH, Muhammed, “Zeyneb Binti Cahş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, 357-358.

_____ *İslam Peygamberi*, Salih Tuğ (çev.), II, yy., Ankara 2003.

HANBEL, Ahmed b., *Müsned*, yy., Kahire 1926.

_____ *Müsned*, I, Beytü'l-Efkari'd-Düveliyye, Ürdün 2005.

HARMAN, Ömer Faruk, “Hz. Mûsâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, 207-213.

_____ “İbrâhîm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 266-272.

_____ “İsa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, 465-472.

_____ “Hz. Ya'kûb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, 274-276.

HATİBOĞLU, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1982.

- İBN ATİYYE, Ebû Muhammed Abdi'l-Hak b. Galib el-Endülüsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Azîz*, Dâr el-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İBN EBÎ ZEMENÎN, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, el-Faruku'l-Hadis, Kahire 2002.
- İBNÜ'L-ESİR, İzzeddin, *el-Kamil fi't-Tarih*, I, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- İBN HÂCER, Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, I, Dâru'l-Ciyl, Beyrut 1411.
- İBN KESİR, Ebu'l-Fidâ, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*, Bekir Karlıağa, Bedrettin Çetiner (çev.), Çağrı Yay., İstanbul 1993.
- _____ *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, thk.: Sami b. Muhammed Selame, II, Daru't-Tayyibe, Riyad 1999.
- İBN MANZÛR, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisanu'l-Arab*, Dâr Sâdır, Beyrut 1968.
- İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *Tabakatü'l-Kübra*, I, Dâru Sadır, Beyrut t.y.
- İSFAHÂNÎ, Râgıb, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, Mektebetü Nazâr Mustafâ el-Bâz, yy., ty.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Fâtıma", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, 219-223.
- _____ "Hafsa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, 119-120.
- _____ "Hatice", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, 465-466.

_____ “Meymûne”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, 506-507.

_____ “Ümmü Seleme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, 328-330.

KARA, Necati, “Kur’an ve Sünnette Belâ-Musîbet”, *Ekev Akademi Dergisi*, S. 3, Kasım 1998.

KARAGÖZ, İsmail, *Kur’an’a Göre Zulüm Açısından Allah ve İnsan*, Çelik yay., İstanbul 1996.

KARAMAN, Hayreddin, ÇAĞRICI, Mustafa, DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, GÜMÜŞ, Sadrettin , *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsîr*, 4. Baskı, I-V, DİB Yay., Ankara 2012.

KAZICI, Ziya, Hz. Muhammed (sav)’in *Aile Hayatı ve Eşleri*, 8. Baskı, Çamlıca Yay., İstanbul 2017.

KIRCA, Celal, “Ahsenü’l-Kasas”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, 178.

Kitâb-ı Mukaddes, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1991.

Kur’ân-ı Kerîm Meali, TDV Yay., 4. Baskı, İstanbul 2018.

KURTÛBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’an*, Mısır 1977.

_____ *el-Camiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut t.y.

_____ *el-Cami’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Beşir Eryarsoy (çev.), Buruc Yay., İstanbul 2003.

KUTUB, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, M.Emin Saraç (çev.), Hikmet Yay., İstanbul t.y.

_____ *Fi Zilali’l-Kur’an*, Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu (çev.), VIII, Dünya Yay., İstanbul 1991.

- MAĞLUS, Sami b. Abdullah, *Siyer Atlası*, thk. Muhammed Emin Yıldırım, 3. Baskı, Siyer Yay., İstanbul 2012.
- MARTI, Huriye, HAN, Abdurrahman, “Hz. Nûh’un Hayatı Ekseninde Aile Olmak Üzerine Yeniden Düşünmek”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 9, 5/2016, 97-105.
- MES’ÛD, Cübrân, *er-Râid*, Dâru’l-İlmiyye li’l-Kitâbî, Beyrut 1967.
- MEVDÛDÎ, Ebû Alâ, *Tefhîmu’l-Kur’an*, Muhammed Han Kayanî vd. (çev.), İnsan yay., İstanbul 1986.
- _____ *Tefhîmu’l-Kur’an*, 2. Baskı, Muhammed Han Kayani vd. (Tercüme Kurulu), VI, İnsan Yay., İstanbul 1996.
- MİR, Mustansır, *Kur’ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, Murat Çiftçikaya (Çev.), İnkılap yay. İstanbul 1996.
- MÜNÂVÎ, Muhammed Abdürraûf, *Feyzü’l-Kadîr*, I, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- NEHHÂS, Ebû Ca’fer, *Meâni’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Câmia Ümmü’l-Kurâ, Mekke 1988.
- NEMERÎ, İbn Abdi’l-Ber, *el-İstiab*, (thk. Adil Mürşit), IV, Dâru’l-A’lam, Ürdün 2002.
- NEYSABURÎ, Ebû Abdillâh el-Hâkim, *el-Müstedrek ala’s-Sahîhayn*, Dâr Al-Kotob Al-İlmiyah, Beyrut 2002.
- _____ *el-Müstedrek*, IV, Mektebetü’l-Asriyye, Mekke 2000.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, ÜNAL, İsmail Hakkı, ÜNAL, Yavuz, ERUL, Bünyamin, MARTI, Huriye, DEMİR, Mahmut, (Ed.), *Hadislerle İslam*, 4. Baskı, IV, DİB Yay., İstanbul 2017.
- ÖZKALP, Enver, *Sosyolojiye Giriş*, 8. Baskı, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yay., Eskişehir 1995.
- ÖZSOY, Ömer, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’an (Sistemik Kur’an Fihristi)*, Fecr Yay., Ankara 2015.

- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2012.
- PAZARBAŞI, Erdoğan, *Kur'an ve Medeniyet*, Pınar yay., İstanbul 1996.
- RÂZÎ, Fahrüddin, *Tefsîr-i Kebir*, tsh: İsmail Karakaya vd., XV, Huzur Yay., Ankara 1993.
- _____ *Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- SABUNÎ, Hz. Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, Dârul-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut 1981.
- _____ *Safvetü't-Tefâsir*, Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz (çev.), III, Ensar Neşriyat, İstanbul 1990.
- SCHACHT, Joseph, *İslâm Hukukuna Giriş*, Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener (çev.), Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1986.
- SAİD, Cevdet *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*, İlhan Kutluer (çev.), İnsan yay., İstanbul 1998.
- SAVAŞ, Rıza, "Cüveyriye bint Haris", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, 146.
- ES-SEÂLEBÎ, Abdurrahman b. Muhammed, *Cevâiru'l-Hisân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâr İhyâ et-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1997.
- SEZEN, Yümni, *Sosyolojide Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yay., İstanbul 1997.
- ŞAHİN, Davut, "Kur'an'da Genel Anlamalı Bir Kelime: Nimet", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, S. 20, Aralık 2016, 207-234.
- EŞ-ŞA'RÂVÎ, *Tefsîruş'-Şa'râvî*, Mecmau'l-Buhûsi'l-İslamiyye, Kahire 1991.
- ŞEVKANÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Fethü'l-Kadir*, Dâru'l-Vefâ, y.y., 1992.
- EŞ-ŞİRBÎNÎ, Muhammed Ahmed el-Hatîb, *Tefsîru'l-Hatîbi's-Şirbînî*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

TABATABAÎ, Allame Seyyid Muhammed Hüseyin, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbûât, Beyrut 1997.

TABERÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Cami'u'l-Beyân an Te'vilü'l-Kur'an*, yy. 1968.

_____ *Cami'u'l-Beyân an Te'vilü'l-Kur'an*, Dâr Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

_____ *Taberi Tefsîri*, Kerim Aytekin, Hasan Karakaya (çev.), V, Hisar Yay., İstanbul 1996.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-i Tirmîzî Tercemesi*, Osman Zeki Mollamehmetoğlu (Çev.), Yunus Emre Yayınları, İstanbul 1975.

_____ *el-Câmiü'l-Kebîr*, thk: Beşşar Avvad Ma'ruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998,

Türkçe Sözlük, “Bela”, I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

_____ “Hayır”, I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

_____ “İmtihan”, I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

_____ “Mihnet”, II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

_____ “Şer”, II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

TÜTÜN, Sevgi, *Kur'ân'da Peygamber Aileleri*, Kayıhan yay., İstanbul 2012.

ULUDAĞ, Süleyman, “Belâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, V, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, 380.

URALER, Aynur, “Mâriye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2003, 63-64.

_____ “Rukıyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, 219.

_____ “Safıyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, 474-475.

_____ “Ümmü Habîbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, 318-319.

_____ “Ümmü Külsûm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, 323.

_____ “Zeyneb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, 355-356.

YAVUZ, Yûsuf Şevki, “Peygamber”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2007, 257-262.

_____ “Şer”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, 539-542.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn Yay., İstanbul t.y.

YILDIZ, Aynur, *Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'kûb ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, Dokuz Eylül Üni. Sosyal Bilimler Ens. YL Tezi, İzmir 2014.

YILMAZ, Bora “Dini İçerikli Halk Anlatılarında Ebeveynin Evlat Sevgisi ile İmtihanı”, *Uluslar arası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1,1, Ağustos 2016, 1-9.

YILMAZ, Hayâtî, “Reyhane binti Şem'un”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, 41-42.

YİĞİT, İsmail “Osman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2007, 438-443.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza, *Tâcu'l-Arus*, Matbaa Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1976,

ZEMAŞERÎ, Carullah Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belağa*, Dâr Sâdır, Beyrut 1979.

_____ *el-Keşşaf an Hakikati't-Tenzil*, y.y., Riyad 1998.

_____ *Tefsîru'l-Keşşâf*, Dâr al-Marefah, Beyrut 2009.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *Tefsîru'l-Munîr*, Hamdi Arslan (çev.), Bilimevi Basın-Yayın,
İstanbul 2005

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Tuba EKİNCİ

Doğum Yılı ve Yeri : 1987 – GEBZE

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsîr Bilim Dalı

Yabancı Dili : İngilizce, Arapça

İş Deneyimi : Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği

İletişim

E-Posta Adresi : yildizogretmentuba@gmail.com